ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE

IURIDICA 3

OBSAH

Luboš Tichý: K problematice peněžitých závazků v občanskoprávních vztazích s mezinárodním prvkem 203
Miroslav Rybář: K problematice věcných důkazů v kriminalistice . 249

СОДЕРЖАНИЕ

Лубош Тихы: К проблеме денежных обязательств в гражданских правоотношениях с международным элементом 203
Мирослав Рыбарж: К проблематике вещественных доказательств в криминалистике 249

INHALT

Luboš Tichý: Zum Problem der geldlichen Verbindlichkeiten in bürgerlich-rechtlichen Beziehungen mit internationalem Element . 203
Miroslav Rybář: Zur Problematik der Sachbeweise in der Kriminalistik 249

Vol. XXX 1984 Pag. 201—284

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE — IURIDICA 3 PAG. 203—248

Luboš Tichý

K PROBLÉMU PENĚŽITÝCH ZÁVAZKŮ V OBČANSKOPRÁVNÍCH VZTAZÍCH S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

I. ÚVODNÍ POZNÁMKA

Téma, kterým se studie zabývá, zpracovali autoři v době, kdy se stalo aktuální, tj. především po první světové válce v obsáhlých knižních monografiích. V čs. právní literatuře se o to pokusil ve svém díle Štefan Luby v r. 1936. Společenská realita od té doby zaznamenala překotný vývoj. O to více je pociťována potřeba zpracovat tuto hraniční a svojí náročností jistě lákavou problematiku. Předkládaná studie si však neklade a ani nemůže klást za úkol vyplnit určitou mezeru zející v socialistické právní vědě, která se dosud zabývala pouze některými aspekty předmětu studie. Autoru jde především o to, upozornit na řešený problém a přitom poukázat na souvislosti, ve kterých existuje, na komplexnost, která je mu vlastní, a stanovit tak určitá řešení některých otázek, jež přináší. Jde např. o to, že soudce je postaven před otázku stanovení výše a měny náhrady škody v právním vzahu s cizím prvkem. Za současné právní úpravy ocitá se před složitým problémem. Odhlédneme-li od problematiky mezinárodního práva procesního a zjednodušíme-li jeho myšlenkový postup tak, že daný právní vztah se bude řídit čs. právem, zbývá stále celá řada otázek. V čs. právním řádu není totiž obsažena právní norma určující měnu náhradové povinnosti. Jestliže škoda vznikla v ČSSR, může být sporným, zda soud může stanovit náhradu v Kčs, byla-li újma odstraněna v cizině za úplatu v cizí měně. Kolik však bude činit rozsah plnění a v jakém kursu je třeba provést přepočet, jestliže škůdce bude povinen zaplatit náhradu škody v Kčs? Pro ilustraci této problematiky však netřeba brát tento příklad, postačí problematika placení výživného ve prospěch oprávněného nezletilce v ČSSR. Určuje-li soud výživné v měně cizího státu (státu sídla povinného, jak to odpovídá současné převládající praxi), je kromě jiného třeba přihlížet i ke kupní síle Kčs a měny, v níž má být výživné plněno. Přitom ovšem praxe v zásadě vychází pouze z úředního kursu obsaženého v kursovním lístku SBČS, který — jak ještě uvidíme — obráží kupní sílu uváděných měnových jednotek poměrně nepřesně.

Již z těchto příkladů je zřejmé, že nejde ani zdaleka o otázky pouze občanského či rodinného práva, případně práva procesního a mezinárodního práva soukromého, neboť úpravu měny, včetně úpravy kursu a nakládání s ní, stanoví právo finanční (měnové a devizové).

V druhé kapitole vymezujeme proto především základní pojmy, které používáme. Jde v prvé řadě o peněžitý závazek a jeho species závazek valutový. Z tohoto zjištění vyplývá celá řada důsledků, které v této kapitole rozebíráme. Zabýváme se tak především problematikou vzniku, jakož i následků vad valutového dluhu. Jednou ze stěžejních otázek, rozhodných i pro celou řadu konkrétních řešení, je problematika tzv. měnové substituce, jejíž analýza si vyžaduje zkoumání struktury a vnitřního režimu valutového dluhu. S tím souvisí rozbor dalších obecných problémů, zejména řešení měnové substituce z hlediska kolizněprávního, ale i hmotněprávní problematiky v souvislosti s přepočtem měny. Relativně samostatnou část této kapitoly tvoří problematika uplatňování zásad valorismu a nominalismu v čs. úpravě a aplikační praxi, jejichž důsledky se promítají do všech tří okruhů otázek zpracovávaných ve třetí kapitole.

Třetí kapitola, jež se člení na tři části, řeší tři typové problémy, jež se v souvislosti s existencí valutových obligací v praxi čs. soudů nejvíce vyskytují. Jde o problematiku náhrady škody, výživného a otázky vykonávacího řízení.

Závěrem této úvodní poznámky je třeba jen zdůraznit, že předkládaná studie si nečiní nárok ani na správnost, ani na úplnost řešení, která přináší, byť v ní obsažené závěry se mnohdy mohou zdát apodiktickými. Jak již řečeno, jde nám především o řešení de lege lata interdisciplinární problematiky, vycházející nutně z (autorem jistě ne dostatečně poznaných) možností ekonomických. Řešení de lege la ferenda by předpokládalo existenci samostatné speciální studie z oblasti politické ekonomie.

2. OBECNÉ PROBLÉMY VALUTOVÝCH OBLIGACÍ

2.1. Podstata peněžitého závazku

Peněžitým závazkem rozumíme obligaci, jejímž předmětem jsou peníze jako zákonné platidlo (měna).[1] Nepovažujeme tedy za peněžitý závazek takovou obligaci, jejímž předmětem je určitý peníz (např. stokorunová bankovka z roku 1950 č. 21358) nebo druh peněžitých věcí (např. 100 kusů stodolarových bankovek). Peněžitý závazek je tedy závazek druhový.

Druhovost peněžitého závazku (resp. jeho předmět, jak dále uvidíme) spočívá v zastupitelnosti peněz, jejich relativní neurčitosti, v nemožnosti provést identifikaci předmětu závazku.

Peníze představují širokou množinu, která může jako předmět druhového závazku fungovat pouze jako měna, tj. určitý, státem uznaný druh peněz. Předmětem mohou být peníze, jež jsou v tuzemsku buď měnou toho státu, z hlediska jehož právního řádu obligaci posuzujeme, anebo jí být nemusí. V prvém případě jde o obecný peněžitý závazek, v druhém pak o obecný závazek valutový, jenž je druhem (species) prvního.[2] Plnit určitou částku v určité měně je pak obsahem obecného peněžitého závazku a znamená převést určitou částku do vlastnictví jiného subjektu, zkráceně platit. Placení je tedy synonymem pro plnění v penězích. Tento pojem není však zdaleka tak jasný (a obecně jednotně přijímaný), jak by se na první pohled zdálo, což může být důvodem ke vzniku nejrůznějších problémů, zejména pak v souvislosti s určením místa placení (plnění). To pak může být příčinou vzniku i problému kvalifikačního.[3]

Peněžité závazky se odlišují zejména v důsledku specifického předmětu od závazků nepeněžitých především způsobem plnění, odpovědností za vady plnění a místem plnění. Tzv. měnová substituce, tj. záměna předmětu závazku, představuje též charakteristický znak obligací peněžitých.

Obecně se přijímá,[4] že i měna jiného státu může v tuzemsku fungovat jako peníze. To však nikterak nesnižuje výlučnost tuzemské měny v jejích funkcích jako státem deklarovaných peněz. Domácí měna zůstává jediným státem uznaným platidlem (penězi) a žádná jiná měna toto postavení v tuzemsku nemá. Z toho lze dovodit tyto premisy pro další výklad:

- ve funkci platidla může být požadována pouze tuzemská měna;
- tuzemská měna nemůže být jako platidlo odmítnuta;
- výjimečně může sloužit jako peníze měna zahraniční, a to za předpokladu, že se na tom účastníci právního vztahu dohodnou nebo plní-li dlužník svůj dluh v cizí měně zejména proto, že si tuzemskou měnu nemůže (v cizině) opatřit.

[1]) Srovnej Knapp V. a kol., Učebnice občanského a rodinného práva, svazek II, Praha 1955, str. 38.

[2]) Další klasifikaci peněžitých závazků provedeme v další části této kapitoly.

[3]) Existují terminologické rozdíly jak v právních řádech, tak především v soudní praxi jednotlivých států. Tak např. švýcarské obligační právo (srovnej čl. 63, 85, 168 a 172) používá slova „placení" (Zahlung) jako všeobecného pojmu pro plnění; tímto termínem se označují též peněžitá plnění, která nejsou placením ve zmíněném slova smyslu, jakožto plnění dluhu, nýbrž znamenají poskytnutí půjčky nebo darování. V právu NSR je placení v úzkém slova smyslu používáno pro poskytnutí peněžité částky za účelem placení dluhu, ovšem obdobně jako ve švýcarském právu se tohoto výrazu používá též pro peněžitá plnění v jiném smyslu. Ve francouzském právu znamenají slova „payer", payement" v širokém slova smyslu plnění obligace bez ohledu na její druh, v úzkém slova smyslu se pod těmito pojmy chápe plnění dluhu výlučně peněžitého. Na rozdíl od této terminologie znamená v anglické právní dikci „payment" vždy plnění všeobecně (srovnej Küng, J., Zahlung und Zahlungsort im internationalen Privatrecht, Freiburg 1970, str. 23, 24).

[4]) Srov. Mann F. A., Legal Aspect of Money, Londýn 1971, str. 291 an., (dále jen Legal Aspect) a zde citovaná literatura.

Zahraniční měna (valuta) plní i v tuzemsku v občanskoprávních vztazích funkci peněz především v případě tzv. valutových závazků (závazků znějících na cizí měnu, viz ad 2.3). Zde zahraniční měna plní úlohu měřítka hodnot, u tzv. hodnotových valutových závazků nadto ještě funkci jediného předmětu závazku. Měnu cizího státu v občanskoprávních vztazích je nutno v takto vymezených případech považovat za peníze, nikoli za jinou věc(nebo, jak se nepřesně uvádí, za zboží).

2.2. Druhy peněžitých závazků. Určení měny dluhu

Diferenciaci peněžitých závazků lze provádět podle několika kritérií. Rozeznávají se tak závazky hodnotové, sumární, druhové a jedinečné, valutové pravé a valutové nepravé, valutové efektivní a jiné.

Zabývat se tímto podrobným členěním jinak velmi rozmanité množiny peněžních obligací by bylo velmi náročné, účinek by se však míjel s účelem této studie. V dalším se proto budeme zabývat pouze jedinou podmnožinou peněžitých závazků, a to dluhů valutových, přičemž ani členění této skupiny nebudeme provádět podrobně a soustředíme se pouze na některé typy valutových obligací.

Na podstatu a vůbec pojem valutových obligací existují různé názory.[5] Domníváme se, že tohoto pojmu lze užít v širším a užším slova smyslu. Valutovými závazky v širším slova smyslu označujeme všechny peněžité obligace s mezinárodním prvkem. Za valutový závazek považujeme tedy např. i závazek, jehož předmětem jsou Kčs, které je však tuzemský dlužník povinen platit do ciziny. Obdobně i závazek v Kčs stanovený devizovému cizozemci, který je povinen platit ve prospěch subjektu v ČSSR, označujeme za valutový. Činíme tak proto, že — jak při výkladu kategorie měnové substituce ještě uvidíme — konvertuje předmět plnění (dochází ke změně závazku) v těchto případech často na valuty. Definice valutového závazku jako peněžité obligace, jejímž předmětem jsou peníze odlišné od měny státu, jehož právem se závazek řídí, týká se valutových obligací v užším slova smyslu, které jsou označovány též jako obligace znějící na cizí měnu. Rozdíl mezi uvedenými dvěma druhy valutových závazků se ovšem v praxi stírá, neboť jak opět z výkladu o měnové substituci vyplývá, mění se mnohdy předmět i těchto závazků na tuzemskou měnu.

[5]) Srovnej např. stanovisko A. Nussbauma, Das Geld in Theorie und Praxis des deutschen und ausländischen Rechts, Tübingen 1925, str. 187, dále cit. Geld, který považuje za přesnější je nazývat obligacemi v cizí měně (Fremdwährungsschulden). Termín valutový závazek se mu jeví jako pružnější, a proto se také stal zcela obvykle používaným. Předmět valutových závazků vymezují různě i např. Ascarelli Studi giuridici sulla moneta, Milano 1952, str. 84, Luby Š., Peňažné záväzky, Bratislava 1937, str. 24, a vlastně každý autor, zabývající se touto problematikou.

V dalším budeme tedy valutové závazky třídit

a) podle určitosti měny závazku

b) podle předmětu valutového závazku

ad a)

Valutové obligace členíme na ty, v nichž měna není známa, a ty, které mají měnu určenu. Problém představuje první druh závazků. Protože v těchto případech běží vesměs o právní vztahy s cizím (mezinárodním) prvkem, bude přicházet v úvahu použití kolizněprávní a teprve pak hmotněprávní metody za účelem zjištění druhu měny. To je na první pohled překvapivé zjištění, neboť určení druhu měny je otázkou výlučně práva hmotného. Nicméně hmotné právo rozhodné k tomuto účelu je zapotřebí teprve zjistit za použití kolizních norem.[6]

Druh měny není obvykle znám u těch obligací, jež nevznikají ze smlouvy. Měna však nemusí být — i když to budou velmi řídké případy — výslovně určena ani u smluvních obligací. Těmi se budeme na tomto místě zabývat, zatímco určení měny obligací, jež nevznikají ze smlouvy, rozebereme v další kapitole této studie.

V nauce se objevují na otázku určení měny různé názory.[7] Zcela přesvědčivým se zdá být názor Mannův,[8] podle něhož by měl anglický soud přesně zjistit obligační statut (proper law of contract), a podle tohoto práva pak určit měnu, která je předmětem závazku. Obdobné stanovisko zastává jediný čs. autor, jenž se touto otázkou zabývá — Š. Luby.[9]

Po určení obligačního statutu lze druh měny stanovit podle následujících kritérií:

V prvé řadě to bude interpretace vůle účastníků smlouvy s ohledem na jejich jednání v době uzavření smlouvy a po tomto úkonu. Význam může mít i místo uzavření smlouvy a státní příslušnost, resp. trvalý pobyt jejích účastníků. Druhotně může být relevantní též místo plnění závazku proto, že v případě smluveného splniště je druh měny vlastně též určen vůlí stran. Povaha a účel právního úkonu mohou tak nepřímo určovat i druh dlužené měny. Tak např. u půjčky to bude zpravidla měna, která byla vypůjčena, v případě kupní smlouvy ohledně nemovitosti bude kritériem pro určení měny právo státu polohy věci apod.

[6]) Na druhé straně může být stranami určený druh měny plnění důležitou skutečností k zajištění práva rozhodného pro posouzení daného obligačního vztahu.

[7]) Nussbaum A. (Das Geld, str. 241 a 259) např. soudí, že pro určení měny je rozhodné právo místa, kde má být plněno. Je toho názoru, že v otázce „jak" a tedy ve které měně se plní, vytlačuje vedlejší statut (lex solutionis) statut hlavní (lex causae). To proto, že každý zákonodárce se snaží oprostit tuzemský styk od plnění v cizí měně. Schnitzer A. F. (Internationales Privatrecht, Basilej, II. sv.; 1958, str. 66) je naproti tomu toho názoru, že k určení měny slouží hmotné právo lex causae, s čímž lze plně souhlasit.

[8]) Mann F. A., Das Recht des Geldes, Frankfurt 1960, dále cit. Das Recht, str. 460.

[9]) Luby Š., op. cit., str. 16.

b) Shora jsme vymezili pojem valutového závazku. Tento závazek lze označit jako obecnou valutovou obligaci, na rozdíl od několika typů speciálních valutových závazků, z nichž některé však probereme pouze z hledisek sledovaných v této studii. Alternativní valutový závazek (option de change) se vyznačuje tím, že jeho předmět je vyjádřen v několika měnách, z nichž má právo volit podle smlouvy dlužník či věřitel. Znamená to, že účastník smlouvy může z určitého nebo neurčitého počtu druhů měnových jednotek určit, ve které, či ve kterých z nich bude závazek zaplacen. Přitom v některých případech může mít každá z alternativně volených valut (měn) rozdílnou funkci. Měřítkem hodnoty může být totiž pouze jedna z nich, zatímco funkci platidla mají všechny apod. Alternativní závazek vzniká smlouvou. Názor, že v případě zákonné měnové substituce jde o alternativní valutový závazek, zastávaný Esserem,[10] považujeme za nesprávný, neboť v tomto případě se jedná o alternativu facultas. Jednou z nejdůležitějších otázek, jež může mnohdy být spornou, je otázka, kterému z účastníků obligačního vztahu svědčí právo volby měny, zda dlužníku, či věřiteli, nebylo-li to stanoveno přímo ve smlouvě. Většina právních úprav přiznává právo volby dlužníkům (např. ZMO, BGB § 262, o.z.o. § 906, C.C. § 1190 apod.) Věřitel může tedy požadovat plnění v určité měně pouze tehdy, je-li k tomu smlouvou oprávněn; volbu má však podle čs. úpravy ve smyslu interní instrukce Federálního ministerstva financí, podle níž může volit mezi Kčs či odběrními poukazy PZO Tuzex.[11] V daném případě však jde o volbu mezi plněním rozdílného druhu: penězi a cennými papíry sui generis.

Alternativa facultas může mít svůj základ jak ve smlouvě, tak v zákoně. Umožňuje plnit dlužníku i v jiné měně, než která byla účastníky smlouvy dohodnuta. Tuto konstrukci obsahuje řada zákonných předpisů (viz zákon č. 191/1950 Sb.), jak o tom bude ještě řeč v souvislosti s měnovou substitucí. Alternativu facultas může konstruovat i rozhodnutí soudu.

Hodnotovým valutovým dluhem rozumíme především tři typy valutových obligací: efektivní valutový dluh, valutový dluh s doložkou zlatou a valutový dluh s doložkou měnovou. Účelem a podstatou efektivního valutového dluhu je vyloučit substituční oprávnění dlužníka. Věřitel si zde zajišťuje poskytnutí plnění v té měně, o níž se s dlužníkem dohodl (plnění „efektivně"). Naskýtá se otázka, zda dlužník je povinen za všech okolností plnit ve valutě a zda na druhé straně je věřitel oprávněn domáhat se

[10]) Srovnej Esser J., Schuldrecht, Mnichov 1960, str. 147.

[11]) Viz směrnici o poskytování odběrních poukázek PZO Tuzex u některých platů ze zahraničí v neobchodní oblasti č. j. VII/4-8920/72 z 28. 4. 1972 a dále vyhlášku FMZO a FMF o odběrních poukazech PZO Tuzex č. 8/1981 Sb. Na rozdíl od některých autorů (Luby Š., Peňažné pohledávky, str. 94), nezahrnuje mezi alternativní závazky obligace s klauzulí option de place, která dává věřiteli možnost požadovat plnění ve měně splniště. Zde jde totiž pouze o variantu alternativního závazku.

v případě nesplnění dlužníkovy povinnosti náhrady škody. Domníváme se, že úmluva o efektivním plnění může vyloučit pouze občanskoprávní předpisy o substitučním oprávnění, jež jsou obsaženy v občanskoprávních úpravách jako např. § 36 a § 42 směnečného a šekového zákona, § 244 BGB, jak o tom bude blíže pojednáno ad 2.5. Ujednáním stran však nelze vyloučit působení imperativních předpisů finančního práva o nucené substituci. Dalšímy typy hodnotových závazků jsou valutové obligace s klouzavou, měnovou a zlatou doložkou (některými zákonodárstvími považované za nepřípustné), jež jsou upraveny v našem právu v ustanoveních § 402 až 404 ZMO. Jsou projevem modifikace zásady nominalismu principem valorismu (blíže viz ad 2.5). Praktické budou první dvě z těchto doložek. Zlatá doložka, jejíž úprava v našem právu je poměrně ojedinělým jevem, byla již v době vyhlášení ZMO nepraktická a pozbyla v současné době zcela na svém významu.

2.3. Přípustnost (platnost) valutového závazku

Především na valutové závazky soustřeďuje se působení devizových předpisů. Tyto imperativní právní normy rozhodují o platnosti valutového závazku, nemožnosti plnění a odpovědnosti za takovou nemožnost. Význam mají v prvé řadě právní normy devizového práva v sídle dlužníka, v některých případech však nelze odhlížet ani od působení těchto předpisů ve státě sídla věřitele. Touto otázkou se budeme ovšem zabývat především z hlediska čs. práva. Devizové předpisy omezují autonoii vůle v občanskoprávních vztazích v několika směrech. Jde o restrikce stran vzniku právních úkonů vůbec, výběru smluvního partnera, předmětu závazku a dalšího režimu smlouvy, např. pokud jde o způsob a místo plnění. Tato omezení jsou zakotvena zejména v ustanovení § 19 DZ. Jde-li nám o přípustnost valutového závazku, budeme se muset blíže zabývat ustanovením § 19 odst. 1 písm. b) DZ.[12] Toto jediné ustanovení týká se současně tří skutkových podstat: uzavírání smluv, uznávání peněžitých závazků a uzavírání výměnných obchodů. My se zde soustředíme na první z nich jako nesporně nejpočetnější a tedy nejvýznamnější.

Nežli však přikročíme k rozboru tohoto ustanovení, je třeba vzít v úvahu právní normu, jež má pro řešení naší problematiky klíčový význam. Obecně se přijímá, že čs. koruna neplní všechny fukce peněz, mimo jiné též

[12]) Toto ustanovení zní:„Devizoví tuzemci smějí jen s povolením SBČS vstupovat v závazky, ze kterých vzniká povinnost peněžního plnění vůči devizovým cizozemcům nebo uznávat peněžní závazky vůči nim, jakož i sjednávat výměnné obchody."

proto, že se jedná o tzv. měnu vnitřní.[13] Právní základ tohoto stavu spočívá v ustanovení § 12 DZ, kde je (mimo jiné) zakotven zákaz vývozu a dovozu čs. peněz. Toto ustanovení, jímž se ještě podrobněji budeme zabývat v souvislosti s otázkou měnové substituce, tak způsobuje nucenou přeměnu obecného peněžitého dluhu, jehož předmětem je čs. měna, na valutovou obligaci za předpokladu, že platební místo (místo plnění) je mimo území ČSSR. Je tedy každý závazek, v němž vzniká platební povinnost devizového cizozemce, potenciálně valutovým závazkem, i když jeho předmět je vyjádřen v čs. korunách.

Vrátíme-li se tedy k devizovému omezení obsaženému v ustanovení § 19 odst. 1 písm. b) DZ, je především zřejmé, že platnost uzavření smlouvy devizového tuzemce s devizovým cizozemcem je podmíněna devizovým povolením. Obsah takto vzniklého závazku je pak omezován ještě dalším ustanovením (§ 18 odst. 1 věta prvá DZ). Můžeme si tedy klást otázku, jaký vliv má neexistence devizového povolení na práva a povinnosti účastníků valutové obligace. Zejména je třeba zvážit nutnost aplikace těchto donucujících předpisů finančního práva bez ohledu na povahu závazku a právní řád, kterým se závazek řídí, nebo právo, které platí v místě plnění. Nerozhodný je tedy především lex pecuniae. Právní úkon vzniklý bez devizového povolení, je z hlediska čs. úpravy neplatný (§ 28 ZMO, § 39 o. z.). Bylo-li již alespoň částečně plněno, znamená neplatnost takového závazku vznik povinnosti k vydání neoprávněného majetkového prospěchu. Jednání v rozporu s devizovými předpisy má za následek vznik odpovědnosti za škodu způsobenou neplatností právního úkonu, neboť okolnosti odpovědnost vylučující (vyšší moc) se nepovažují za překážky plnění, byl-li je dlužník povinen odstranit, jako např. nedostatek úředního (rozuměj devizového) povolení, nutného ke splnění povinnosti (§ 252 odst. 2 ZMO).[14]

Ustanovení devizového zákona, které rozebíráme v jeho první větě, obsahuje slovo „nesmí". Znamená to tedy, že v případě neexistence devizového povolení je devizovému tuzemci zakázáno uzavírat závazky na straně věřitele. Jinak řečeno, z tohoto ustanovení plyne nepřípustnost, resp. nedovolenost vstupu v závazek, z něhož by devizovému tuzemci vznikala povinnost platit.

Jednání mající za následek uzavření valutového závazku, z něhož čs. devizovému tuzemci vzniká platební povinnost bez devizového povolení, je tedy jednání v rozporu s ustanovením § 19 odst. 1 písm. b) devizového zákona, tj. v rozporu se zákonem, jak to má na mysli § 28 ZMO a § 39 o.z.

[13]) Srovnej např. Rusmich L., Matějka J., Podmínky k ekonomicky zdůvodněnému kursu Kčs k zahraničním měnám; závěrečná zpráva dílčího etapového úkolu, VÚFÚS, Praha 1978, str. 17 an.

[14]) Srovnej podrobnější rozbor ad 2.5.1.

Teorie pojednávající o vadných právních úkonech řadí právní úkon uzavřený v rozporu se zákonem mezi případy absolutní neplatnosti (úkony stižené absolutní neplatností).[15] Nauka dále dovozuje věcný rozsah absolutní neplatnosti a zabývá se možností případné konvalidace. Přijímá se, že z hlediska času působí absolutní neplatnost zásadně od počátku. Výjimky mohou být stanoveny výslovně zákonem. Vylučuje se možnost konvalidace, tedy zhojení vady, jež činí právní úkon neplatným. Připouští se pouze možnost konverze.[16] Z těchto poznatků čs. teorie, jež se jeví jednoznačné, lze pro případ valutového závazku uzavřeného bez devizového povolení dovodit, že neexistence devizového povolení, vztahující se především na platební povinnost do ciziny, způsobuje nedovolenost předmětu plnění a tedy počáteční nemožnost plnění závazku, který vznikl v rozporu se zákonem. Dále z toho plyne, že závazek je neplatný od počátku a nemůže se již stát platným.

Zde však vzniká první pochybnost. Zákazy obsažené v DZ jsou až na výjimky zákazy podmíněnými a nikoliv absolutními.[17] To znamená, že v zákoně předvídaným aktem aplikace práva (devizové povolení) se zákonný zákaz suspenduje. Z toho též lze dovodit i časovou omezenost zákazu co do trvání právního úkonu. Stejně jako je možné suspendovat zákonný zákaz před vznikem právního úkonu, lze tak učinit kdykoli po jeho vzniku, tedy v době jeho existence. Jaký vliv má pak udělení devizového povolení na existující valutový závazek?

Domníváme se, že poznatek, k němuž dospěla nauka občanského práva, že totiž právní úkon vzniklý v rozporu se zákonem nelze konvalidovat, v daném případě neplatí. Tento náš závěr se opírá především o povahu zákazů obsažených v právních normách DZ, jež jsou — jak již uvedeno — zákazy podmíněnými. Zákon nevylučuje možnost suspendovat zákaz dodatečně, tj. po uzavření právního úkonu. Bylo-li tedy devizové povolení uděleno až po vzniku valutového závazku, je jeho původní vada zhojena. Jinak řečeno, došlo ke konvalidaci původně neplatné valutové obligace, která se stává okamžikem udělení devizového povolení platnou. Tomu ostatně odpovídá i běžná praxe Správ pro věci majetkové a devizové v Praze a Bratislavě.

Zbývá tedy zabývat se následky neplatnosti valutového závazku, tj. takového, k němuž nebylo uděleno devizové povolení ani dodatečně. Ty spočívají, jak již shora uvedeno, ve vzniku odpovědnosti za vady právního úkonu, jež mohou být v našem případě dvojího druhu:

a) odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch

[15]) Srovnej např. Luby Š., in: Československé občanské právo, I. díl, Praha 1974 (dále jenom učebnice), str. 181 an.

[16]) Srovnej Luby Š., op. cit. v předchozí poznámce, str. 183, 184.

[17]) Srovnej např. Devizové právo československé, Praha 1972, str. 32 an.

b) odpovědnost za škodu

a) Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch vzniká v případech, kdy již bylo na základě neplatného valutového závazku plněno. Předpokládá, že ten z účastníků, který takové plnění přijal, je neoprávněně obohacen a tudíž povinen druhému účastníku poskytnuté plnění vydat. Problém může nastat v případě, že předmět plnění je určen druhově, jak je tomu v případě námi rozebíraném. U valutového závazku to tedy znamená, že devizové zákonodárství může znemožňovat vrácení přijatého plnění ve valutě do ciziny. V takovém případě je však možný následný vznik odpovědnosti za škodu v důsledku nesplnění této dodatečné povinnosti.

b) Prvotní otázkou je, o jaký druh odpovědnosti se v daném případě jedná. Úprava ZMO, která nemá žádné bližší ustanovení, zřejmě počítá s objektivní odpovědností. Naproti tomu v občanském zákoníku bude přicházet v úvahu ustanovení § 420 a násl., tj. odpovědnost za zavinění.

Z pozitivní úpravy nelze dovodit, že by zákonodárce rozlišoval počáteční a následnou nemožnost plnění v důsledku neexistence devizového povolení. Uvedené předpisy se budou vztahovat i na neplatnost valutového závazku, způsobem neexistencí devizového povolení, která může mít opět dvě podoby. Jednak (a to bude obvyklý případ) devizové povolení nebude uděleno, jednak (a zde půjde patrně o výjimky) bude původně udělené povolení odňato (zrušeno).

Je otázkou, jaký vliv bude mít vydání nových devizových předpisů, resp. změna stávající úpravy na trvání valutového závazku, který v době svého vzniku podléhal jinému režimu. Kanda o tom soudí, že v daném případě by plnění závazku bylo třeba posuzovat jako plnění protizákonné, i když v době vzniku obligace by takovýto charakter nemělo.[18]

Tento závěr však podle našeho mínění není správný. Především bude záležet na konkrétní právní normě, jež se bude valutových závazků týkat. Zřejmě však nebude možné činit dlužníka odpovědným za následky, které nemůže v době vzniku právního úkonu předvídat.

2. 5. Měnová substituce

2. 5. 1. Podstata a pojem měnové substituce

O měnovou substituci jde tehdy, jestliže se měna, v níž se závazek plní (moneta solutionis, měna plnění) liší od měny závazku (moneta obligationis, měna závazku). Problematika měnové substituce je aktuální právě

[18]) Srovnej Kanda A., Vliv změny poměrů na trvání závazků, Praha 1966, str. 181.

v závazku v cizí měně,[19] a protože se vyskytuje téměř výlučně v právních vztazích s mezinárodním prvkem, zabývá se jí měnové substituce mezinárodní právo soukromé (dále MPS), jehož nauka tuto problematiku zařazuje mezi incidenční otázky modality či způsobu plnění.[20]

I když valutový dluh považujeme za species závazku peněžitého (a nikoliv za takovou obligaci, jejímž předmědem jsou věci jiného druhu — viz tzv. věcný dluh), nevyplývá z toho ještě, že tuzemská a zahraniční měna jsou libovolně zaměnitelné.

Jestliže bychom totiž považovali zaplacení valutového dluhu penězi v tuzemské měně za normální plnění, vyplývalo by z toho, že též tuzemské peníze představují předmět závazku. Pak by však již šlo o alternativní závazek.

Mnohé právní řády měnovou substituci připouštějí, některé z nich ji výslovně upravují v právních předpisech. Ve značném rozsahu je to především soudní praxe, která umožňuje dlužníku splnit dluh stanovený v cizí měně v tuzemských měnových jednotkách. V angloamerické oblasti je měnová substituce zakotvena přímo v předpisech procesních (tzv. compulsory — conversion — rule).[21]

Institut měnové substituce lze zkoumat z hlediska povahy právních norem, které stanoví její režim. Zatímco předpisy občanskoprávní umožňují změnu měny závazku (jednomu z účastníků), předpisy administrativního charakteru konverzi měny autoritativně vynucují. Můžeme tak rozlišovat mezi dobrovolnou substitucí, neboli substitučním oprávněním na straně jedné a nucenou substitucí na straně druhé. V dalším výkladu se budeme v uvedeném pořadí oběma druhy měnové substituce zabývat. Ani občanský zákoník, ani zákoník mezinárodního obchodu neobsahují výslovnou úpravu měnové substituce. Určitou oporu by však bylo možné

[19]) I když jde o poměrně aktuální a pro tématiku peněžních závazků velmi důležitý problém, čs. nauka se jím dosud podrobněji nebazývala. Zmiňuje ho pouze Z. Kučera (Mezinárodní právo soukromé, 2. vydání, Praha 1980, str. 188, dále jen Kučera Z., Učebnice). I to je důvod k tomu, abychom o této otázce pojednali zevrubněji.

[20]) Je to především Brogginni G., Le modalitâ d'eccecuzione dei contratti in diritto internazionalle privato, Freiburg 1951, a zde viz uvedenou literaturu.

[21]) Z hlediska úpravy měnové substituce lze tedy rozlišovat:

a) Všeobecná zákonná ustanovení. Do této skupiny patří ustanovení § 244 BGB, článek 84, švýcarského obligačního práva (Schweizerisches Obligationenrecht), článek 8 čtvrtého nařízení o provedení obchodněprávních předpisů země Rakouské ze 24. 12. 1938 (Vierte Verordnung zur Einführung handelsrechtlicher Vorschriften im Lande Österreich), kterýžto předpis nebyl zrušen, článek 1278 italského občanského zákoníku (Codice Civile Italiano) a článek 291 řeckého občanského zákoníku.

b) Speciální ustanovení o měnové substituci. Jde především o předpisy směnečných a šekových zákonů, článek 328 obchodního zákoníku (Code de Commerce) Francouzské republiky, § 7 švédského zákona o obligačních předpisech.

c) Právní řády, které neobsahují žádnou výslovnou úpravu měnové substituce. Jde o francouzský Code civil, který platí též v zásadě v Belgii, a dále o holandský občanský zákoník (Burgerlijk Wetboek). Přestože tyto předpisy neobsahují žádné ustanovení o substituci, je jak ve Francii, tak v Belgii a Holandsku uznáváno, že dlužník může platit valutový dluh v tuzemské měně.

spatřovat v obecných ustanoveních o zániku závazku v § 72 o. z., resp. § 216 ZMO, jež stanoví oprávnění dlužníka k volbě způsobu plnění („lze-li závazek splnit několikerým způsobem, má právo volby plnění dlužník.“).

Jak již bylo uvedeno, chápe se měnová substituce v důsledku pojetí teorie MPS jako způsob (modalita) plnění. Takovéto pojetí by svědčilo o tom, že na daný případ se plně vztahují citovaná ustanovení čs. kodexů. Tento závěr nepovažujeme za správný. Dva závažné důvody totiž mluví zcela jednoznačně pro opačné řešení.

Především právní normu svojí dikci téměř totožnou s ustanovením § 216 ZMO a § 72 o. z. obsahoval již o. z. o. v ustanovení § 905. Přitom nauka a judikatura bez jediné výjimky pokládaly tuto úpravu za základ pro tzv. alternativní závazek.[22]

I když ohledně podstaty a obsahu alternativních závazků není v nauce zcela jasno,[23] nelze plnění v jiné měně než ve smlouvě určené pojímat jako alternativní závazek. To proto, že měna závazku (a tedy i měna plnění) byla jednoznačně (a to buď výslovně či konkludentně, při uzavírání smlouvy či později) určena. Plněna je přitom věc odlišná.

Při substituci měny (a to je druhý důvod nesprávnosti uvedeného pojetí) jde totiž o zásah do samotného obsahu závazku. Jde o plnění něčeho jiného. Jinak řečeno, obsah peněžitého (valutového) závazku s výjimkou závazku alternativního a alternativy facultas v sobě nezahrnuje přepočítací oprávnění, oprávnění substituce. Jen to by totiž znamenalo, že plnění peněz v jiné měně je stále plnění původího závazku a nikoli plnění něčeho jiného, plnění náhradní.

Jak již bylo řečeno, převzala dnes platná úprava i jí předcházející občanský zákoník č. 140/1950 Sb. nepříliš šťastnou dikci ustanovení § 905 o. z. o., která alternativní oprávnění dlužníka vázala na způsob plnění. Toto spojení však z hlediska významového lze postavit na roveň právě již zmíněné modalitě plnění, kterou se všeobecně rozumí měření, vážení a jiné úkony související s plněním závazku, nemající ovšem vztah k jeho podstatě. Stejně tak lze ovšem i u peněžitého a tedy i valutového závazku rozeznávat způsoby plnění. Mohlo by se jednat např. o to, zda dluh bude splněn v hotovosti, či bankovním poukazem anebo jinou platební technikou. Bylo by však možno uvažovat i o tom, že způsob plnění valutového dluhu zahrnuje i dluh měny předmětu plnění. Klade se tedy otázka,

[22]) K tomu srovnej Rouček Fr. Sedláček J., Komentář k čs. obecnému zákoníku občanskému, díl IV., Praha 1936, str. 265 a násl.

[23]) Srovnej např. v tradiční, ale i v soudobé zahraniční literatuře přetrvávající pojetí plures res in obligatione, una res in solutione, jak to již vyjádřilo římské právo. Naproti tomu stojí pojetí Lubyho (Luby Š., Teoretické otázky týkajúce sa predmetu a obsahu záväzku, Právnické štúdie III., str. 54) a Knappovo (Knapp V., Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku, Praha 1955, str. 73 a násl.), kteří soudí, že ani alternativní závazek nemá více předmětů, nýbrž předmět jeden, jenž však je určen až při plnění.

jak interpretovat zmíněná ustanovení čs. platné právní úpravy s ohledem na to, zda právě v nich nelze spatřovat oporu pro měnovou substituci.

Jak již uvedeno, rozebíraná ustanovení obsahují výraz „způsob plnění", který nikterak nevysvětlují. Sémantickým výkladem lze dovodit, že by mělo jít o to, jak má dlužník plnit. V tom však jistě řešení nespočívá, neboť i tento obrat je mnohoznačný (u peněžitých dluhů může znamenat nejen zmíněnou techniku placení, nýbrž i místo plnění). V každém případě však lze alespoň dovodit, že způsob plnění se nebude týkat samotného předmětu závazku. Způsob totiž nemůže zahrnout samotný předmět obligace. Zjišťujeme-li totiž předmět obligace, ptáme se na to, co se bude plnit, zatímco způsob plnění znamená odpověď na otázku, jak se bude plnit. Jestliže tedy druh měny náleží k předmětu závazku, který je jím vymezen, nelze v čs. úpravě spatřovat oporu pro měnovou substituci.

V zahraniční nauce a judikatuře není o tom, co lze považovat za způsob plnění, jasno.[24]

Někteří přední autoři považují substituční oprávnění za modalitu plnění a zabývají se tímto problémem pouze z pohledu MPS.[25] Daný problém zkoumají z hlediska kolizních norem a neprovádějí rozbor vlastního obsahu závazkového vztahu z hlediska hmotného práva. Ani u těch autorů, kteří rozlišují mezi obsahem závazku a modalitou plnění, není dostatečně zřejmá hranice mezi oběma pojmy.[26] Jedinými dvěma ustanoveními v čs. právním řádu, které výslovně umožňují přeměnu měny dluhu jsou § 41 a § 36 zákona směnečného a šekového č. 191/1950 Sb. Ustanovení § 41 týkající se směnky a § 36 týkající se šeku opravňují dlužníka k měnové substituci. Věcný rozsah této úpravy je však zcela nepochybný, neboť směnečný a šekový zákon se vztahuje pouze na poměry vznikající ze směnky a šeku; analogické použití této úpravy na obecné valutové závazky není tedy možné.

Jestliže jsme uvedli, že měnová substituce není v čs. občanskoprávních předpisech upravena, bylo by lze namítnout, že opak je pravdou, neboť substitucí připouštějící předpis přece existuje, a to v § 341 odst. 2 ZMO.[27]

Zaměříme se proto ještě na tento problém a pokusíme se vyřešit otázku následků nemožnosti plnění v tomto předpise předvídaných.

Měnová substituce znamená — jak jsme ji shora vymezili — změnu závazku v jeho předmětu tak, že namísto v původně určené měnové jednotce bude dluh splněn v jiné měně. Pokud pak je tato možnost stanovena ve prospěch jednoho účastníka závazkového poměru, mluvíme o substituč-

[24]) Srovnej Küng J., op. cit., str. 47.
[25]) Srovnej Mann F. A., Das Recht, str. 279.
[26]) Srovnej např. Brogginni G., op. cit., str. 98.
[27]) Citované ustanovení zní: „Jestliže právní předpisy země dlužníka, nebo jiné právní předpisy, kterých se má užít, brání placení v měně uvedené v odst. 1, je dlužník povinen nahradit škodu, která tím druhé straně vznikne".

ním oprávnění tohoto účastníka. Zpravidla je tak upraveno substituční oprávnění dlužníka. Jak se všeobecně soudí, typické substituční měnové oprávnění obsahuje např. § 244 BGB, který bez jakýchkoli výhrad či omezení nebo podmínek umožňuje dlužníku plnit v tuzemské měně dluh, jehož předmět byl stanoven v měnových jednotkách jiného státu.[28]

Srovnáme-li tato dvě ustanovení (§ 341 ZMO a § 244 BGB), seznáme řadu rozdílů. ZMO stanoví v první řadě zcela určité podmínky k tomu, aby dlužník mohl plnit v jiné měně. Musí to být především právní předpisy, které brání plnění v dohodnuté měně, bez ohledu na to, ve kterých měnových jednotkách bylo plnění sjednáno. ZMO však nestanoví měnu, v níž může být skutečně plněno, a konečně se tento předpis omezuje pouze na placení kupní ceny. Již z tohoto letmého srovnání lze usuzovat, že mezi oběma ustanoveními existuje značný rozdíl a že v případě § 341 odst. 2 ZMO jde zřejmě o něco jiného než o substituční oprávnění či substituci vůbec. Je tomu tak i proto, že v tomto ustanovení chybí vůbec jakákoli zmínka o záměně či změně plnění.

Kopáč dovozuje, že v daném případě, kde zákon připouští účinky datio in solutum, jde o dání místo plnění, resp. záměnu plnění.[29]

Datio in solutum je smlouva mezi věřitelem a dlužníkem o tom, že věřitel přijímá dlužníkem nabízenou jinou věc, než kterou dluhuje ke splnění svého závazku.[30]

V daném případě, jak ostatní i Kopáč připouští, nejde o žádnou smlouvu mezi účastníky obligačního vztahu, mezi prodávajícím a kupujícím. Vyjdeme-li tedy z uvedeného vymezení tohoto institutu, není možno stanovisko Kopáče přijmout. Je tomu tak ještě z dalšího důvodu. Kopáč, jak již řečeno, když konstruuje datio in solutum, dovozuje, že „nedovolují-li předpisy země dlužníka nebo jiné právní předpisy, kterých se má použít, placení v měně, v níž byla stanovena kupní cena, je kupující povinen zaplatit v jiné měně, v níž je placení dovoleno . . .“.[31]

Tento závěr, který by se snad mohl spíše činit o citovaném ustanovení § 244 BGB, se však z dikce rozebíraného předpisu ZMO vůbec nepodává. Rozebírané ustanovení neobsahuje ani náznak zakotvení povinnosti dlužníka plnit (na rozdíl od plnění náhrady škody) původní závazek (tím méně oprávnění plnit v jiné měně), nestanoví však ani povinnost věřitele jiné plnění přijmout.

[28]) Toto ustanovení v překladu autora zní takto: „Jestliže existuje povinnost platit v tuzemsku peněžní dluh, vyjádřený v cizí měně, lze provést platbu v měně říšské, ledaže by placení v cizí měně bylo výslovně vymíněno.“

[29]) Srovnej Kopáč L., in: Bystrický R. a kol., Právo meziárodního obchodu, Praha 1967 str. 253 an.

[30]) K tomu srovnej Knapp, V., Splnění závazků a jiné důvody jejich zániku, Praha 1955, str. 67.

[31]) Srov. op. cit. v poznámce 29, str. 254.

Domníváme se tedy, že § 341 odst. 2 ZMO má poněkud jinou povahu, neboť se vztahuje na situace, kdy do režimu obligačního poměru zasahují jako „cizí těleso" kogentní předpisy jiného odvětví práva. Tyto předpisy mohou činit původní plnění ze smlouvy neuskutečnitelným– brání placení v dohodnuté měně. Zákon ani nekvalifikuje tuto situaci, ani nestanoví, jaký je vliv, resp. jaké jsou účinky působení kogentních předpisů na závazek. Stanoví pouze povinnost dlužníka nahradit škodu, která v důsledku tohoto působení může vzniknout. Rozebírané ustanovení ZMO tedy upravuje pouze důsledky nemožnosti plnění, lhostejno, zda se jedná o nemožnost počáteční a nedovolenost předmětu plnění, či nemožnost následnou, tedy nemožnost splnění závazku.

Lze tedy pouze konstatovat, že rozebíraný předpis výslovně upravuje to, co se již podává — podle našeho mínění — z ustanovení § 28 a § 37, resp § 251 ZMO. Přitom v právních dvou citovaných předpisech jde o případ počáteční nemožnosti, v druhém případě o následnou nemožnost plnění.

Za pozoruhodný považujeme spíše způsob vymezení oněch kogentních předpisů, jež působí na kupní smlouvu. Následky vzniku povinnosti k náhradě škody mohou vyvolat podle tohoto ustanovení totiž nejen předpisy státu sídla dlužníka, nýbrž i předpisy tohoto druhu vůbec, pokud v důsledku jejich působení vznikne věřiteli (prodávajícímu) škoda.

S konverzí měy závazku počítá však jiné ustanovení ZMO. Ustanovení § 342 výslovně upravuje měnový přepočet pro případ plnění v jiné měně. Z dikce této právní normy („. . . podle smlouvy nebo právních předpisů . . .") plyne, že předpokládá jak substituční (smluvní) oprávnění dlužníka, tak nucenou substituci.

Rozebíraný předpis je významný tím, že obsahuje úpravu možných následků měnové substituce. Zakotvuje odpovědnost dlužníka za škodu, která v důsledku měnového přepočtu (měnové substituce) vznikla.

Tato zákonná konstrukce je pozoruhodná z několika hledisek.

ad a) V důsledku měnového přepočtu může dojít k různým změnám, především však v tom smyslu, že hodnota skutečně zaplacená v měně rozdílné od dohodnuté, je nižší či vyšší než hodnota původní kupní ceny. Přitom zákonodárce stanovil pouze jednostranné řešení, zvýhodňující prodávajícího. V případě, že totiž v důsledku substituce bude znevýhodněn dlužník a hodnota skutečně zaplacené částku bude nižší než hodnota stanovené kupní ceny, nemá kupující nárok na náhradu škody.

ad b) Jde o speciální druh škody v důsledku měnové substituce. Odpovědnosti za náhradu této škody nemůže se dlužník žádným způsobem zprostit. Zákon totiž nestanoví žádné exkulpační či exonerační důvody.

ad c) Zákonodárce činí touto úpravou půlom do zásady nominalismu. Kromě zlaté a měnové zákonné doložky pojišťuje postavení věřitele proti

kursovnímu riziku (kursovné ztrátě) a zajišťuje jej ještě i pro případ měnové substituce.

Lze tedy uzavřít, že ani v ZMO, ani v o. z. není přeměna měny peněžního závazku upravena. V obecné rovině se pak domníváme, že substituce měny (u obecného peněžitého závazku) nepředstavuje způsob plnění v určité měnové jednotce, kterou si např. dlužník může dobrovolně zvolit, nýbrž je změnou předmětu závazku.

Za nesprávný považujeme proto názor zastávaný van Heckem, Nussbaumem a Kahn-Freudem o tom, že závazky v cizí měně mohou být splněny v měně platebního místa (sc. bez dalšího), jestliže dlužník využije této možnosti.[32]

K. Neumayer[33] tvrdí, že to mohou být výlučně předpisy jiného druhu než občanskoprávní, jež mohou přivodit měnovou substituci. Jde na rozdíl od shora popsaného jevu o tzv. nucenou měnovou substituci.

Soustředíme tedy znovu pozornost na působení čs. devizové úpravy na obsah valutových závazků. Protože čs. měna není — jak už řečeno — předmětem volného obchodování na zahraničních trzích, je vyloučeno provádět platbu v Kčs do ČSSR ze zahraničí. Cizozemský dlužník, který je např. povinen platit výživné v Kčs je tak prakticky zbaven možnosti Kčs měnu v cizině legálně nabýt a transferovat ji ve prospěch oprávněného padě počáteční nemožnost plnění anebo je dlužník povinen plnit v jiné do ČSSR. V souvislosti s tím vznikají dvě otázky. Existuje v daném případě počáteční nemožnost plnění anebo je dlužník povinen plnit v jiné měně? Obdobná situace však vzniká i v opačném poměru. Ani tuzemský dlužník nemůže svůj závazek ve prospěch zahraničního věřitele plnit do ciziny v Kčs tak, aby se mu dostalo stejného předmětu plnění; ani v jednom z obou případů by totiž nebylo uděleno devizové povolení.[34]

Zákaz vývozu a dovozu čs. měny sice není absolutní, protože však nelze reálně uvažovat o udělení devizového povolení, má fakticky tuto povahu.

Působení kogentního ustanovení § 12 DZ si tak vynucuje měnovou substituci, a tak lze tento předpis přirovnat k již zmíněnému procesnímu pravidlu v angloamerické oblasti. V důsledku donucujících devizových

[32]) Srovnej van Hecke G., Currency, in IECL, Tübingen 1972, str. 12, Nussbaum A., Money in the Law (dále cit. Money), Chicago 1950, str. 361, Kahn-Freud O., in: A. Dicey, J. H. C. Morris, On the Conflict of Laws, 8. vydání, Londýn 1971, str. 884 an. Přijmout toto stanovisko znamená vnutit věřiteli jednostranným úkonem dlužníka jiné plnění, což představuje porušení zásady rovnosti stran a je zvýhodněním věřitele. Van Hecke však svůj jednoznačný a zřejmě od Nussbauma převzatý názor vzápětí koriguje, když soudí, že o možnosti přeměny měny dluhu rozhoduje právo místa plnění, tedy materiální právo občanské (srov. van Hecke, ibidem).

[33]) Neumayer K., Internationales Verwaltungsrecht, III. díl, Berlín 1930, str. 195 an.

[34]) Odhlížíme od případu plnění v Kčs bez devizového povolení, jehož důsledky řešíme na jiném místě.

předpisů je tedy modifikován samotný obsah valutového závazku. Z tohoto působení plynou dva důsledky:

— dlužník v cizině je oprávněn plnit v cizí měně a tuzemský věřitel v ČSSR je povinen toto plnění trpět;

— neexistence měny plnění v cizině nezpůsobuje nemožnost plnění resp. odpovědnost za škodu z toho vznikající.

Jak již naznačeno, převádí-li cizozemský dlužník valutu jakožto předmět závazku do ČSSR prostřednictvím peněžního ústavu, tuzemský věřitel valutu in natura neobdrží. Dluh mu je proplacen buď v Kčs, anebo se stane vlastníkem odběrních poukazů PZO Tuzex (dále OP), cenných papírů sui generis.[35]

V tomto případě devizové právo zásadním způsobem zasahuje do vnitřního režimu závazku. Činnost devizové banky, která po přijetí platby ve valutách poukazuje tuzemskému věřiteli jiné plnění v Kčs či OP, má podle našeho názoru povahu jednatelství bez příkazu, jež předchází nabídkové povinnosti věřitele (devizového tuzemce) zakotvené v § 15 písm. b) DZ.

V čs. praxi existující případy měnové substituce lze zobecnit takto:

a) především jde o oprávnění dlužníka plnit dluh v jiné (domácí) měně. Toto oprávnění však musí být výslovně zakotveno v zákoně či vycházet z rozhodovací soudní praxe. Příkladem takovéto úpravy je např. náš zákon č. 191/1950 Sb., který konstituuje alternativu facultatis ve prospěch dlužníka.

b) v některých případech konstruují kogentní předpisy finančního práva zvláštní substituční oprávnění věřitele. Toto oprávnění však neexistuje vůči dlužníku, nýbrž vůči devizové bance, která do obligačního vztahu zasahuje na základě zmocnění devizových předpisů. Její působení, které ve vztahu k věřiteli zakládá nový právní poměr, má charakter jednatelství bez příkazu. Za určitých podmínek je věřitel se sídlem v ČSSR oprávněn požadovat od banky místo plnění v penězích vydání odběrních poukazů PZO Tuzex.

c) na rozdíl od případu obsaženého ad a) dostane se věřiteli, i když dlužník využije substitučního oprávnění, původně sjednaného plnění za předpokladu, že bylo dohodnuto v Kčs. V důsledku působení čs. devizových a měnových předpisů dochází v průběhu plnění ke dvojí konverzi předmětu závazku. Plnění je dohodnuto v Kčs, zahraniční dlužník plní ve valutě, banka pak provede substituci a čs. věřiteli vyplatí Kčs.

d) v důsledku působení devizových předpisů plní tuzemský dlužník dluh sjednaný ve valutě v Kčs, zahraničnímu věřiteli se dostane plnění podle smlouvy ve valutě. Konverzi provede peněžní ústav.

[35]) K tomu srovnej Tichý L., K právní povaze odběrních poukazů PZO Tuzex, Bulletin advokacie, leden—březen 1980, str. 1 a násl.

e) konečně v případě plnění v Kčs se zahraničnímu věřiteli nedostane tento předmět plnění, i když dlužník v této měně svůj dluh splnil. Banka přemění tuzemskou měnu na valutu, kterou poukáže věřiteli.

Lze tedy uzavřít, že autonomie vůle účastníků valutových závazků je v důsledku působení kogentních předpisů především finančního práva omezována, modifikována. Nejsou to však pouze předpisy práva finančního, nýbrž ustanovení procesních úprav a občanskoprávních a obchodněprávních předpisů. Tyto předpisy buďto valutový závazek přeměňují v alternativu facultatis nebo závazek modifikují, jestliže ukládají povinnost poskytovat jiné plnění či přijmout něco jiného oproti dohodě účastníků. Jak v případě dobrovolné měnové substituce, tak v případě měnové substituce nucené a jde o změnu původního závazku. Obsahem závazku je povinnost dlužníka platit určité množství peněžních jednotek určité měny a povinnost věřitele toto plnění převzít. Dlužník není oprávěn ani povinen plnit něco jiného, tj. platit v jiné měně, stejně jako neexistuje povinnost věřitele převzít jiné plnění. Je-li tedy plněno v jiné měně, než jak bylo původně dohodnuto, nejde o plnění původního dluhu.

2.5.2. *Kolizně právní problematika měnové substituce*

Jak již bylo naznačeno, existuje v nauce MPS rozšířená tendence posuzovat přepočítací oprávnění jako tzv. modalitu plnění. Otázka měny dluhu je tak vytrhována z komplexu obsahu závazku a přiřazována k aktu plnění (placení) jako relativně samostatné části obligačního vztahu. Přitom však hned na první pohled je zřejmá násilnost této konstrukce, založené na rozbití vnitřního organizmu obligace.[36]

Velmi obecná poučka o tom, že na otázku „jak" (rozumí se jakým způsobem platit dluh) odpovídá právo místa plnění, zatímto pro zodpovězení otázky „kolik" je rozhodný smluvní statut závazku, je chabou oporou této teorie.

V následujícím se tedy budeme zabývat problematikou měnové substituce, tentokrát z hlediska kolizních norem, a pokusíme se shora naznačenou a velmi rozšířenou teorii vyvrátit a podat adekvátnější řešení.

Kolizněprávní úprava je nutným doplňkem občanskoprávních předpisů k regulaci občanskoprávních vztahů s cizím prvkem. O MPS můžeme v této souvislosti mluvit jako o doplňku hmotněprávní úpravy. Kritériem správnosti kolizní normy je tedy především hmotněprávní úprava, ze které musí vycházet. Jinak řečeno, kolizněprávní řešení může vést k adekvátním výsledkům jenom tehdy, respektuje-li zákonitosti hmotného práva.

[36]) Srovnej Küng J., op. cit., str. 41, Bosse P., Der Einfluss des Devisenrechts auf internationale Anleihen, in: Arbeiten zur Rechtsvergleichung, svazek 15, Frankfurt 1963, str. 48, Birk R., op. cit., str. 431.

V případě měnové substituce jsme dovolili, že se dotýká obsahu peněžitého (valutového) závazku. Skutečnost, že sám pojem „modality plnění" jako produkt MPS je v protikladu s naším předpokladem, protože toto pojetí nerespektuje materiální právo, sama o sobě svědčí o jeho nesprávnosti. Teorie o modalitách plnění má svůj základ v okolnosti určitého časového intervalu mezi uzavřením (vznikem) závazku a plněním. Tím se vlastní akt plnění jakoby osamostatňuje, což svádí k úvahám o různých způsobech jeho uskutečnění. Bylo by totiž možné tvrdit, že v případě měnové substituce jde o otázku, jež nepatří k vlastnímu obsahu peněžní (valutové) obligace, neboť vlastně nejde o „techniku" plnění. Takto by bylo možno kvalifikovat substituční oprávnění obdobně jako určité úkony v souvislosti s převzetím plnění, např. měření, vážení, apod., tedy jako otázku incidenční. K takovému názoru vedoucímu k navázání na právo místo plnění by mohla vést i dikce ustanovení § 905, odst. 1, in fine o. z. o.[37] (viz již výše).

Uvedenou argumentaci je třeba odmítnout. Je sice pravdou, že otázku peněz a tedy měny přiřazuje rakouský zákonodárce k výše uvedeným technickým úkonům, nicméně z tohoto ustanovení nelze dovolit nic dalšího, než poznatek, že měna závazku, pokud nebyla určena jinak, se rovná měně státu místa plnění. Jinak řečeno, uvedené ustanovení slouží pouze k určení druhu měny, v žádném případě však neumožňuje měnovou substituci. Na podporu našeho stanoviska je třeba uvést ještě jeden argument. V praxi bývá sporným, zda jako otázku incidenční a tedy podle práva místa plnění netřeba posuzovat též otázku lhůt pro oznámení vad plnění. Již a prima vista je zřejmé, že tato otázka je neporovnatelně méně významná nežli otázka měnové substituce, kterou proto podle převažujícího názoru teorie občanského práva (na rozdíl od MPS) je třeba rozhodně posoudit podle obligačního statutu a nikoliv samostatně.[38]

Kritizovaná koncepce považující měnovou substituci za způsob plnění vede pak k navázání otázky substitučního oprávnění na právní řád místa plnění. To přináší jako ostatně toto navazovací kritérium v každém případě další dva závažné problémy snižující podstatně význam a zejména i vyhlídky realizace tohoto pojetí. Jde o problém štěpení obligačního statutu a problém konfliktu kvalifikací.

Štěpení (dépeçage) obligačního statutu, tj. rozdílné navázání některých otázek (prvků) závazkového poměru a tudíž jejich velmi pravděpodobné odlišení posouzení z hlediska hmotněprávního, je jevem rozhodně nežádoucím,[39] zejména u právních vztahů synalagmatických, i když je nutno

[37]) Srovnej „... pokud se týče míry, váhy a druhu peněz, jest přihlížet k místu plnění."

[38]) Kučera Z., Učebnice, str. 238.

[39]) Srov. kromě jiných Kučera, op. cit. v předchozí poznámce a tam uvedená literatura.

připustit, že všechny otázky jednoho právního poměru nelze vždy posuzovat podle jednoho práva a proto jednotně navazovat. Jen některé z nich však mají do té míry samostatné postavení, aby to odůvodnilo jejich odlišné posouzení (předběžné, následné a dílčí otázky, otázky incidenční). Takové postavení však ani otázka měnového přepočtu nezná a není proto správné její navázání na právo místa plnění nezávisle na obligačním statutu.

V souvislosti s navázáním na právo místa plnění vzniká kvalifikační problém a celé řada otázek terminologických, od nichž však na tomto místě odhlížíme.[40]

Příčina vzniku kvalifikačního problému u valutových závazků spočívá především ve značně rozdílné hmotněprávní úpravě a divergující právní praxi.

Odlišnosti plynou z rozdílného pojetí peněžitých dluhů jako obligací donosných (splništěm je sídlo věřitele) anebo přínosných (splništěm je sídlo dlužníka) a v souvislosti s tím časového určení místa plnění (zde v době vzniku pohledávky, splatnosti či skutečného plnění), pokud ovšem splniště nebylo účastníky ve smlouvě určeno.

Na tomto místě je třeba zabývat se dále otázkou, zda vzdor veškerým výhradám, které jsme uvedli, není nutné v otázce měnové substituce k lex loci přihlížet. Domníváme se, že tomu tak nesporně je pouze tehdy, jestliže si substituci vynucují devizové předpisy. Jde o ty případy, kdy lex causae a lex loci solutionis, který je totožný s právem bydliště (sídla) dlužníka či věřitele, se odchylují. Jinak řečeno, když lex causae neumožňuje substituci, předpisy devizového práva lex loci ji však vynucují. Vycházejíce z převládajícího názoru na působení devizových a jiných administrativních předpisů v oblasti občanskoprávních vztahů, domníváme se, že je zapotřebí respektovat devizové předpisy lex loci solutionis a k jejich následkům v občanskoprávní sféře přihlížet. Opačný postoj, tj. nerespektování působení těchto donucujících předpisů by znamenal vzápětí řešit otázku nemožnosti plnění, resp. odpovědnosti za škodu z ní plynoucí (viz ad 2.3.).

Je tedy zřejmé, že o otázce měnové substituce jakožto součásti obsahu valutového závazku může rozhodovat pouze lex causae. Obligační statut, lhostejno, zda jím je lex contractus nebo např. lex loci delicti apod., určuje totiž základní práva a povinnosti účastníků valutové obligace s výjimkami, o nichž byla řeč a které budou ještě dále rozvedeny.[41]

[40]) K tomu blíže srovnej Küng J., op. cit., str. 13 an. Jde o to, že v jednotlivých právních řádech je především odlišně stanoven pojem „placení" a „plnění" peněžitých závazků, jak již o tom byla řeč (srov. pozn. č. 3), jako základní, resp. výchozí pojem pro otázku místa plnění.

Za nesprávné považujeme proto podřizovat otázku právního režimu měnové substituce právnímu řádu měny závazku. Substituční oprávnění nemá k měně vůbec žádný vztah, neboť otázka měny závazku je pro práva a povinnosti dlužníka v tomto ohledu zcela nerozhodná. Tento závěr však platí pouze pro případ substituce dobrovolné. V případě nucené měnové substituce se lex monetae uplatnění, a to tehdy, jestliže lex causae a současně i lex loci solutionis jsou od něho odlišné. Jeho účinky bude třeba posuzovat obdobně jako následky devizových a měnových předpisů, jež jsou součástí lex loci solutionis.

2.5.3. Určení měnového přepočtu

S otázkou měnové substituce souvisí úzce problematika způsobu, místa a doby konverze. Jde o obsah měnové substituce, tedy o otázku materiálního práva, které jsme v předchozí části určili jako lex causae valutové obligace. Soustředíme se tedy v prvé řadě na čs. úpravu a provedeme určitá srovnání s cizími právními řády.

Problematika řešená v této části se rozpadá do tří okruhů:

a) který z několika v úvahu přicházejících kursů volit, tj. zda kurs v místě plnění, či místě sídla nebo bydliště některého z účastníků nebo kurs lex causae;

b) který okamžik je rozhodný pro stanovení přepočtu, jestliže poměr měny, ve které věřitel plnění získá, a měny závazku se v průběhu doby mění;

c) který z několika kursů platných v rozhodném místě a rozhodné době bude určující pro daný vztah.

ad a)

Z předních autorů zastává pozoruhodný názor Mann,[42] který soudí, že otázka měnové substituce má být sice podřízena lex loci solutionis, na otázky měnových přepočtů je však třeba aplikovat obligační statut. Z hlediska kolizněprávního jde o konstrukci, kde jeden institut (měnové substituce) je posuzován rozdílně z hlediska formálního (možnost substituce) a materiálního (otázka kursu), a tak štěpen na dvě části. Každá část je pak samostatně navazována. Tento na první pohled velmi efektní názor, který však nenašel odezvu ani v teorii, ani v praxi, je třeba odmítnout. Navrhované kolizní řešení nemá totiž obdobně jako navázání modalit plně-

[41]) Toto stanovisko je zastáváno např. těmito významnými autory: Zittelmann E., Internationales Privatrecht, svazek II, Berlín 1912, str. 396, Birk R., Schadenersatz und sonstige Restitutionsformen in internationalem Privatrecht, Karlsruhe 1969, str. 125 Nussbaum A., Das Geld, str. 187, Köhler P., Internationales Privatrecht, 3. vydání, Vídeň 1966, str. 158, Wolff M., Private International Law, Londýn 1948, str. 461 aj.

[42]) Mann F. A., Das Recht, str. 279, a současně Legal Aspect, str. 329.

ní na lex solutionis oporu v hmotném právu. Součásti substituce je totiž i způsob přepočtu měny. Je tomu tak proto, že v některých právních řádech pozitivní úprava spojuje s úpravou substitučního oprávnění otázku určení kursovního přepočtu (srovnej např. náš směnečný a šekový zákon, úpravu NSR apod.). Tyto pozitivněprávní úpravy jsou jen potvrzením sepětí vlastní možnosti (oprávnění k substituci) se způsobem jejího provedení, čímž je stanovení poměru měnových jednotek. Některé pozitivní předpisy stanoví kurs platný v místě placení (např. § 244 odst. 2 BGB, článek 84 odst. 2 švýcarského zákona o obligacích, článek 1278 Codice civile a konečně i § 403 odst. 2 ZMO). Jak ovšem již uvedeno, není nesporné, co lze považovat za místo placení. Tak na jedné straně se jím chápe místo, kde má být platba provedena,[43] na druhé straně bylo judikováno, že splništěm je místo skutečného placení (plnění).

Podle našeho mínění by měl o druhu měnového kursu rozhodovat lex cause, což platí nepochybně pro dobrovolnou konverzi.

Jak jsme již vysvětlili, nucená substituce je institut, působící nezávisle na vůli účastníků. Předpisy finančního práva jsou kogentní povahy a neobsahují žádné oprávnění, kterého by mohl dlužník či věřitel využít. Naopak způsobují konverzi proti jejich vůli. Tyto předpisy působí na valutový vztah, nezávisle na právním řádu, kterým se řídí. Splácí-li tedy např. zahraniční dlužník dluh v cizí měně ve prospěch věřitele v ČSSR, dostane se věřiteli částka v Kčs v takové výši, která odpovídá poměru mezi valutou, v níž je dluh placen, a tuzemskou měnou. Přitom však ani na otázku stanovení tohoto poměru nemá žádný z účastníků vliv. I zde, obdobně jako v otázce samotné konverze, je zapotřebí respektovat v zásadě lex monetae měny státu, která podléhá devizovým omezením. Do jaké míry je nutno k těmto kogentním předpisům přihlížet, odpovíme při řešení otázek druhu měnového kursu ad c) níže.

ad b)

Jak zřejmo, je otázka stanovení okamžiku přepočtu značně komplikovaná a sotva lze najít všeobecně přijatelné řešení.[44])

Obecně lze konstatovat, že v kontinentálním pojetí jsou pro měnový

[43]) Např. rozhodnutí OGH z 1. 2. 1933, cit. podle Rabelszeitschrift 1935, str. 739.

[44]) K tomu srovnej Birk R., Die Umrechnungsbefugnis bei Fremdwährungsforderungen im internationalen Privatrecht (dále cit. Umrechnungsbefugnis), Aussenwirtschaftsdienst des Betriebsberaters, 1973, str. 428, Dach J., Conversions of foreign money AJCL 1954, str. 155 an.

[45]) K tomu srovnej článek 3 a 4 dodatku Evropské úmluvy o závazcích v cizí měně (Convention européenne relative aux obligations en monnaie étrangère) z roku 1967. Článek 3 vychází při přepočtu z okamžiku skutečného placení, zatímco článek 4 předvídá náhradu škody, kterou představuje kursovní ztráta mezi hodnotou platby dluhu v době splatnosti a hodnoty měny skutečného placení k tomuto okamžiku. Tato dohoda, splatnosti a hodnoty měny skutečného placení k tomuto okamžiku. Tato dohoda, jejíž koncepce byla připravena asociací mezinárodního práva (ILA) na konferenci v Dubrovníku v roce 1954 a v Helsinkách v r. 1966, však ještě není účinná.

přepočet rozhodné dva okamžiky: doba splatnosti dluhu a okamžik skutečného plnění.[45]

Anglický a americký právní systém vycházejí shodně především z pravidla nazvaného breach-day-rule. Toto pravidlo se uplatňuje v případech obligací ze smlouvy a stanoví okamžik splatnosti i v případech deliktních závazků, pro který je rozhodný okamžik nedovoleného jednání. Kromě toho rozeznává soudní praxe tzv. „judgement-day-rule" jako přepočet pro procesní účely, k němuž tvoří proitpól tzv. „date of filling suit-rule". V prvním případě se pro měnový přepočet vychází ze stavu v okamžiku vynesení rozsudku, druhé pravidlo vychází z okamžiku podání žaloby.[46]

V čs. právním řádu je tato otázka upravena v ustanovení § 342 ZMO, jehož význam spočívá především v pevném stanovení okamžiku rozhodného pro přepočet při měnové substituci v případě stanovení kupní ceny,[47] a v ustanovení § 403 odst. 2, které upravuje měnovou doložku ke kupní ceně.

V prvém případě zvolil tedy zákonodárce ze tří možných časových určení (okamžiku vzniku závazku, doba splatnosti a okamžik plnění) poslední variantu. Nebudeme na tomto místě srovnávat význam (přednosti a nevýhody) doby přepočtu s významem obou předchozích řešení, jež též přicházela v úvahu. Půjde nám v prvé řadě o rozbor tohoto ustanovení z aspektu valutových závazků.

Konstrukce obsažená v ZMO, tj. kombinace stanovení přepočtu do doby faktického plnění s povinností náhrady škody za kursovnou ztrátu, jež stíhá pouze dlužníka, by měla být tedy účinným stimulem včasného splnění povinností. Změní-li se naopak kurs měny závazku k měně faktického plnění ve prospěch věřitele, není věřitel bezdůvodně obohacen a kursovou ztrátu, jež dlužníkovi vznikne, není povinen vracet.

Na rozdíl od některých (zahraničních) úprav, nestanoví rozebírané ustanovení (a ani jinde v našem právním řádu takový předpis není) druh přepočtu ani kurs. Rozhodnutí o tom ponechává tedy právní úprava účastníkům právního vztahu či soudu.

Jak jsme již uvedli, rozebírané ustanovení o určení doby přepočtu měny je nejen v čs. právním řádu ojedinělé. Klade se proto otázka, zda a do jaké míry je lze užít i pro vztahy, na něž ZMO nedopadá. Jinak řečeno vzniká problém možné aplikace podle analogie iuris. Konkrétně jde o to, zda na valutovou obligaci, která se řídí o. z., ZP či ZR, tedy před-

[46]) Srovnej kromě jiných Mann F. A., Legal Aspects, str. 363 an., Dach J., op. cit. zejména str. 158. an.

[47]) ZMO nestanoví místo, resp. stát, měnového přepočtu. O tom bude zřejmě rozhodovat ustanovení § 348 ZMO. Rozhodným přepočtem bude kurs v místě (resp. státě) placení kupní ceny.

pisy neobsahujícími obdobná ustanovení, lze aplikovat § 342 ZMO či volit jiný okamžik rozhodný pro přepočet a tedy jiné řešení.

Jde v prvé řadě o obecnou teoretickou otázku, zda v případě, že rozhodný předpis spornou věc (vztah) neřeší, přichází v úvahu analogie, pokud je upravena otázka v jiném odvětví právního řádu či zda má přednost vlastní nezávislé řešení.

Domníváme se, že při řešení tohoto problému je třeba přihlédnout k povaze rozhodného sporného právního vztahu a úpravě, jež by per analogiam přicházela v úvahu. Jestliže úprava obsažená v jiném předpise rozhodného právního řádu odpovídá danému právnímu vztahu, tj. upravuje právní poměr obdobný, mělo by podle našeho mínění mít přednost použití analogie. Za této situace se domníváme, že speciální pravidlo upravující jen úzký okruh vztahů obsažený v § 342 lze aplikovat na vztah, na nějž přímo nedopadá, resp. i na právní poměry, na které se ZMO nevztahuje vůbec.

Zajímavý dopad (následky) má uvedené ustanovení na procesní vztahy. Pro rozhodnutí soudu je, jak známo, rozhodný stav v době jeho vyhlášení (např. § 154 odst. 1 o. s. ř., ale obdobně další procesní předpisy jiných států). V daném případě jde tedy o problém rozporu mezi tímto procesním ustanovením a hmotněprávním předpisem, jenž stanoví za dobu rozhodnou pro přepočet okamžik, který může nastat teprve mnohem později po vynesení rozhodnutí. Domníváme se, že v daném případě nemůže soud postupovat jinak, než respektovat hmotněprávní úpravu a rozhodovat podle ní. Tím však vzniká další problém, jenž je třeba vyřešit. Jde o problém určitosti rozhodnutí, jakožto předpokladu pro jeho úspěšný nucený výkon. Jak tedy má znít enunciát rozhodnutí v těchto věcech? Máme za to, že je třeba použít slova zákona a pro okamžik přepočtu volit formulaci „podle kursu rozhodného v době plnění dluhu".[48]

ad c)

Pro odpověď na otázku, který druh kursu v daném místě a v daný okamžik přichází v úvahu, chybí ve většině států jakákoliv pozitivněprávní úprava. Určitou výjimku představuje ustanovení § 403 odst. 2 ZMO, kterýžto předpis je dispozitivním ustanovením pro zajištění kupní ceny.

V oblasti, kde peníze jako zboží zvláštního druhu plní všechny svoje funkce, mohou především účastníci obligačního vztahu kurs volně dohodnout. Nestane-li se tak a má-li jej autoritativním způsobem určit soud, může být velmi diskutabilní, který z existujících a mnohdy velmi odlišných kursů volit. V prvé řadě jde o to, zda je rozhodný kurs valut či deviz.[49] Měnové vztahy se však poměrně rychle vyvíjejí. Pro účely této

[48]) Srovnej dále rozbor tohoto problému v procesněprávních vztazích ad 2.5.4.

[49]) Srovnej Nussbaum A., Das Geld, str. 227, Mann F. A., Das Recht, str. 385, Legal aspect, str. 464.

studie je třeba vycházet z toho, že kurs vyhlášený cedulovou bankou je v současné době prakticky vesměs závazný pro peněžní ústavy daného státu. V otázce, který kurs z obou uvedených druhů zvolit, bude záležet na povaze úkonu a na tom, zda jde o plnění ve valutě, či se jedná o plnění jiných devizových hodnot (např. deviz).

V neposlední řadě je třeba zabývat se otázkou pravomoci k rozhodnutí o měnovém přepočtu.

Konkrétně jde o to, zda soud může sám určovat poměr dvou měnových jednotek, neboť stanovení takového poměru jistě nemá povahu občansko-právního, pracovního, rodinného či družstevního vztahu. Soud tedy o měnovém kursu ve věci samé rozhodovat nemůže, neboť tato otázka nepatří do pravomoci soudů (§ 7 odst. 1 o. s. ř.). Problém soudní pravomoci k samostatnému rozhodování této otázky se však neklade, jestliže určitou otázku může posoudit prejudiciálně. Rozhodováním o předběžné otázce soud nezasahuje do pravomoci jiného orgánu. Zkoumáme tedy, zda a do jaké míry může soud řešit otázku měnového kursu jako otázku předběžnou podle ustanovení § 135 odst. 2 o. s. ř.

Poměr čs. koruny k cizím měnám určuje SBČS podle § 2 zákona č. 41/1953 Sb. a § 3 písm. b) zákona č. 144/1970 Sb. Toto určení (poměr měnových jednotek) je pak publikováno v kursovním lístku jako úřední kurs. Jakou povahu má určení takto uvedeného měnového kursu? Otázka tedy cílí na právní povahu kursovního lístku, konkrétně zda kursovní lístek je tím rozhodnutím, které má na mysli ustanovení § 135 odst. 2 o. s. ř.

Kursovní lístek není nepochybně obecně závaznou právní normou, neboť nemá formu nutnou pro takový akt státního orgánu. Protože je však vydáván na podkladě zákonného zmocnění a v jeho mezích, lze na něj nahlížet jako na směrnici či normativní rozhodnutí. Kloníme se spíše k druhému řešení. První řešení má totiž slabinu v dubiózní účinnosti zákonného zmocnění s ohledem na spornost jeho obsahu a kromě toho by interní směrnice zavazovala subjekty SBČS nepodřízené. Ustanovení § 135 odst. 2 o. s. ř. má pod pojmem „rozhodnutí" na mysli individuální akt aplikace práva. Kursovní lístek se naproti tomu vztahuje na neomezený počet případů a nelze jej tedy takto posuzovat. Z toho plyne, že otázku kursovního přepočtu si může soud určit sám. Soud však jistě není povinen takto postupovat. Slovo „může" v daném zákonném ustanovení o. s. ř. ještě neznamená, že musí. Jak na to již bylo v nauce několikrát přesvědčivě poukázáno,[50] neodpovídají kursy uvedené v kursovním lístku kupní síle srovnávaných měnových jednotek; mají pouze evidenční charakter.

[50]) Poznatek, který zveřejnili Spáčil, Bakeš a jiní v učebnicích finančního, práva je všeobecně znám. Dále srovnej např. Bakeš M., Měnové vztahy a jejich právní problematika, Praha 1973, str. 59.

Rozpor mezi skutečnou kupní silou a hodnotami uvedenými v kursovním lístku je modifikován systémem cenových přirážek a příplatků uvedených v poznámkách ke kursovnímu lístku. Ani tato modifikace však z kursovních hodnot nečiní reálné přepočítací poměry. V zájmu zjištění materiální pravdy měl by proto soud volit vlastní řešení. Otázka přepočítacího poměru měla by se tak stát předmětem dokazování a soud by měl podle našeho mínění uvažovat následující aspekty: V některých případech lze valutu převést i na cenné papíry, především zakoupit za ni odběrní poukazy PZO Tuzex. Přitom kupní síla jedné jednotky OP je zhruba pětkrát vyšší než kupní síla jedné Kčs (viz dále průměrný koeficient 4,76). Protože kupní síla odběrních poukazů je založena na bázi cen valut, je třeba za základ přepočtu vzít tento poměr v případě, že čs. věřitel má nárok na získání OP podle směrnice FMF.

Zahraniční měna má rozdílnou hodnotu v závislosti na existenci několika přepočítacích poměrů. Ve vztahu k tuzemskému trhu má tak rozdílnou kupní sílu. Soudíme, že za rozhodný je tedy třeba vzít tedy ten poměr, jenž je pro věřitele nejvýhodnější a na který má ještě stále nárok. Tímto poměrem ve většině případů je poměr k OP. Zde však lze namítnout, že odběrní poukazy PZO Tuzex nejsou penězi, a že tedy nejde ani o měnový poměr. V tomto ohledu je vznesená námitka zcela důvodná, z hlediska zjištění skutečné kupní síly valuty však neobstojí. Pro zjišťování kupní síly zahraniční měny je totiž rozhodné, v jaké hodnotě lze za jednu její jednotku nabýt zboží na čs. maloobchodním trhu. K nabývání zboží za valuty slouží právě OP, které navíc lze převést na Kčs (správně prodat za Kčs) za jejich faktickou hodnotu, jež představuje rozdíl mezi úředním kursem a mezi skutečným poměrem. Stanovisko NS ČSR (označované dále jako R 29/1974) správně doporučuje při přepočtu měn v případech výživného placeného ve valutách, vycházet z kupní síly dotčených měnových jednotek. Nejvyšší soud volí tak postup odchylující se od hodnot v kursovním lístku, čímž přiznává de facto nereálnost nejen úředního kursu, nýbrž i systému příplatků a přirážek. V uvedeném stanovisku se však neuvádí, jakým způsobem má být kupní síla zjišťována. V praxi proto soudy někdy vyžadovaly sdělení MF ČSR (SSR) o tzv. měnovém koeficientu. Obdobně jako je tomu u CPS, nevystihuje hodnota získaná násobením úředního kursu koeficientem skutečnou kupní sílu valuty, což bylo celkem zřejmé. Neadekvátnost koeficientu spočívá v jeho nesprávném zjišťování. Při jeho výpočtu se totiž vycházelo z potřeb diplomatických pracovníků, které se v mnohém podstatně liší od potřeb ve standardních situacích. Protože soud nemá možnosti zjišťování měnového kursu vlastními prostředky, musí vyjít ze zjištění již existujících a tak dospět k reálným výsledkům. Neobejde se tedy bez kursovního lístku. Hodnoty tam uvedené nemůže však použít jako konečné, neboť jsou

nereálné, bude je však považovat za určité „východisko" pro další postup. K hodnotě, která se blíží hodnotě reálného směnného vztahu, dospěje však soud na základě násobení hodnoty úředního kursu koeficientem představovaným poměrem hodnoty OP ke Kčs. Tento koeficient, jenž v roce 1979 činil 4,63, zjistí dotazem u PZO Tuzex. Nereálnost úředního kursu a relativní jednoduchost tohoto postupu lze demonstrovat na poznatku všeobecně rozšířeném. OP lze totiž nabýt za valuty v kursu, podle něhož jedna jednotka tohoto cenného papíru se rovná jedné Kčs (kupř. 1 US $ = = 4,76 OP, tj. 4,76 Kčs). Přitom hodnota zboží získatelného v prodejnách Tuzexu za 1 OP je v průměru 4,63× vyšší než průměrná hodnota zboží, které lze nabýt v maloobchodní síti za Kčs. Tímto způsobem právo čs. věřitele nikterak nezkracuje, zejména není omezován ve svých právech tím, že by byl ucen nakupovat pouze v rámci obchodní sítě PZO Tuzex. OP jsou totiž bez omezení předmětem občanskoprávních vztahů a tedy i kupní smlouvy.

Navrhované řešení není a ani nemůže být dokonalým zvládnutím uvedeného problému; to totiž spočívá v ekonomické oblasti. Snaží se však respektovat ekonomické zákonitosti v rámci současného stavu. Řešení je tedy striktně postupem de lege lata, přičemž přihlíží k základním zásadám, které ovládají zbožněpeněžní vztahy, jako zákkladu občanskoprávních poměrů. Respektuje i zájmy čs. věřitelů v zahraničí, u nichž především nereálné kursy mohou mít za následek zmaření jejich nároků.

2.5.4. Procesněprávní otázky při určování měnového kursu

Civilní (občanskoprávní) řízení a správní proces mohou více či méně valutové poměry svými rozhodnutími ovlivnit. Na tomto místě se soustředíme pouze na řešení obecných problémů soudního řízení, které vznikají při rozhodování čs. soudů o valutových závazcích a jež se dotýkají i dvou speciálních oblastí, jež budou podrobně probrány v daší kapitole.[51]

Prvním problémem, kterým se budeme zabývat, je otázka nucené procesní konverze měny v občanském soudním řízení. Odpověď na tuto otázku je třeba hledat především v poměru procesního práva k hmotněprávní úpravě. Obdobně jako v případě MPS lze i u občanského procesního práva mluvit o komplementárnosti ve vztahu k občanskému právu hmotnému. Znamená to, že soudní řízení je doplňkem hmotněprávní úpravy, ze které musí vycházet.[52]

[51]) Jde o náhradu škody, probíranou ad 3.1. a alimentační závazky, jež jsou předmětem části 3.2.

[52]) Vztah procesního a hmotného práva v anglo-americké právní oblasti je zcela jiný, než je tomu v oblasti kontinentálního práva. Proto mnohé pro nás typicky hmotněprávní instituty jsou v anglo-americkém systému práva součástí procesní úpravy (viz např. promlčení, započtení). A proto také compulsory-conversion-rule existuje jako procesní institut.

Protože neexistuje žádný procesní předpis, který by upravoval druh měny, v níž by mělo být stanoveno plnění v penězích (takovýto procesní předpis by byl nesmyslný, neboť by nerespektoval vztahy vzikající z hmotného práva), dbá soudce pouze hmotněprávních předpisů. V rozhodnutí soud tedy nemůže, pokud to nevplývá z hmotněprávního vztahu, provádět konverzi. Bude-li tedy navrhováno placení ve valutě (resp. v Kčs) a podle hmotného práva má být placeno v Kčs (resp. valutě), musí soud takovou žalobu zamítnout.

Je otázkou, do jaké míry skutečnost podání žaloby (zahájení řízení) a okolnost vynesení rozsudku ovlivňují stanovení okamžiku rozhodného pro přepočet měny (kurs), neboť tento moment je dán též hmotněprávními skutečnostmi, jako je splatnost dluhu, resp. skutečné splnění sluhu. Z důvodů shora objasněných se domníváme, že ani v tomto případě nemohou hlediska procesní předcházet hmotněprávním.

Lze tedy formulovat tento závěr: rozhodující je kurs platný v době faktického plnění a nikoliv měnový přepočet, jenž je v platnosti v okamžiku vyhlášení rozsudku, jak by to odpovídalo například § 154 odst. 1 o. s. ř. Navrhovanému řešení nebrání ani okolnost, že okamžik relevantní pro stanovení platební povinnosti může nastat teprve v budoucnu. I tuto skutečnost může soud ve svém výroku vyjádřit, například kursem v době skutečného zaplacení.

2.6. Valorismus a nominalismus, otázky kolísání hodnoty měny a jeho důsledky pro valutové závazky

V průběhu doby dochází ke změnám hodnoty měn. Tyto pohyby mohou mít různou vnější podobu. Nejmarkantněji je změna hodnoty měny patrna v případě revalvace či devalvace, tj. oficiálně vyhlášené změny hodnoty národní měny. Posuny v hodnotě měny však probíhají i nezávisle na takovýchto opatřeních. V důsledku působení ekonomických zákonitostí dochází totiž k neustálému pohybu hodnoty měnové jednotky. Například v důsledku zejména inflačních tendencí se její hodnota snižuje.

S tímto problémem souvisí již tradiční principy nominalismu a valorismu, o nichž pojednáváme ve spojitosti s měnovými dluhy, kde se uvedené změny projevují. Nominalismus je spjat s občanskoprávní zásadou pacta suit servanda, valorismus zase s principem rebus sic stantibus.

Je zřejmé, že devalvace postihuje věřitele, revalvace dlužníka. Přitom ke změnám může docházet od vzniku až po zánik obligace za předpokladu, že nejsou smluveny hodnotové doložky, jež tyto projevy do jisté míry vylučují (viz shora).

Prvně se budeme zabývat kolizněprávním řešením problému. Jde totiž o to, zda v případě odlišnosti lex monetae a lex causae a při kolizích toho či onoho principu (valorismus či nominalismus) rozhoduje právní řád měny, v němž je dluh vyjádřen, či lex causae, jímž se řídí obligace. Domnívám se, že v současné době byl tento problém již úspěšně a jednoznačně vyřešen ve prospěch lex causae.[53]

Tomuto převládajícímu názoru je třeba plně přisvědčit. Vycházíme totiž striktního oddělení věcné působnosti práva finančního (které stanoví měnovou jednotku, její hodnotu a kurs, otázku, zda došlo k revalvaci měny) a práva občanského (jež rozhoduje o tom, do jaké míry se změna hodnoty měny projeví v obligačních poměrech a zda se tedy bude vycházet ze zásady valorismu či principu nominalismu).

V čs. právu je poměr nominalismu a valorismu upraven v ustanovení 343 odst. 1 ZMO. První ustanovení vychází ze zásady nominalismu; při posunu v kursu o více než 10 % se přechází k zásadě valorismu. Tuto kombinaci obou principů stanoví zákon pro případ valutového dluhu v podobě kupní ceny.

Domníváme se však, že toto pravidlo lze převzít pro celou oblast měnových závazků, pokud budou ovládány čs. právním řádem. Per analogiam legis lze ji tedy uplatnit i pro obligace jiného druhu, než se budou spravovat ZMO. Zásadu rebus six stantibus obsahuje ZR, pokud jde o alimentační závazky (§ 99). I při těchto přepočtech bude možné per analogiam iuris postupovat ve smyslu § 343 odst. 1 ZMO.

Nejsložitější bude tento postup za situace, kdy se právní vztah bude spravovat občanským zákoníkem. Tento základní občanskoprávní předpis obsahuje, jak známo, jediné speciální ustanovení vyjadřující zásadu rebus six stantibus (§ 189 odst. 2). Je tedy sporné, i když někteří autoři[54] soudí jinak, zda lze pro oblast peněžitých závazků z uvedené, tento kodex ovládající zásady pacta sunt servanda učinit výjimku a uvedené ustanovení ZMO per analogiam aplikovat. Je si třeba totiž uvědomit rozdíl mezi ZR, kde — což je v oblasti výživného zcela pochopitelné — platí rebus sic stantibus jako pravidlo a běží pouze o to, co považovat za podstatnou změnu poměrů, a občanským zákoníkem, který naopak tuto klausuli uznává pouze jako výjimku ze zásady pacta sur servanda.

Tato otázka bude praktická, ještě však problematičtější, půjde-li o náhradové závazky z deliktu a kvazideliktu. To proto, že za situace vztahu s cizím prvkem, který se bude řídit čs. právem, bude třeba aplikovat

[53]) Srovnej van Hecke G., op. cit., str. 7, Kučera Zd., Učebnice, str. 285 a jiní.

[54]) Viz Knappová, M., Vznik a splnění závazků k náhradě škody, Právník 1979, str. 1052, která, jak bude ještě podrobněji dále rozvedeno, pokládá klausuli rebus sic stantibus pro oblast o. z. za samozřejmou, aniž by byla v tomto kodexu jako princip výslovně uvedena.

nikoliv ZMO, nýbrž právě ustanovení § 415 an. o. z. Domníváme se však, vyjdeme-li ze zásad občanského kodexu, že lze připustit modifikaci nominalistického principu ve prospěch zásady valorismu obdobně, jak to stanoví ZMO.[55]

Je však otázkou, zda by bylo možné i jiné řešení, byť by dopadalo pouze na určitý výsek oblasti valutových závazků. Jde o to, zda je přípustné žalovat na náhradu škody způsobenou prodlením dlužníka, v průběhu něhož došlo k devalvaci. Je sice pravdou, že v obecné rovině jsou takto vzniklé škody reparovány úroky z prodlení, představujícími paušalizovanou náhradu škody. Nároky z prodlení však nemusí mnohdy ani zdaleka pokrývat ztrátu způsobenou měnovými opatřeními. Domníváme se proto, že zásadám obsaženým v o. z. neodporuje žaloba věřitele na zaplacení náhrady škody, která je představována rozdílem mezi újmou vzniklou v důsledku devalvace měny a hodnotou úroku z prodlení.

Jak známo, obsahuje pravidlo rebus six stantibus i procesní předpis (§ 163 odst. 1 a § 163 odst. 2 o. s. ř.), jenž koresponduje s ustanovením § 93 ZR, který byl probrán shora. Naskýtá se tedy otázka, zda situace, kterou zmíněný předpis upravuje (plnění v budoucnu splatných dávek a plnění ve splátkách), lze změnit rozsudek čs. soudu, jestliže se hodnota měny závazku změnila tak, že ji lze kvalifikovat jako podstatnou změnu okolností. Zkoumáme-li důkladněji ustanovení § 163 odst. 1 o. s. ř., docházíme k závěru, že jde svou podstatou o hmotněprávní předpis, jenž svěřuje soudu substituční právo bez ohledu na podstatu právního poměru, o němž je rozhodováno. Jde tedy o formálně procesní ustanovení zasahující do obsahu právních vztahů, založených již rozhodnutím soudů. Domníváme se tedy, že procesní rebus sic stantibus je třetí cestou umožňující řešení mnohdy neblahých následků, jež může mít zásada nominalizace pro oba účastníky obligačních vztahů. Přitom za podstatnou změnu okolností třeba považovat v ustanovení § 342 ZMO zakotvený posun o 10 % v hodnotě měny závazku v poměru k měně dodmácí. Navíc soudíme, že takovouto změnu může čs. soud provést bez ohledu na stanovisko, které k této otázce zaujímá lex causae valutového závazku.

[55]) Obdobný postup pochopitelně platí i v případě revalvace. Srovnej Stoll H., in IECL, svazek XI, kapitola 8, Tübingen, Paříž, New York, 1972, str. 36.

3. NĚKTERÉ VYBRANÉ PROBLÉMY VALUTOVÝCH ZÁVAZKŮ

3.1 Závazky z náhrady škody

Ve všech významnějších právních řádech může mít náhrada škody relutární podobu.[56] Je tedy peněžitým závazkem. Pojednáváme-li o obligacích ze způsobené škody, je třeba rozlišovat dva navzájem podstatně odlišné typy závazků v závislosti na dvou rozdílných druzích odpovědnosti: deliktní a kontraktuální, resp. mimozávazkové a závazkové. Vztahy vzniv nikajícími porušením smluvních povinností se však zde zabývat nebudeme, neboť tyto závazkové poměry nepředstavují z hlediska cílů této studie specifickou situaci, jako je tomu u závazků k náhradě škody z deliktu. Závazky k reparaci kontraktuální škody souvisejí s původní smluvní obligací, k jejímuž porušení došlo, a proto budou sledovat, i pokud jde o měnu obligace, její režim. V tomto ohledu odkazujeme na výklad podaný již ad 2.2. Naproti tomu závazky vznikající ze způsobu škody vyznačují se v zásadě neexistencí autonomie vůle. Jde o závazky vzniklé ze zákona. To má své důsledky především v otázce určení předmětu deliktobligace, tj. měny, v níž bude náhrada vyjádřena. Otázka určení měny, která se v právních vztazích, jež neobsahují cizí prvek, neklade, má rozhodující význam pro samotnou podstatu valutového závazku. Peníze jsou u deliktních závazků nejen předmětem náhrady škody, nýbrž představují i její rozsah. Na rozdíl od sumárních závazků (viz ad 2.2), jejichž účastníci od okamžiku vzniku obligace znají svá práva a povinnosti, účastníci deliktního vztahu rozsah svých práv a povinností do doby stanovení měny závazku neznají.

V souvislosti se zjišťováním druhu měny, jako předmětu valutového deliktního závazku hrají významnou úlahu dále tyto skutečnosti: škodná událost může být časově i místně velmi vzdálena vzniku škody; závazek k náhradě škody nevzniká zpravidla současně se vznikem škody, nýbrž později; jedna škodná událost může způsobit jediný druh škody, např. škodu na věci, může však být příčinou celé řady újem, jejichž režim se řídí rozdílnými právními řády.

V dalším se soustředíme na otázku určení měny valutového deliktního závazku, tj. otázku, která bývá v literatuře považována za velmi obtížnou.[57] I v případě tohoto druhu obligací bude v prvé řadě přicházet

[56]) Srovnej např. Birk R., op. cit., str. 119 an.

[57]) Srovnej např. Delachaux J. L., Die Anknüpfung der Obligationen aus Delikt und Quasidelikt im IPR, Zürich 1960, str. 143, Bourel J., Les conflicts des lois en matiere d'obligationes délictuelles et contractuelles, Paříž 1971, str. 18, Kropholler J., Ein Anknüpfungssystem für Deliktsstatus, RabelsZ 1969, str. 625,, a konečně i Birk R., Schadenersatz und sonstige Restitutionen im IPR, Karlsruhe 1969, a v těchto dílech citované judikáty.

v úvahu kolizněprávní řešení, které přesahuje rámec těchto úvah, je značně obtížné a proto se jím na tomto místě zabývat nebudeme.[58] Určení rozhodného práva hmotného však na otázku stanovení měny náhrady škody odpověď ještě nedává, neboť tato otázka není v žádném právním řádu positivně upravena. Soudní praxe má tedy značný prostor pro úvahu. Pokusíme se proto o stanovení určitých východisek, přičemž se budeme opírat především o zásady naší občanskoprávní úpravy.

Obdobně jako čs. občanský zákoník rozlišují i jiné právní řády, pokud jde o rozsah náhrady škody, mezi škodou na věcech (majetku), imateriálními újmami i dalšími nároky poškozených. Budeme proto v dalším z tohoto členění vycházet.

Škodu na věci vymezuje nauka a judikatura shodně jako újmu spočívající ve zmenšení majetkového stavu, představující majetkové hodnoty, které bylo nutno vynaložit, aby došlo k uvedení věci do předchozího stavu.[59] V této souvislosti vzniká již celá řada problémů, které budeme analyzovat na základě několika příkladů:

a) při autonehodě ve státě x došlo ke škodě na vozidle občana státu z, kterou způsobil čs. občan. Vozidlo bylo na místě opraveno a poškozený uplatňuje u čs. soudu náhradu v měně, kterou na nákladech opravy vynaložil. Klade se tedy otázka, zda čs. soud může přiznat náhradu v měně, v jejíž jednotkách poškozený zaplatil cenu opravy, či zda poškozený může uplatňovat svůj nárok v měně státu svého trvalého bydliště, kterou vynaložil na získání valuty potřebné k zaplacení ceny služby.

b) V jiném případě dojde k autonehodě na území ČSSR, kde je též vozidlo opraveno. V témže případě zní otázka, zda čs. soud může přiznat náhradu poškozenému cizinci ve valutách, které vynaložil na výměnu za Kčs k úhradě nákladů opravy, nebo zda by čs. občan měl být uznán povinným platit náhradu pouze v Kčs.

c) Ve stejném případě však může být poškozený automobil opraven v zahraničí, a to přesto, že oprava byla možná i v ČSSR. Lze v tomto případě přiznat náhradu skutečných nákladů opravy či pouze náhradu v Kčs ve výši, kterou by poškozený zaplatil za opravu provedenou v ČSSR?

Při řešení nastolených otázek lze vycházet ze dvou možných krajních stanovisek:

— Poškozený má nárok na náhradu nákladů, které skutečně vynaložil na reparaci.

— Lze přiznat pouze nutné náklady, představující peněžitou částku v měně

[58]) Mann F. A., Das Recht, str. 197, mluví o nejtemnějším místě peněžitých závazků právě v souvislosti s otázkou určení měny náhrady škody.

[59]) Švestka J., Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, str. 39 a R 55/71.

státu, kde bylo možno bez vynaložených dalších prostředků reparaci ještě provést.

Prvé řešení tedy znamená, že náhradová obligace je vyjádřena v měně, o kterou se zmenšil majetek poškozeného, tj. zpravidla v měně státu jeho trvalého bydliště. Druhé řešení předpokládá jako měnu náhradového závazku měnu státu, kde bylo možné provést opravu s vynaložením nejnižších nákladů.

Ze zásady ekvivalence a rovnosti účastníků občanskoprávních vztahů však plyne, že při úvaze ohledně možných řešení je třeba přihlédnout i k hlediskům sledovaným poškozeným, především pak vzít v úvahu hledisko právní jistoty a předvídatelnosti. Pro občana, nacházejícího se v cizině, je adekvátní přizpůsobení se hodnotovým relacím mnohdy značně odlišným od těch, ze kterých vychází ve své vlasti. Z tohoto důvodu zdá se být zcela přiměřeným přiznat zahraničnímu poškozenému náhradu v té měně, kterou (byť zprostředkovaně), k reparaci újmy vynaložil. Poškozenému čs. občanu by měla být podle našeho názoru přiznána náhrada v té měně, kterou skutečně za opravu zaplatil, nebo v Kčs v přepočtu, kterým vynaloženou valutu získal. Slavní spojení obsažené ve výše uvedeném vymezení věcné škody („. . . hodnoty, které bylo nutno vynaložit . . .“), nelze vykládat tak, že lze přiznat pouze náhradu v té měně, ve které by bylo možno objektivně opravu provést.

Kloníme se tedy k názoru, že je třeba vycházet z měny, která na opravu věci byla skutečně vynaložena.

Z poněkud jiných předpokladů však vychází škůdce (např. čs. občan), který způsobí škodu cizinci, jak je uvedeno ve druhém shora naznačeném příkladu. Tu je třeba, s výjimkou úmyslné škody, kterou nutno vždy nahradit v měně skutečného plnění poškozeného, diferencovat. Ve valutě je tak možno přiznat náhradu za opravu, kterou v tuzemsku nelze provádět vůbec anebo se značnými průtahy. Naproti tomu pouze v tuzemské měně bude možno vyčíslit náhradu, jestliže reparace lze v tuzemsku dosáhnout s podstatně nižšími náklady bez nadměrných průtahů, a to i když náklad ve skutečnosti byl vyložen v cizině ve valutách.

Poněkud jiná hlediska bude třeba aplikovat v případě náhrady jiné škody (ušlý výdělek, ušlý zisk) a dalších imateriálních újem, jako náhrad bolestného a ztížení společenského uplatnění. Zde je totiž pojmově vyloučeno vycházet z měny vynaložené na reparaci újmy. Východiskem pro řešení zde bude účel náhrad imateriálních újem, které se upínají bezprostředně k osobě poškozeného. Náhrada za tyto újmy by pak měla zlepšit osobní situaci poškozeného. Proto náhradový závazek by měl být určen v měně státu, kde jsou situovány životní zájmy poškozeného. V případě škod na zdraví by to měla být měna státu obvyklého pobytu poškozeného, v případě ušlého zisku měna státu sídla podniku závodu či oblasti,

kde by bylo zisku dosaženo, nebýt škodné události. Zatímco v případě náhrady škody způsobené na věci mají určitý význam kritéria, vypracovaná naukou MPS pro kolizní řešení, jsou, jak vidno, k určení měny náhrady imateriálních újem relevantní hlediska jiného druhu. Pro stanovení měny náhrady věcné škody může mít rozhodující význam např. i místo protiprávního jednání či místo vzniku škody, tj. místo, kde byly poškozeným vynaloženy náklady na opravu věci. V případě nemajetkových újem stojí v popředí místo trvalého bydliště či sídla poškozeného, tedy hledisko pro kolizní řešení deliktního vztahu jinak zcela nerozhodné. Obdobně v tomto případě na rozdíl od určení měny náhrady věcné škody nehraje roli zájem škůdce.

Zejména někteří autoři[60] považují za nutné převádět některé nároky, jež mají relativně samostatnou povahu, a které vznikly v rozdílných peněžitých jednotkách (měnách), na měnu společnou. Odůvodňují takovýto postup jednak zájmem poškozeného, jednak zásadou hospodárnosti soudního řízení. Domníváme se, že žádný z uvedených argumentů k ospravedlnění naukou navrhovaného postupu neobstojí. Samotná argumentace na podporu uvedených názorů není přesvědčivá, jestliže např. zájem poškozeného je udůvodňován velmi vágně. Ostatně, jak jsme již uvedli, otázka měny deliktního závazku a otázka jeho plnění mohou být v praxi dvě rozdílné věci. Tak např. v důsledku nucené měnové substituce je možné, že poškozenému budou jeho nároky za jednotlivé dílčí újmy vyplaceny v jediné měně státu jeho bydliště, i když soudním rozsudkem jsou vyjádřeny v měnách rozdílných. Konečně soudíme, že ani zmíněná zásada hospodárnosti řízení nemůže podstatně oslabit řešení zde navrhované.

3.2. Výživné jako další příklad zákonného závazku valutového

Druhým typem hodnotového a zároveň zákonného valutového závazku je výživné. Tento typ závazků vzniká ze vztahů s mezinárodním prvkem a tvoří zřejmě většinu mezinárodněprávní agendy čs. soudů. Proto také v této oblasti existuje i rozsáhlejší judikatura a navíc dvě publikovaná stastanoviska NS ČSSR.

Máme na zřeteli především čs. soudní praxi, a proto budeme v dalším vycházet z toho, že podle hraničního kritéria je pro alimentační vztah rozhodné čs. právo — zákon o rodině. Tento lex causae je rozhodný pro stanovení měny závazku. Protože — jak již uvedeno — ani v čs. právním řádu neexistuje předpis určující, v jaké měně by měly být peněžní zá-

60) Srovnej Birk R., op. cit., str. 134.

vazky stanoveny, je otázkou nauky a praxe stanovit měnu tohoto závazku.

Jako východiska pro řešení jsou rozhodná tato hlediska:

- místo platiště (splniště), jehož určení však může být sporné;
- působení devizových předpisů jak ve státě povinného, tak ve státě oprávněného;
- kursová problematika je komplikovaná nejen zjišťováním kupní síly valuty v ČSSR, nýbrž i nutností brát v úvahu kupní sílu valuty ve státě povinného.

Výživné je majetkovým plněním, jehož poskytnutím se zmenší majetkové hodnoty oprávněného. To však specifikem tohoto poměru není. Charakteristický se zdá být zejména v případě nezletilých zájem oprávněného na efektivním plnění, na urychleném a včasném uspokojení jeho materiálních potřeb.[61]

Skutečností, jež značnou měrou mohou ovlivnit zájmy účastníků rozebíraného rodinněprávního vztahu, je působení měnových a devizových předpisů.

Konkrétně může jít o následující problémy: z neexistence čs. měny ve státu dlužníka (povinného) plyne neexistence kursovního přepočtu v tomto státu. Neexistence čs. měny v zahraničí svědčí o určité omezenosti jejích funkcí jako peněz, neznamená sice pro dlužníka nezaviněnou nemožnost plnění, může však ztěžovat uspokojení věřitele (oprávněného).

Obdobně by mohlo působit těžkosti, jestliže by povinný svoji povinnost plnil do ciziny v čs. měně, jejíž vývoz je de facto zakázán, jak vysvětleno ad 2.2.

Tyto okolnosti vedou tak k závěru, že z hlediska oprávněného zájmu věřitele bylo by prospěšnější určit výživné v měně státu bydliště povinného.

Základní a pro další vývoj soudní praxe určující stanovisko Nejvyššího soudu ČSSR označované jako R 29/1974 vychází — zkoumaje otázku určení výživného v cizí měně — z místa plnění a označuje svůj postup za poplatný zásadě locus legis actum Toto pravidlo zde však podle našeho mínění nemá místo a ani sám Batiffol,[63] z něhož je evidentně čerpáno, je nepoužívá pro případy rozebíratelné. Jeho význam spočívá totiž v určení právního řádu rozhodného pro formu právního úkonu.

Zaměříme se proto na význam místa plnění z hlediska určení měny alimentačního závazku. Vpředu jsme v obecné rovině uvedli sporný význam tohoto hraničního kritéria. Jak tomu je v rozebíraném případě?

[61]) Srovnej Birk R., op. cit., str. 84, též však rozhodnutí 1752 (Vážného sbírky), stanovící, že „výživné děcka je splatným v místě, kde je dítě ve výživě a v měně toho státu". V dalším judikátu (Vážný 3885) je však uváděno, že „se výživné určuje v Kčs, i když dítě žije v cizině a otec je v ČSR".

[62]) Srov. Batiffol H., Traité elementaire de droit international privé, Paříž 1955, str. 677.

Jak již uvedeno, většina alimentačních vztahů projednávaných čs. soudem se bude spravovat čs. právem. Za tohoto přepokladu a za situace, kdy bydliště povinného se nachází v cizině, je plniště peněžitého dluhu určeno ustanovením § 82 o. z. Čs. zákonná úprava (na rozdíl od většiny úprav zahraničních) pojímá peněžitý dluh jako přínosnou obligaci, a splniště je proto podle této koncepce v cizině. To samo o sobě však nemá určující význam pro stanovení předmětu této obligace s cizím prvkem. Je sice pravda, že je obvyklé plnit dluhy v měně státu, kde se nachází plniště. Toto pravidlo ovšem platí především pro smluvní vztahy, k jejichž vzniku přispívá vůle účastníků, nikoli pro obligaci vzniklou ze zákona, o jejímž předmětu rozhoduje autoritativně soud. Spornost místa plnění se stane zřejmou ve vykonávacím řízení u zahraničního soudu. Zde totiž může povinný oprávněně namítat, že místo plnění je naopak ve státě trvalého bydliště oprávněného, neboť podle hmotného práva státu výkonu jde o dluh donosný, a proto by mělo být výživné určeno v měně československé.

Pomineme však prozatím naposledy uvedený argument, neboť je třeba vypořádat se s některými otázkami plnění peněžitého závazku.

Koncepce přínosnosti peněžního dluhu, z níž čs. úprava občanského zákoníka vychází, zvýhodňuje dlužníka. Tomu stačí poukázat peněžitou částku prostřednictvím banky či pošty a tím svoji povinnost splnil. Neodpovídá tedy za to, zda oprávněnému bylo výživné skutečně poukázáno.

V poslední době se vyskytly názory, jež jsou podle našeho mínění v rozporu s tímto pojetím. Prvým názorem je stanovisko KS Brno, obsažené v rozsudku tohoto soudu ze 14. 1. 1981, sp. zn. 19 Co 387/80. Podle právní věty obsažené v tomto rozhodnutí předpokladem splnění peněžitého dluhu, který se plní prostřednictvím pošty podle ustanovení § 82 o. z., je skutečnost, že poukázaná částka byla věřiteli doručena. Kritizovaný názor opomíjí ovšem podstatu přínosného dluhu. Byl-li dán poště či peněžnímu ústavu správný příkaz ohledně adresy příjemce (věřitele), není věcí dlužníka, že věřitel plnění neobdržel. Za výsledek dlužník neodpovídá.

Podle Baráta[66] je povinen náklady transferu platit zahraniční dlužník (povinný). Ani tento názor není podle našeho mínění přesný. V zásadě je totiž třeba rozlišovat dva druhy bankovních či jiných druhů transferu. Peněžní úřad, resp. pošta, u nichž je platba poukázána, požadují úhradu svých nákladů. Pochopitelně, že tyto je povinen uhradit dlužník, jinak by peněžní prostředky nebyly ani k transferu přijaty. Je však možné, a to je druhá stránka problému, že poukazované částky si odečte zdejší peněžní ústav na úhradu svých nákladů. Činí tak vlastně svévolně bez jakéhokoliv příkazu. Oprávněnému se tak dostane výživného v hodnotě

[63]) Barát A., Plnění výživného na maloletné děti, Socialistické súdnictvo, č. 2/1980, str. 20 an.

nižší, než kolik činí částce dlužníkem poukázané. Pokud má Barát na mysli tento případ a shledává-li povinného odpovědným za nedodržení platební povinnosti, pak se mýlí. Takovýto názor je v rozporu se zákonnou dikcí ustanovení § 82 o. z. Je totiž třeba si uvědomit, že dlužník řádně svůj dluh splnil poukázáním peněžité částky odpovídající částce výživného. Naproti tomu již neopovídá za to, zda poukázaná částka výživného oprávněnému došla, ledaže by uvedl nesprávnou adresu.

Ohledně problematiky stanovení měny výživného lze uzavřít, že koncepce splnění dluhu (donosná či přínosná obligace) není sama o sobě rozhodující a její význam spočívá v souvislosti s působením devizových a měnových předpisů. Není-li měna stanovena přímo v právním řádu, je rozhodná úvaha soudu, který by měl působení těchto předpisů brát v úvahu.

Na příkladu výživného, jako hodnotového valutového obligace je zřejmé, do jaké míry je otázka měny závazku těsně spjatá s obsahem obligace — s hodnotou výživného. Již zmíněné stanovisko NS ČSSR vychází z úředního kursu, stanoví však povinnost soudu přihlížet ke kupní síle valuty, v níž bude výživné určeno, a kupní síle čs. koruny. Stanovisko neuvádí, jakým způsobem má soud kupní sílu zjišťovat.

Tato situace vedla podle našich informací k tvorbě koeficientu ministerstvem financí ČSR, kterým soudy úřední kurs upravovaly. Ani takto stanovený měnový přepočet nevyjadřoval reálný poměr kupních sil té které valuty a Kčs (srov. 3.5.4.).

Nepřiměřenost úředního kursu, který je v rozporu především s kupní silou určovaného hodnotového poměru dvou měn, se zračí právě na alimentačním poměru s cizím prvkem. Při stanovení výživného je totiž třeba přihlížet k poměrům obou účastníků, žijících v odlišných ekonomických podmínkách. Určité řešení při zjišťování kupní síly obou měn představuje existence systému odběrních poukazů PZO Tuzex. Jedním z důvodů existence zvláštního druhu nákupní sítě PZO Tuzex se speciálními od maloobchodních cen se odchylujících cenami je především služba cizincům, aby při pobytu v ČSSR mohli nakupovat zahraniční zboží za světové ceny. Čs. koruny, uvedené na OP, tedy jednotky těchto cenných papírů, nejsou čs. zákonnými penězi (měnou), což je zřejmé již z poznámek ke kursovnímu lístku, především však by takováto jejich funkce byla v rozporu s ustanovením § 1 zákona č. 41/53 Sb. o peněžní reformě.

Z porovnání poznámky 4 a 7 ke kursovnímu lístku SBČS vychází i stanovisko R 26/80, když připouští možnost přihlížet k existenci odběrních poukazů, které však podle tohoto judikátu mají hodnotu pouhých 1,75 Kčs. To však je a prima vista zřejmá nesprávnost, neboť hodnota zboží nabytá za jednotku OP (tzv. tuzexovou korunu) neodpovídá hodnotě věcí nakoupených za maloobchodní cenu ve výši 1 Kčs, ale přesahuje i hodnotu

1,75 Kčs. Nesprávnost úvahy obsažené v judikátu NS ČSSR plyne z následujícího příkladu:

Nakupoval-li by někdo OP za 1,75 Kčs, ať již za účelem pořízení věcí za ně v prodejnách PZO Tuzex či dalšího prodeje, mohl by se dopustit trestného činu spekulace podle § 117 tr. zákona.

Kupní síla zahraniční měny se tak cum grano salis rovná hodnotě zboží nakoupeného v prodejnách Tuzexu. Zboží stejného druhu se však zpravidla v maloobchodní síti nevyskytuje, a i kdyby tomu tak bylo, porovnání cen by mohlo být opět ošidným, neboť tvorba maloobchodních cen nemusí respektovat kritéria rozhodná pro vyjádření poměru kupní síly dvou měnových jednotek.

Nejvýstižnějším prostředkem porovnání kupní síly je podle našeho názoru koeficient pro zjištění hodnoty OP vedený u PZO Tuzex (viz ad 2.5.3).

Ani toto řešení by však nemuselo být vždy adekvátní. Především proto, že vychází z úzkého sortimentu zboží a nepřihlíží vůbec k cenám služeb.

Zde je totiž zřejmé, jaké je specifikum výživného v mezinárodních právních vztazích. Ani sebereálnější kurs totiž nemusí vyřešit otázku výše plnění. I za existence reálného měnového kursu mělo by se tedy přihlížet k určitému korektivu, který by přivedl na společného jmenovatele možnosti povinného a potřebu oprávněného. V této souvislosti by mohlo být určitým měřítkem srovnání soudní praxe dotčených států, tedy postup, který R 26/80 zavrhuje. Názor vyslovený v tomto stanovisku, že nemá význam, provádí-li čs. soud šetření o výši obvyklého výživného pro dítě určitého věku, které je soudy obvykle vyměřováno ve státu, kde povinný žije, je přinejmenším unáhlený. Čs. soud je totiž kromě jiného povinen zajistit účinnou ochranu práv účastníků řízení (§ 6 o. s. ř.). Měl by se tedy již v nalézacím řízení zabývat otázkou prosaditelnosti jím judikovaného nároku, a měl by tak dbát na vykonatelnost svého rozsudku v zahraničí, tj. ve státě povinného. Přitom by měl vzít v úvahu, že naprostá nepřiměřenost výše výživného může v některých případech vést k odmítnutí výkonu rozhodnutí z důvodů rozporu s ordre public státu výkonu, byť z hlediska převládajícího chápání výhrady veřejného pořádku by šlo o postup neodůvodněný. Přinejmenším však nepřispívá nepřiměřeně vysoké výživné (ke kterému se může dospět za použití úředního kursu, a právě tak i ještě při použití koeficientu 1,75) k rychlé ochraně, ke které má řízení směřovat, neboť povinný tím spíše může proti rozhodnutí brojit a tím plnění své povinnosti oddalovat.

3.3 Problémy vykonávacího řízení

Velmi problematickou tématikou je vykonávací řízení ohledně rozsudku, ukládající plnění v cizí měně. Nejvyšší soud ČSR, který se touto problematikou — byť nikoliv v přímé souvislosti s vykonávacím řízením — zabýval, zaujal stanovisko ke znění enunciátu s ohledem na jeho vykonatelnost u čs. soudu. Rozsudek sp. zn. 3 Cz 80/75 konstatoval substituční oprávnění povinného ve formě facultas alternativa, když vyslovil tento výrok: „Žalovaný je povinen zaplatit žalobci částku X s příslušenstvím v jeho prospěch na devizový účet ve valutě u devizové banky do tří dnů od právní moci rozsudku, a v případě, že tak žalovaný nemůže učinit, je povinen tuto částku s příslušenstvím nakoupit u devizové banky za Kčs a složit ji ve prospěch žalobce na jeho devizový účet u devizové banky do tří dnů od právní moci rozsudku."

Dříve než zaujmeme stanovisko k tomuto řešení, je třeba vyjasnit některé obecnější otázky. Nejprve je nutno zkoumat možnosti výkonu rozsudku znějícího na cizí měnu z hlediska forem a způsobů výkonu rozhodnutí podle čs. pozitivní úpravy. Rozhodným kritériem pro posouzení volby konkrétního způsobu exekuce je povaha povinnosti ukládaná v exekučním titulu. Jde tedy o to, zda se jedná o peněžité plnění či plnění nepeněžité. Jak plyne z předchozích výkladů, je třeba plnění v cizí měně přiznat úlohu peněz. Jestliže by tomu tak nebylo, nemohli bychom ani uznat např. splnění vyživovací povinnosti ve valutách a vůbec by se nemohla v enunciátech rozhodnutí čs. soudů objevovat spojení jako: „je povinen zaplatit částku x v měně a". Kdyby totiž valuty v případě obecného valutového dluhu neměly úlohu peněz, nýbrž jiných věcí, musel by rozsudek ukládat povinnost zahraniční peníze vydat, předat apod.

V případě rozhodnutí, ukládajícího plnění ve valutách čs. občanu s trvalým bydlištěm v ČSSR, liší se situace jeho výkonu od běžného exekučního titulu ukládajícího peněžité plnění v zásadě ve dvou směrech: s ohledem na devizověprávní úpravu v ČSSR (§ 15 DZ) nevlastní totiž zpravidla čs. občané, devizoví tuzemci, valuty. Nemají totiž žádný zdroj cizí měny; ve valutě nepobírají mzdu ani jiný příjem, a nemají pohledávky v cizí měně.[64]

Druhou podstatnou skutečností, která vytváří určitou překážku výkonu je, že vykonávací řízení (nejen československé), jež je do určité míry jistým technickým prostředkem k vydobytí přiznaných nároků, není na po-

[64]) Pokud devizoví tuzemci výjimečně takovýto příjem mají, má plátce příjmu (např. důchodu) zpravidla sídlo v cizině. Obdobně tomu může být i v případě (mimořádném) jiného poddlužníka povinného. Sotva však lze uvažovat o úspěšnosti exekučního řízení v těchto situacích, neboť zahraniční subjekty nejsou povinny respektovat příkazy čs. soudu. Proto jsou takovéto příkazy nevynutitelné.

hledávky v cizí měně prostě zařízeno. Jedinou výjimkou mezi exekučními předpisy představuje švýcarská úprava, jež zakotvuje výslovně způsob výkonu rozhodnutí, ukládající plnění ve valutě (Schuldbetreibungsgesetz z 11 4. 1889, článek 67).

Po tomto teoretickém výkladu zvažme význam a možné důsledky postupu doporučovaného v citovaném judikátu Nejvyššího soudu. Odhlédneme-li od skutečnosti, že rozsudek zde formuluje alternativu facultas, zbývá posoudit účinnost eventuálního výroku, kterým se ukládá povinnost k nepeněžitému závazku. Vykonávané rozhodnutí se má podle názoru Nejvyššího soudu realizovat ve smyslu § 351 odst. 1 o. s. ř. ukládáním pokut, jimiž se povinný donucuje k plnění svého závazku.

Vzhledem k ustanovení § 257 o. s. ř., podle něhož lze nařídit a provést výkon rozhodnutí jen způsoby upravenými v tomto zákoně, nemuselo by toto řešení vést k uspokojivým výsledkům. Jestliže by totiž žalovanému byla uložena povinnost platit vyšší částku, než je uvedená částka pokut, stanovená § 351 odst. 1 o. s. ř. (20 000 Kčs), bylo by pro povinného výhodnější zaplatit pokutu, nežli plnit judikovanou povinnost. Pak by však oprávněný zůstal neuspokojen a bylo by pouze možné uvažovat o tom, aby se v případě vzniku škody v důsledku nesplnění povinnosti povinným domáhal její náhrady ve zvláštním řízení. Jak je zřejmé, není v takovýchto případech toto řešení nejvhodnější. Bylo by však lépe volit následující výrok:

„Žalovaný je povinen zaplatit žalobci částku x ve valutě s příslušenstvím a nahradit náklady řízení v jeho prospěch na devizový účet u devizové banky do 3 dnů od právní moci rozsudku a v případě, že tak žalovaný nemůže učinit, je žalobce oprávněn si na náklady a na nebezpečí žalovaného opatřit částku x s příslušenstvím ve valutách."

V případě takto formulované náhradní povinnosti by se vynucovalo plnění peněžitých částek a zde pak jsou nesrovnatelně výhodnější možnosti úspěšného uspokojování práva žalobce. V úvahu totiž přicházejí čtyři způsoby výkonu rozhodnutí ve smyslu § 257 odst. 1 o. s. ř.

V čs. právním řádu však existuje ustanovení, které s výkonem plnění ve valutách přímo počítá a jež vede k důvodnému zamyšlení nad tím, zda není možno řešit otázku výkonu zcela jiným způsobem. Zmíněné ustanovení je obsaženo v § 30 devizového zákona.[65]

Z ustanovení § 30 nevyplývá, neboť z jeho dikce to nelze zjistit, v jaké

[65]) „Peněžitou částku, která má být na základě výkonu soudního rozhodnutí vydána devizovému cizozemci, jakožto věřiteli, slož. soud, popř. nařídí složit ve prospěch oprávněného u devizové banky. K převodu takové částky do zahraničí není třeba povolení, jde-li o plnění závazku vzniklého v souladu s ustanovením § 14 z mezinárodního obchodu, z mezinárodní dopravy a mezinárodního zasilatelství; jinak lze částku převést do zahraničí jen s povolením SBČS, leč by šlo o plnění závazku, při jehož vzniku bylo již o povolení úhrady rozhodnuto".

měně má být peněžitá částka, kterou má banka transferovat do ciziny ve prospěch zahraničního věřitele, soudem složena. Jak však plyne z komentáře k DZ,[66] počítá základní devizový předpis s tím, že soudem složená částka bude čs. měna. Z toho lze vyvodit, že v daném případě jde o speciální předpis do určité míry „procesnětechnického" charakteru umožňující transfer dluhu do ciziny v některých případech bez devizového povolení, kterého by bylo za platnosti předchozího devizového zákona vždy zapotřebí. Toto ustanovení velmi ulehčuje postavení věřitele, jenž by jinak musel žádat o povolení transferu, pokud by ovšem tato povinnost nemusela být ukládána dlužníku. Jestliže se tedy v citovaném rozsudku Nejvyššího soudu spatřuje řešení v převedení povinnosti dlužníka platit na nepeněžité plnění, přehlíží se existence uvedeného ustanovení DZ a situace se komplikuje zejména z hlediska věřitele. Z obecných úvah o substitučním plnění (2.2.) plyne, že ani uložení povinnosti plnit ve valutách neznamená de facto zmaření závazku (nemožnost plnění), neboť právní úpravy připouštějí možnost a mnohdy současně ukládají povinnost plnit v tuzemské měně. To se konečně nepřímo podává i z existence rozebíraného ustanovení § 30 DZ. Je proto nadbytečné uvádět ve výroku ukládajícím plnění v cizí měně stejně jako i ve výroku eventuálním popis techniky plnění dluhu. Stejně jako u peněžitého dluhu vyjádřeného v měně tuzemské, kdy soud blíže nekonkretizuje techniku placení (např. tak, že by citoval ustanovení § 82 o. z. apod.), je nadbytečné uvádět tyto „technické" údaje do výroku ukládajícího placení ve valutě. Není dokonce nezbytné zmiňovat se o technice placení ani v odůvodnění rozsudku (obdobně se touto otázkou nezabývá soud v případě placení v tuzemské měně). Podle našeho názoru postačí základní výrok o plnění ve valutě, popř. s uvedením rozhodného druhu přepočtu a jeho doby. Při dobrovolném plnění pak dlužník složí do banky tolik Kčs, kolik podle rozhodného kursu odpovídá v daném okamžiku hodnotě valuty, která je předmětem závazku. Neplní-li dlužník podle rozsudku dobrovolně, podává se z dosavadních výkladů zcela jednoznačný závěr: oprávněný může navrhnout výkon rozhodnutí jedním ze způsobů uvedených v ustanovení § 257 odst. 1 o. s. ř., jako v případě rozhodnutí ukládajícího placení peněžité částky v Kčs. Výkon rozhodnutí lze tedy provést srážkami ze mzdy, přikázáním pohledávky, prodejem movitých a nemovitých věcí. Soud pak provádí výkon v okamžiku, kdy na konto banky může podle jejího sdělení uložit částku v Kčs odpovídající (podle druhu a okamžiku rozhodného přepočtu) hodnotě valuty, která je transferována do ciziny na adresu věřitele (oprávněného . Tento postup neznamená ani novaci, ani změnu původního obec-

[66]) Srovnej Devizové právo československé, výklad základních devizových předpisů, SBČS, Praha 1972, str. 200.

ného valutového závazku v alternativní obligaci. Jde pouze o techniku výkonu rozhodnutí v případě, že dlužník nevlastní valuty.[67]

Nelze však vyloučit, že dlužník valuty vlastní, a to buď na hotovosti či na valutovém účtu u devizové banky. V daném případě je třeba provádět výkon prodejem movitých věcí. Má-li povinný valuty v hotovosti, přichází v úvahu postup podle § 323 o. s. ř. s omezením uvedeným v § 322 písm. d) o. s. ř. U druhé eventuality, to je v případě existence valutového účtu, postupuje soud podle § 334 o. s. ř.

Valuty v hotovosti, či valutový vklad pak soud převede devizové bance, jež provádí transfer do ciziny. Nejběžnějším způsobem exekuce budou však srážky ze mzdy. Průběh výkonu se nebude o mnoho lišit od „klasického" způsobu dobývání pohledávky v čs. měně. Rozdíl bude spočívat pouze v tom, že plátce mzdy bude po právní moci usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí poukazovat srážky na konto soudu (i když by bylo též možné ukládat je přímo u banky) do doby, než je k dispozici částka v Kčs, jejíž hodnota se rovná hodnotě dlužné valuty.[69]

Лубош Тихы

К ПРОБЛЕМЕ ДЕНЕЖНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В ГРАЖДАНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ С МЕЖДУНАРОДНЫМ ЭЛЕМЕНТОМ

Резюме

Цель статьи состоит в исследовании некоторых проблем денежных обязательств, которые относятся к нескольким правопорядкам. Дело касается обязательств, предметом которых являются деньги (валюта) одного государства, остальные элементы относятся к правопорядку других государств: валютные обязательства.

Денежные обязательства в нашем понимании представляют собой обязательственные отношения, предметом которых являются деньги в качестве платежного средства. Валютные обязательства — это вид денежных обязательств. Также валюта может в принципе играть роль денег (всеобщего эквивалента) и поэтому нельзя считать ее в этом смысле чем-то от денег отличающимся. Об исполнении в валюте участники обязательственного отношения могут договориться, валюту, однако, нельзя авторитарно установить предметом договорного обязательства. Для валютных обя-

[67]) Je jenom otázkou, zda v případech výslovně neuvedených v § 30 je třeba povinnost k devizovému povolení k transferu ukládat dlužníku, či zda je věcí věřitele, aby si takovéto povolení opatřil.

[68]) Podle našeho názoru nehraje v tomto ohledu roli, zda povinný má devizové prostředky s povolením devizového orgánu či nikoliv,.

[69]) Při dobrovolném plnění končí povinnost dlužníka složením částky v Kčs v množství podle rozhodného kursu, jenž sdělí banka ve smyslu výroku soudu s tím, že dlužník dá bance příkaz k úhradě do zahraničí. Za transfer odpovídá banka. Věřitel pak v případě vadného plnění může svůj nárok uplatňovat pouze proti peněžnímu ústavu.

зательств специальное значение имеют предписания девизного и валютного законодательства. В силу указанных административных предписаний чс. валюта не выполняет все функции денег, не является предметом торговли за границей. Валютный закон запрещает платить кронами из заграницы в ЧССР и наоборот; им запрещается вывоз и ввоз чс. валюты. Этим и определяется основа т. наз. принудительной валютной субституции, реализуемой, в частности, в деятельности девизных банков, которые в связи с исполнением в валюте в ЧССР функционируют в качестве лиц, действующих без поручения. Без дачи согласия со стороны чс. кредиторов они меняют исполнение в валюте, переводимой из заграницы, на национальную валюту, или же согласно выбору кредитора на ценные бумаги своего рода — сертификаты ВТО Тузекс.

Определение валюты обязательства представляет собой важную проблему в случае т. наз. законных облигаций, когда воля участников не имеет, по сути дела, решающего значения, в то время, как в случае договорных обязательственных отношений неопределенность относительно вида валюты долга представляет собой исключительное явление. Вопрос об определении валюты призвано решать не международное частное, а материальное право (lex causae). Так, как однако, ни в каком правопорядке не имеется позитивного предписания, определяющего вид валюты для определенного типа облигаций, то установление общих правил для определения валюты обязательства является делом науки и судебной практики. Типичный и весьма важный институт представляет собой вышеуказанная валютная субституция, которая имеет две формы (принудительную и добровольную).

В первом случае изменение валюты обязательства вызывают валютные правила императивного характера, во втором же предписания гражданского права позволяют должнику исполнение в валюте, отличающейся от валюты обязательства, прежде всего в национальной валюте. Валютная субституция представляет собой изменение обязательства, так как она касается его содержания. Таким образом, ее нельзя считать одной лишь модальностью исполнения или инциденционным вопросом. По этим причинам вопрос о том, какой курс из нескольких параллельно действующих курсов будет применен, решается правопорядком, посредством которого затронутое валютное отношение регулируется как одно целое (lex causae). В случае принудительной субституции следует исходит из lex monetae, в которой исполнение должника действительно и предоставляется. Для пересчета же решающим является момент фактического исполнения, а не наступление срока испольнения долга, или же момент вынесения решения.

Процессуальные правила не могут оказать влияния на валютное отношение. Также принцип, согласно которому для суда решающим является состояние в момент вынесения решения, не имеет для определения решительного курса значения. Хотя и момент фактического исполнения может наступить только в будущем, можно данный факт в выводе решения формулировать. В гражданском производстве может курс, вытекающий из курсового бюллетеня Чс. гос. банка, стать не решающим, когда суд придет к убеждению о нереальности курсовых ценностей с учетом фактической покупательной силы пересчитываемых валютных единиц. В таком случае суды могут решать вопрос о решительном курсе сами как вопрос предварительный. Одним из фактов, которые в данном отношении следует принимать во внимание, является наличие ценных бумаг своего рода, сертификатов ВТО Тузекс, в случае, когда лицо имеет право на них. Реальная ценность этих бумаг вернее всего отражает действительное отношение чс. валюты к иностранным валютам. Вопрос об определении валюты в случае деликтных облигаций относится к самым трудным. Что же касается возмещения материального вреда, то в принципе следует исходить из валюты, дей-

ствительно израсходованной потерпевшим на ремонт вещи. Исключение представляют собой случаи, когда определение валюты платежной обязанности в валюте, которая действительно была израсходована на репарацию, было бы по отношению к причинителю вреда жестким. Возмещение морального ущерба всегда следовало бы определять в валюте местонахождения или местожительства потерпевшего. В случае обязательств по уплате алиментов при определении их валюты решающим должен быть интерес правомочного лица, которому следовало бы предоставлять уплату в валюте государства постоянного местожительства. Здесь, однако, играют роль также аспекты международного частного права, как место исполнения, и, наконец, важны валютные правила. Так как также иностранная валюта играет в отечественной стране роль всеобщего эквивалента, то можно решение, возлагающее обязанность исполнения в валюте, привести в исполнение в ЧССР как денежное требование. По этим причинам правильной нельзя считать имеющуюся практику в исполнительном производстве, в согласии с которой должника следует принуждать к исполнению обязанности путем наложения взыскания. Указанный способ принудительного исполнения для неденежных требований может оказаться часто неэффективным, так как взыскания, налагаемые в максимальной сумме 20 000 крон, могут не достигать должной суммы.

Luboš Tichý

ZUM PROBLEM DER GELDSCHULDEN IN BÜRGERLICHRECHTLICHEN BEZIEHUNGEN MIT INTERNATIONALEM ELEMENT

Resumé

Aufgabe der Studie ist es, einige Probleme der geldlichen Verbindlichkeiten, die durch mehrere Rechtsordnungen berührt werden, zu untersuchen. Dabei geht es um Obligationen, deren Gegenstand Geld (die Währung) eines Staates ist; die übrigen Elemente beziehen sich auf die Rechtsordnungen unterschiedlicher Staaten: Valutenverbindlichkeiten. Geldliche Verbindlichkeiten im Verständnis dieser Studie sind Obligationsbeziehungen, deren Gegenstand Geld als Zahlungsmittel ist. Valutaverbindlichkeiten sind eine Gattung von Geldverbindlichkeiten. Auch Valuten können grundsätzlich die Rolle des Geldes (des allgemeinen Äquivalents) spielen und können daher nicht als eine von Geld verschiedene Sache betrachtet werden. Über die Leistung in Valuten können sich die an einer Obligationsbeziehung Beteiligten einigen. Für Valutenverbindlichkeiten haben die Vorschriften der Devisen- und Währungsgesetzgebung speziale Bedeutung. Infolge der Auswirkungen dieser administrativen Vorschriften erfüllt die tschechoslow. Währung nicht sämtliche Funktionen des Geldes, ist nicht Gegenstand des Handels im Ausland. Das Devisengesetz verbietet es, mit Kčs Zahlungen aus dem Ausland in die ČSSR und umgekehrt vorzunehmen; es verbietet die Ausfuhr und die Einfuhr der tschechoslow. Währung. Daraus ergibt sich die Basis für die sogen. zwangsweise Währungssubstitution, die besonders durch die Tätigkeit der Devisenbanken realisiert wird, die bei einer Leistung in die ČSSR in Devisen als Geschäftsführer ohne Auftrag fungieren. Ohne die Erlaubnis der tschechoslow. Gläubiger wandeln sie die aus dem Ausland überwiesene Leistung

in Valuten in die inländische Währung um oder nach Wahl des Gläubigers in Wertpapiere sui generis — die Bezugsanweisungen (Coupons) des Außenhandelsunternehmens Tuzex. Die Bestimmung der Währung einer Verbindlichkeit wird zum schwierigen Problem bei der sogen. gesetzlichen Obligationen, wo der Wille der Beteiligten im Wesentlichen irrelevant ist, während bei vertraglichen Verbindlichkeitsbeziehungen die Unsicherheit bezüglich der Art der geschuldeten Währung eine Ausnahmserscheinung ist. Zur Beantwortumg der Frage nach der Währung ist nicht das internationale Privatrecht berufen, sondern das materielle Recht (lex causae). Weil aber in keiner Rechtsordnung eine positive Vorschrift existiert, die die Art der Währung für diesen oder jenen Typus von Obligationen festlegt, ist es Sache der Lehre und der Gerichtspraxis, allgemeine Regeln für die Bestimmung der Währung einer Verbindlichkeit festzulegen. Ein typisches und sehr wichtiges Institut ist die bereits erwähnte Währungssubstitution, die in zwei Formen aufritt (zwangsweise und freiwillig). Im ersten Falle ist die Änderung der Währung der Verbindlichkeit eine Folge der konkreten Währungsvorschriften, im zweiten Falle ermöglichen es die Vorschriften des bürgerlichen Rechts dem Schuldner, in einer von der Währung der Verbindlichkeit verschiedenen Währung zu erfüllen, vor allem in der heimischen Währung. Die Währungssubstitution bedeutet eine Änderung der Verbindlichkeit, denn sie bezieht sich auf deren Inhalt. Sie kann daher keineswegs, wie es manche Autoren tun, als bloße Modifikation der Leistung oder als Inzidenzfrage (mehr oder weniger zufällige Frage) betrachtet werden. Daher wird auch die Frage, welcher von mehreren gleichzeitig geltenden Kursen zur Anwendung gelangt, von der Rechtsordnung entschieden, nach der sich die gesamte Valutenbeziehung als Ganzes richtet (lex causae). Im Falle der zwangsweisen Substitution ist von der lex monetae, in der die Leistung des Schuldners tatsächlich erfüllt wird, auszugehen. Für die Umrechnung ist dann der Zeitpunkt der faktischen Erfüllung und nicht der Fälligkeitstermin der Schuld oder der Augenblick der Urteilsfällung entscheidend. Prozeßvorschriften können die Valutenbeziehungen nicht beeinflussen. Auch der Grundsatz, daß für das Gericht der Stand zur Zeit der Urteilsverkündung entscheidend ist, spielt keine Rolle bei der Feststellung des maßgeblichen Kurses. Auch wenn der Augenblick der faktischen Leistung erst in der Zukunft eintreten kann, ist es möglich, diesen Umstand im Urteilsspruch zu formulieren. Im bürgerlichrechtlichen Verfahren muß keineswegs der sich aus der Kursliste der tschechoslow. Staatsbank ergebende Kurs relevant sein, sobald das Gericht zur Überzeugung gelangt, daß die Kurswerte nicht real sind mit Rücksicht auf die faktische Kaufkraft der umgerechneten Währungseinheiten. In einem solchen Falle können die Gerichte die Frage des maßgeblichen Kurses als Vorfrage selbst entscheiden. Einer der Umstände, die in diesem Falle in Betracht gezogen werden sollten, ist die Existenz von Wertpapieren sui generis, nämlich der Bezugsanweisungen des Außenhandelsunternehmens Tuzex, falls der Berechtigte darauf Anspruch hat. Der reale Wert dieser Wertpapiere spiegelt am getreuesten das tatsächliche Verhältnis der tschechoslow. Währung zu fremden Währungen wider. Die Frage der Bestimmung der Währung bei Deliktobligationen gehört zu den schwierigsten. Sofern es um den Ersatz eines Sachschadens geht, ist grundsätzlich von der durch den Geschädigten für die Reparatur der Sache tatsächlich ausgelegten Währung auszugehen. Eine Ausnahme stellen die Fälle dar, wo die Festlegung der Zahlungsverpflichtung in der Währung, die für die Reparatur tatsächlich ausgelegt wurde, gegenüber dem Schädiger eine Härte bedeuten würde. Der Ersatz für eine immaterielle Enbüße sollte stets in der Währung des Wohnsitzes des Geschädigten ausgedrückt werden. Bei Alimentationsverbindlichkeiten sollte für die Festsetzung

ihrer Währung immer das Interesse des Berechtigten, der die Zahlung in der Währung seines dauernhaften Aufenthaltes bekommen soll, maßgebend sein. Eine Rolle spielen hier jedoch auch die Gesichtspunkte des internationalen Privatrechts bezüglich des Erfüllungsortes und schließlich sind die Devisenvorschriften von Bedeutung. Da auch die fremde Währung im Inland die Aufgabe eines allgemeinen Äquivalents erfüllt, kann ein Urteil, das eine Lesitung in Valuten auferlegt, in der ČSSR als Geldforderung vollstreckt werden. Als keineswegs richtig kann daher die gegenwärtige Praxis im Vollstreckungsverfahren angesehen werden, wonach der Schuldner durch die Auferlegung von Geldbußen zur Erfüllung seiner Verpflichtung gezwungen werden soll. Diese Art von Exekutionen wegen Geldleistungen kann oft unwirksam sein, denn die Geldbußen, die in der maximalen Höhe von Kčs 20 000,— auferlegt werden, müssen den Wert der Schuldsumme nicht erreichen.

1984 ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE — IURIDICA 3 PAG. 249—282

MIROSLAV RYBÁŘ

K PROBLEMATICE VĚCNÝCH DŮKAZŮ V KRIMINALISTICE

1. OBECNÉ OTÁZKY VZNIKU DŮKAZNÍ INFORMACE

Podle § 1 tr. ř. je účelem a hlavním úkolem trestního řízení náležité zjištění trestného činu a spravedlivé potrestání pachatelů. Aby bylo možné tento úkol splnit, je třeba, aby byl každý trestný čin vyšetřen a posouzen tak, aby všechna rozhodnutí odpovídala skutečně tomu, co se stalo — aby odrážela správně objektivní realitu, a byla tedy objektivně pravdivá.[1]

Trestný čin je jedním z hmotných procesů skutečnosti a jako takový se nalézá v souvislosti a vzájemné podmíněnosti s jinými procesy, událostmi a jevy, odráží se v nich a sám je odrazem nějakých procesů.[2]

Vznikající změny, jejich souvislosti a vzájemná podmíněnost s trestným činem existují objektivně a rozhodující zůstává právě naše schopnost jejich poznání. To se děje nejen posouzením měnícího se prostředí v době přípravy k páchání trestného činu, ale i úplným, věcným a jednoznačným hodnocením dalších změn, vyvolaných v průběhu spáchání a utajování trestného činu. Správná analýza uvedených změn musí vycházet z poznání vnitřních vzájemně působících vazeb, resp. z daných změn jako výsledku odrazu trestného činu v prostředí. Odraz trestného činu v daném prostředí ve svém komplexu tvoří základ všech úvah o podstatě a obsahu spáchaného jednotlivého trestného činu.

Trestný čin patří do událostí vzniklých v minulosti, kde všechny okolnosti a odpovídající vztahy je možné poznávat zprostředkovaně na základě skutečností, které jsou výsledkem již proběhlých dějů. Orgány činné v trestním řízení, jimž přísluší zjistit trestný čin a rozhodovat o něm, samy danou událost nepozorovaly, poznávají ji za pomoci důkazů tak, že ji rekonstruují. Činí tak zvláštním postupem, upraveným v trestním řádu (srov. zejména hlava V tr. ř.), tj. rekonstrukcí již proběhlého děje větši-

[1]) Srov. Císařová D.: Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, Univerzita Karlova, AUC Iuridica, Praha 1975, s. 15

[2]) Srov. Bělkin R. S.: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Univerzita Karlova, Praha 1970, s. 4

nou formou dokazování. Rozborem a hodnocením okolností a skutečností zjištěných dokazováním se dochází k rozhodnutí, které bude natolik správné a závislé na zjištění objektivní pravdy, nakolik se podařilo dosáhnout úplnost a věrnost rekonstrukce události.[3]

V kriminalistické praktické činnosti se některé zjištěné faktické údaje o události trestného činu jako odrazu této události v daném prostředí stávají důkazy. Důkazem v procesním smyslu je pak přímý poznatek načerpaný z poznání výsledku procesu odrazu trestného činu, poskytující orgánu činném v trestním řízení informaci o předmětu důkazu pro potřeby dokazování. Jelikož pak každá událost trestného činu se nutně (jako každý proces) odráží v okolním prostředí, má i proces vzniku důkazů nutný opakující se, stálý a obecný charakter, tj. má charakter zákonitosti.[4] Z principu poznatelnosti obklopujícího světa vyplývá, že lze objektivně zjišťovat probíhající změny v okolním prostředí, lze přistupovat ke zjištění pravdy a všech objektivních souvislostí jevových stránek trestného činu. V průběhu vzniku důkazů se vzájemně na sebe působící objekty stávají prvky trestného činu, které mají v aktu odrazu různý význam. Pokud v procesu odrazu nabyla vzniklá změna konkrétního obsahu, pokud lze všechny změny související s daným trestným činem odhalit, objevit a pochopit na základě obsahu těchto změn, lze vyvozovat soudy o trestném činu podle důkazů, tj. soudit o odraženém podle odrazu. Změny, obsahující svědectví o tom, čím jsou, poskytují informaci o celém průběhu trestného činu, jehož jsou výsledkem a nabývají formy hmotného nositele informace — důkazu. Informace jako míra vztahu spáchaného trestného činu ke změnám v obklopujícím prostředí vyvolaným touto událostí, nemůže existovat bez hmotné podstaty a v procesu vzniku důkazů může důkaz (informace) vystupovat v předmětové (věcné) i myšlenkové (obrazné) formě.[5] Obě formy jsou různými druhy odrazu události v prostředí, pro nějž je specifickou vlastností členitost a různorodost. Vznikající odraz tím poznamenává komplex navzájem se lišících objektů a vzniká tak řada důkazů obsluhujících pouze část informace o události. Daná informace je limitována významem oněch změn prostředí, které vyjadřuje. Kvalita souhrnu důkazní informace je v zásadě závislá na podmínkách vzniku odrazu trestného činu. Proto prostřednictvím významností uskutečněných změn v prostředí je možno hodnotit závažnost objemu důkazní informace. Ta se stává produktem vzájemné komunikace odráženého s odrážejícím, výsledkem „schopnosti" tvorby reálně existujících změn a odpovídajícího

[3]) Srov. Růžek A.: Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1977, s. 133; Císařová D.: Aktuální problémy dokazování v trestním řízení, Univerzita Karlova, AUC Iuridica, Praha 1975, s. 16

[4]) Srov. Bělkin R. S.: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Univerzita Karlova, Praha 1970, s. 5

[5]) Tamtéž, s. 6

stupně „schopnosti" hmoty reagovat na vznikající podněty na změny reality. Proto např. použitý nástroj k překonávání zajištěného zámkového mechanismu v případě trestného činu bytové krádeže vloupáním obsahuje značný objem informace o události ve srovnání s informací poskytnutou svědkem, který daný trestný čin nevnímal bezprostředně, tj. neúčastnil se aktu vznikajících změn (odrazu). Proces vzniku důkazu jako každý proces odrazu závisí na všech okolnostech vyvolaných konkrétní situací a podmiňuje i to, že zákonitosti procesu vzniku změn se projevují ustáleně. Na základě uvedeného lze říci, že takto vznikající důkazní informace po nabytí obsahu nemusí být úplná, neboť ani ve skutečnosti nelze vždy očekávat úplný a dokonalý odraz trestného činu. Bude nutné počítat s tím, že v jednotlivých případech trestných činů v důsledku neúplnosti odrazu událostí vznikají důkazy ve svém souhrnu neposkytující úplnou představu o trestném činu, a tím budou nedostatečné pro zjištění pravdy.[6] Přestože odraz jako výsledek vzájemné souvislosti objektů zúčastněných na aktu odrazu je konečnou etapou tohoto děje, stává se každý stupeň poznání vzniklých změn dílčí a samostatnou fází procesu zjišťování relativní pravdy. Postupně dochází k přeměně původních aktů poznání, na dílčí vědomosti o trestném činu a až na konečné stádium poznání, tj. poznání skutečného děje, který se odehrál v minulosti. Jedině tvůrčím poznávacím procesem, náročnou myšlenkovou a praktickou činností, nezbytným dodržením podmínek operativnosti a vysokého stupně profesionality se dosahuje rychlého, objektivního, úplného a všestranného výsledku v dokazování. Dokazování jako specifická činnost není nic jiného než cílevědomá práce s důkazy, zahrnující sice dílčí, ale úzce na sebe navazující činnosti, tj. od vlastního odhalování důkazů jako počáteční fáze dokazování přes úkony spojené se zkoumáním a hodnocením až po konkrétní využití důkazů pro účely soudního řízení. Jak zkoumání důkazů, tak i jejich hodnocení a využívání jsou procesy, které probíhají podle vlastních vnitřních zákonů.

Tvůrčí proces poznávání objektivní reality události trestného činu patří mezi specifické druhy poznávací činnosti tím, že na cestě od prvotního poznání využívá zkoumání důkazů k postupnému překonávání výchozího stavu až do fáze konečného poznání. Zákonitosti zkoumání důkazů se ve své gnoseologické podstatě přirozeně neliší od obecných zákonů poznání, nicméně však mají ve srovnání s nimi některé specifické rysy:[7]

1. vymezují obsah procesu poznání tak specifických objektů, jako jsou

[6]) Tamtéž, s. 7; Karnějeva L. M.: Dokazatelstva i dokazivanije pri proizvodstve rassledovanija, Gorkij 1977, s. 6

[7]) Srov. Bělkin R. S.: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Univerzita Karlova, Praha 1970, s. 14

důkazy, tzn. objektů, které vyjadřují nikoli jakékoli změny prostředí, nýbrž pouze ty, které souvisí s trestným činem,

2. projevují se ve specifických podmínkách soudního zkoumání, vymezeného lhůtami, prostředky a okruhem zúčastněných osob,

3. odrážejí specifiku metod soudního zkoumání včetně takových, které se používají pouze při zkoumání důkazů (speciálně kriminalistické, soudně lékařské a jiné),

4. odrážejí i specifiku zkoumání v celku — tedy zjištění pravdy o konkrétní události v průběhu soudního řízení, tzn. s cílem majícím úzce praktický význam.

Trestný čin vyvolává v určitém prostředí změny (stopy), které lze rozdělit do dvou skupin. Vznikají odrazy vyšetřované události v materiálním prostředí (stopy materiální) a odrazy ve vědomí lidí (stopy myšlenkové). Obě skupiny stop mají kriminalistickou hodnotu, neboť mohou poskytnout informace významné jak pro trestně procesní dokazování v trestním řízení, tak i pro operativní činnost. Souhlasím s Pješčakem, že rozhodující pro rozdělení kriminalisticky relevantních změn vyvolaných událostí trestného činu je právě informační dohoda odrazu.[8] Informační signál tvoří pak obsah důkazu, který se využívá k všestrannému objasňování a zjišťování objektivní pravdy. Poznání a pověření důkazní informace a v případě potřeby srovnání jednotlivých informačních signálů, tvoří podstatu práce s důkazy a je cestou možného přizpůsobení původního informačního signálu potřebám dokazování.

2. PODSTATA VĚCNÝCH DŮKAZŮ

Prvním a výchozím stupněm poznání se stává bezprostřední smyslový vjem objektu, který pak pro navazující proces vnímání a chápání reálných událostí tvoří prvotní zdroj a vytváří „faktický základ" každého vědění.[9] Člověk svými smyslovými orgány vnímá objektivní vlastnosti poznávaného předmětu, vnímá bezprostředně odrážející se změny, ale k jejich pochopení využívá zkušeností, logických úvah a soudů.

Z hlediska poznávání objektivní pravdy v procesu dokazování má empirické smyslové chápání, založené na odrazu základních specifických rysů věcí a prostých místních a časových vztahů, význam jako přímo konstatování existujících faktů. Na tomto stupni poznání se nedostává prostoru k logickým závěrům, fakta se nevyvozují, nýbrž pouze konstatují. Informace uvedeného druhu v konečném hodnocení závěrů v procesu dokazo-

[8]) Srov. Pješčak J.: K některým filosofickým, právním a technickým aspektům teorie a praxe kriminalistické identifikace, Kriminalistický sborník, 6/1973, s. 332

[9]) Srov. Ejsman A. A.: Zaključenije eksperta, Moskva 1967, s. 49

vání mají svoje nezastupitelné místo, a pokud nejsou přímo zjistitelné, je žádoucí informace daného druhu zprostředkovaným způsobem zjistit.

Vyhledávání kriminalistických stop a jiných materiálních objektů je složitý postup, vyžadující uplatnění předchozích zkušeností, systematickou logickou činnost a na jejím základě časté formulování konkrétních úvah (hypotéz). Zjištěním stopy pak vzniknou podmínky k prostému empirickému konstatování faktu jako výsledku bezprostředního smyslového vjemu, tj. prvního a výchozího stupně poznání informačního signálu. Pro potřeby dokazování se tím ukoučuje důležitá etapa a všechny předchozí úkony k jejímu provedení leží mimo proces dokazování. Informační signál tak nabývá konkrétní smyslový charakter. K usuzování na jeho zdroj, tj. na trestný čin, je možné přistoupit tehdy, až se důkazní informace uplatní ve formě sdělení, které je jednotou fyzického nositele (signál) a významu (sémantika).[10] Subjekt, který důkazy zkoumá, využívá dané důkazní informace, tvořící obsah důkazu přímo ve formě sdělení. Jedná se o případy, kdy důkazní informace si ponechává původní formu sdělení, člověk je jako odraz specifických vlastností chápe bezprostředně svými smyslovými orgány. I když v aktech odrazu existuje vždy subjektivnost v důsledku toho, že ideální snímky, smyslově názorné obrazy, kopie, myšlenky nejsou přeludy, nýbrž nejazykové znaky, zakódované modely či etalony objektů, skutečností, které jsou v důsledku zákona vzájemného působení izomorfními originálu,[11] lze získat správný, adekvátní odraz daného objektu, poznat důkazní informaci. Opak by znamenal popřední možnosti poznání objektivní reality člověka.

Nastávají případy, kdy je nezbytné k vyhledání kriminalistických stop a jiných věcných důkazů využít odborné vědomosti včetně technických postupů. Realizace vyšetřovacích úkonů je v těchto případech zpravidla závislá na uplatnění vědy a techniky v procesu poznávání jako mezičlánku mezi subjektem a pozorovaným objektem. Od prostého empirického konstatování faktu se dospělo do etapy, kdy pro potřeby dokazování je nezbytná logická forma zkoumání.

Informační signál vystupuje v předmětné (věcné) formě, což se především vztahuje na proces zkoumání věcných důkazů, nezávisle na cíli a předmětu těchto zkoumání. Objevuje se nový prvek zkoumání, tj. překódování informačního signálu až do té formy, kdy jeho smyslový obsah bude dostupný subjektu dokazování. Předmětnou formou informačního signálu je např. situace na místě trestného činu, tj. kriminalistické stopy a jiné věcné důkazy, k jejichž odhalení je nutné využít technických pro-

[10]) Srov. Bělkin R. S.: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Univerzita Karlova, Praha 1970, s. 14

[11]) Srov. Pješčak J.: K některým filosofickým, právním a technickým aspektům teorie a praxe kriminalistické identifikace, Kriminalistický sborník, 6/1973, s. 332

středků. Je nutné dodat, že není možné bezprostředně poznat mnohé vlastnosti a jevy, stejně tak nelze vždy přímo zjistit technickými prostředky překódované původní předmětné informační signály jako výsledek takto provedeného nepřímého pozorování. Např. vlastnosti zvuku lze bezprostředně vnímat smyslovými orgány člověka pouze v určitém intervalu. Kmitočtová hranice slyšitelnosti, tj. vnímání zvuku lidským sluchem, je v rozmezí od 10 Hz do 20 kHz a teprve aplikací vědecko-technických prostředků je možné poznat vlastnosti zvuku mimo pásmo slyšitelnosti.

V případě použitého prostředku se dosavadní vazba mezi pozorovatelem a objektem mění ve vazby složitější. Objekt zpočátku působí na prostředek, dochází ke změně původního informačního signálu v předmětné formě až do té doby, kdy jeho smyslový obsah bude dostupný subjektu pozorování. Využitím technického prostředku se rozšiřují možnosti vnímání a chápání člověka. Dále jejich aplikace vytváří možnosti logických změn charakteristických rysů jednoho jevu v charakteristiku druhého, přičemž vznikající vazba respektuje funkční a strukturní souvislosti existující mezi oběma procesy. Např. geometrická určitost zkoumaného předmětu a možnosti zvětšení použitím stereoskopického mikroskopu je vztahem velikosti a možnosti zvěšení k danému pozorování.

Existence zákonitosti ve vzájemných vztazích mezi jedním procesem a procesem druhým umožňuje posuzovat případné změny. Pro zkoumání věcných důkazů se uvedené stává cestou od právního empirického bezprostředního poznání k poznávání takové formy vlastností, která byla nedostupná přímému chápání až do doby využití technického prostředku. Lze říci, že pokaždé výchozí informace o procesech a jevech předpokládá přeměnu jedněch vlastností v druhé právě na základě vlastních specifických zákonů. Slouží tak nejčastěji pouze jako první stupeň v rozvíjejícím se zkoumání,[12] např. v procesu přeměny konkrétního odrazu trestného činu v průběhu zkoumání věcných důkazů, latentních nebo slabě viditelných, se využije technických prostředků umožňujících bezprostřední vjem odrazu, tj. mikroskopů s odpovídajícím zvětšením a možnostmi pozorování v polarizovaném světle. V těchto případech se k poznání smyslového významu informačního signálu a jeho dodání do formy sdělení používá přírodně technických věd jako zdrojů zvláštních informací, tj. provádí se expertizní zkoumání důkazu jako zvláštní prostředek k poznání jeho obsahu.[13] Prostřednictvím zkoumání změn (stop) jako odrazu trestného činu v materiálním prostředí se získává informace obsažená ve stopě po-

[12]) Srov. Ejsman A. A.: Zaključenije eksperta, Moskva 1967, s. 55

[13]) Srov. Bělkin R. S.: Dokazování v procesu odhalování a vyšetřování trestných činů, Univerzita Karlova, Praha 1970, s. 15; Ejsman A. A.: Zaključenije eksperta, Moskva 1967, s. 54—55

mocí speciálních, odborných znalostí v dostupné formě, tj. smyslové, aby ji mohl subjekt využít v průběhu dokazování.

Otázku podstaty a mnohotvárnosti odrazů, které mohou být zdroji informací o zjištěném objektu, zejména otázku individualizace objektu podle souběžných a vstřícných odrazů všichni kriminalisté nevykládají jednotně. Stejně tak není vždy sjednocen názor, co je věcný důkaz a jaké má postavení vzhledem k ostatním kriminalistickým stopám. Tito kriminalisté nepovažují za odraz (změnu), a tudíž ani za stopu jakýkoliv předmět, např. smalt, krev, nedopalky cigaret apod. Za odraz (stopu) i věcný důkaz v těchto případech považují nikoliv uvedené předměty, nýbrž skutečnost, že tento předmět má jinou polohu, jiné vlastnosti, objevil se na jiném místě apod., tzn. za stopu, a tím za věcný důkaz považují nové vztahy a souvislosti, do nichž se předmět dostal. Dávám za pravdu Pješčakovi, který předměty, které sloužily k spáchání trestného činu nebo na kterých byl spáchán trestný čin, i některé jiné předměty, které potvrzují či vyvracejí dokazovanou skutečnost, přiřazuje jednoznačně do okruhu hmotných nositelů změn, do okruhu ztotožňovaných či ztotožňujících objektů.[14]

Přes některé dosud neujasněné momenty v obsahu pojmu věcných důkazů kriminalistické praxe odedávna používá termín věcný důkaz, tj. důkaz o předmětové formě. Tyto důkazy jsou zejména významnou pomocí při ověřování výpovědí obviněných i svědků, mohou však i samy vést k objasnění činu.[15] Trestní řád v ustanovení § 89 odst. 2 vyjmenovává důkazní prostředky demonstrativně; opatřování věcných důkazů se pak týká převážně část ustanovení čtvrté hlavy trestního řádu o zjišťovacích úkonech.

Věcným důkazem jako jednomu z principiálních pojmů by se měla v současné době i v budoucnosti ze strany kriminalistické vědy a praxe věnovat zvýšená pozornost. Věcné důkazy se v řadě případů trestných činů stávají účinným prostředkem k zajišťování a dokazování objektivní pravdy v trestním procesu a před kriminalistickou vědou vyvstává úkol rozpracovávat, a tím odhalovat za použití metod a poznatků různých věd objektivně pravdivý obsah věcného důkazu a zejména dopracovat jeho obsahovou stránku. Podle Pješčaka se nabízí dvě hlavní cesty dalšího zdokonalování kriminalistické činnosti, které podle našeho názoru lze aplikovat i na problematiku věcných důkazů a které spočívají:[16]

1. v rozsáhlé spolupráci jednotlivých přírodních a jiných odvětví

[14]) Srov. Pješčak J.: K některým filosofickým, právním a technickým aspektům teorie a praxe kriminalistické identifikace, Kriminalistický sborník, 6/1973, s. 333

[15]) Srov. Růžek A.: Československé trestní řízení, Orbis, Praha 1977, s. 169

[16]) Srov. Pješčak J.: K některým filosofickým, právním a technickým aspektům teorie a praxe kriminalistické identifikace, Kriminalistický sborník, 6/1973, s. 330

(odborností, specializací) v oblasti kriminalistické vědy a kriminalistické praxe s cílem prohloubení speciálních vědomostí našich pracovníků,

2. ve zdokonalování technických prostředků, ve vyhledávání, sběru, třídění, uchování a zpracování informací v nejširším slova smyslu, a to jak v oblasti kriminalistické vědy, tak i v oblasti kriminalistické praxe. Stále jasněji se ukazuje, že speciální technika je jedním z důležitých prvků vědeckého kriminalistického poznání.

3. POJEM A VÝZNAM VĚCNÝCH DŮKAZŮ

V současné etapě rozvoje vědy a techniky vyvstávají takové problémy a úkoly, které se ne vždy daří řešit pomocí starých klasických metod a pracovních postupů dávno aprobovaných praxí. Proto je nevyhnutelný kvalitativně jiný přístup k jednotlivým objektům zkoumání, zejména tam, kde jsou staré prostředky zkoumání již nepoužitelné. Tato zcela nová kvalita metodologie zkoumání především znamená vyzbrojení lidské poznávací činnosti dokonalejšími prostředky vědeckého zkoumání.[17] Uplatňování progresívních metod a postupů, založených na nejnovějších poznatcích vědy a techniky, mění obsah pojmu věcného důkazu, mění se i jeho důkazní význam v trestním řízení. Objektivizace kriminalistických úkonů, prováděných s věcnými důkazy, je velmi složitým a mnohostranným procesem.

Většina kriminalistů samu podstatu věcných důkazů spatřuje v souboru libovolných předmětů sloužících jako prostředek k odhalování trestných činů, k zjišťování faktických okolností události, k odhalování podezřelých, k prokazování míry zavinění apod. Např. Selivanov definuje věcné důkazy jako „předměty" mající pevnou vazbu k danému trestnému činu, podmiňující vyjasnění okolností, vylučující zavinění, přispívající k předběžnému vyšetřování a k správnému rozhodování o události u soudu. Jejich existence v dané věci je upravena speciálním dokumentem.[18] Někteří chápou pod pojmem věcný důkaz nejen předměty, které sloužily jako nástroje k spáchání trestného činu nebo byly objekty ve vlastnictví obviněného, nýbrž všechny předměty i dokumenty, které mohou sloužit jako prostředky k odhalení trestné činnosti.[19] Společné však u všech názorů na podstatu věcného důkazu zůstává jejich zařazení mezi prostředky dokazování podle trestního řádu.

[17]) Srov. tamtéž, s. 331

[18]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, 2. vydání, hlava XI, Moskva 1973, s. 634

[19]) Srov. Karnovič G. B.: V voprosu o klasifikaciji veščestvenych dokazatelstv, Moskva 1956, s. 3

Podle mého názoru je velice obtížné demonstrativně vyjmenovávat druhy věcných důkazů, i když dosavadní pokusy řady kriminalistů nelze považovat za zbytečnou a nepřesvědčivou činnost. Věcné důkazy v procesu poznávání minulé události trestného činu mají nezastupitelnou úlohu a v roli tzv. „němých svědků" napomáhají jako předměty různého druhu jeho odhalení, zjištění faktických okolností ve věci včetně poznání míry zavinění. Domnívám se, že jsou specifickými prostředky určování pravdy o dané události a že i jejich vztah k průběhu dané události je zvláštní. Materiální předměty, materiální kriminalistické stopy a jiné hmotné objekty, jejich vlastnosti, tj. věcné důkazy právě ve formě uvedených jednotlivých předmětů mají závažný význam pro poznání dané události. Představují materiální odraz znaků vzniku trestného činu, zobrazují vlastní podstatu, vznikají materiální stopy, „odrazy" vyšetřované události. Ve srovnání s údaji poskytnutými z jiných zdrojů např. výslechem, listinnými dokumenty nebo závěrem expertizního zkoumání nepopisují nebo jinak nezobrazují průběh události, nýbrž mají význam pro bezprostřední materiální odraz jejích znaků. Soudit, že mezi těmito důkazy existují jakési protichůdnosti plynoucí z postavení jejich jednotlivých druhů by bylo nesprávné. Myslím, že se bude jednat pouze o jisté zvláštnosti a specifičnosti každého druhu důkazů. Pro věcné důkazy vždy platilo a zejména v souvislosti s rozvojem nových kriminalistickotechnických metod je typické specifické shromažďování a předávání informací o trestném činu a zjišťování a předávání úplných a přesných faktických údajů. Lze říci, že uvedené se může stát základem výchozí klasifikace věcných důkazů. Zároveň upozorňuji, že by bylo nesprávné takto získané faktické údaje rozlišovat jako „lepší" nebo „horší" ve srovnání s údaji poskytnutými jinými zdroji důkazů. Zdůrazňuji pouze, že věcné důkazy mají jiný charakter a že je s tím nutno počítat jak v průběhu jejich zjišťování a prověřování, tak i v procesu jejich hodnocení.

Pokud se dále budu zamýšlet nad problémy věcných důkazů a usilovat o co nejpřesnější vymezení pojmu věcného důkazu, musím svůj přístup poněkud zobecnit. Podle teorie občanského práva se běžně věcí rozumí hmotné předměty a přírodní síly, a to za předpokladu, že jsou užitečné a ovladatelné. Věc je charakterizována řadou fyzikálních veličin, jejím specifickým rysem je stálost a v každém případě definovatelná vlastnost, přičemž uvedené skutečnosti tvoří základ k vytváření konkrétních vztahů mezi druhými věcmi nebo jevy. Např. Bělkin, pokud hovoří o věci jako důkazu, přiřazuje k již uvedeným vlastnostem i takové vlastnosti, které odrážejí strany nebo momenty vyšetřované události formou působících změn, stop apod.[20] Z toho vyplývá, že pokud daná věc nedisponuje těmito

[20]) Srov. Bělkin R. S.: Sobiranije, issledovanije i ocenka dokazatelstv, hlava I, Moskva 1966

vlastnostmi, nestává se věcným důkazem a naopak. Někteří kriminalisté zužují obsah pojmu věcných důkazů pouze na předměty a věci, které při ohledání nebo vyšetřování mohou signalizovat existenci nebo neexistenci faktů, majících význam pro vyšetřovanou událost. Domnívám se, že zjištění okolností spáchání trestného činu pomocí věcných důkazů je poněkud složitější, složitější je i označení předmětu či věci jako věcný důkaz. Různorodost, členitost i specifický charakter hmotných objektů si vyžádá náročnou i specifickou činnost v průběhu zjišťování, zajišťování a zejména postihování všech možných změn, které vznikly a mohly vzniknout od doby jejich odhalení. Otázka původu a náležitosti objektu je zodpovídána náročnou cestou poznávání všech okolností, jedná se o fragmentární informační proces, vlastní většině věcných důkazů.

V kriminilistické praxi je v řadě případů nutno přijímat i některá netradiční účinná opatření k zjišťování a zajišťování materiálních objektů, která tak doplňují dosavadní kriminalistické úkony. Jejich úroveň dosáhla kvalit, že lze pracovat s mikroobjemy a mikrokoncentracemi hmoty kriminalistické stopy, která se oddělila od mateřského předmětu a díky svým specifickým vlastnostem byla přenesena a ulpěla na druhém předmětu. V těchto případech se pracuje s dalším vědeckým důkazem, tj. s předmětem jako nositelem přenesené kriminalistické stopy. Problematika zkoumání mikrostop, jak se daný obor kriminalistické expertizy nazývá, je dokladem složitosti stanovení existence nebo neexistence věcného důkazu, stanovení původu a všech náležitostí kriminalistiky relevantních skutečností v práci s věcnými důkazy. Např. vzorek lidské tkáně oběti odebraný zpod nehtů člověka podezřelého z vraždy a jeho zafixování na laboratorní podložní sklíčko znamená, že stopa již není na původním předmětu (objektu), ale na laboratorním podložním sklíčku, které se tak stalo novým nositelem věcného důkazu. Existující znaky jsou v nově vzniklé formě připravené ke zkoumání. Získávaný objem informací z takto zajištěných věcných důkazů bude i v těchto případech závislý na způsobech jejich zkoumání.

Kriminalistická věda musí stále usilovat o zkvalitňování všech operací prováděných s věcnými důkazy, volit takové postupy odhalování, zajišťování a využívání, které pro tuto činnost byly v minulosti neznámé a nebo neúčinné, dále přijímat opatření předcházející zničení nebo změnám již zajištěných objektů i volit postupy k dosažení úplného a přesného poznání jevů a okolností vztahujících se k mechanismu vzniklých znaků. Jenom tak lze počítat s růstem významu a úlohy věcných důkazů v procesu dokazování. Přitom se nemyslí jakási „extenzívní“ cesta, tj. jejich náhrada větším počtem jiných důkazů, ale zavádění intenzívnějších opatření k jejich vyhledávání a zkoumání.

Věcné důkazy při správném využití, založeném na přesném dodržení no-

rem zákona a rozpracovaných vědecko-technických principech, se stávají nadějnými prostředky dokazování v trestním procesu. Dochází k jejich ovlivňování úspěchy vědy a techniky a z tzv. „němých svědků" se zpravidla stávají prostředky rozšiřující jednu z cest poznání člověka, jsou tak překonávány omezené možnosti jeho smyslových orgánů. Věcné důkazy tak v řadě případů poskytují účinnou pomoc při stanovení skutkové podstaty trestného činu. Neodmyslitelné by bylo stanovení prvků charakterizující především objektivní stránku trestného činu, problematická by se stala snaha získat objektivní výsledky jejich předběžného hodnocení včetně uplatnění závěrů expertizního zkoumání pro potřeby dokazování. Rozhodným způsobem ovlivňují zjištění způsobu spáchání trestného činu, možnost taktického vyhodnocení přípravy i případné jeho utajování včetně zjištění místa a doby trestného činu. Význam věcných důkazů spočívá především ve zjišťování totožnosti osoby pachatele a ve zjišťování předmětů, které použil k spáchání trestného činu. Nelze ani vyloučit možnost využití věcných důkazů k určení míry zavinění, k určení velikosti materiálních škod, jakožto i k odhalení dalších příčin a podmínek, za kterých byl trestný čin spáchán.

Z uvedeného vyplývá význam věcných důkazů, který dále poroste účelným využíváním technických prostředků k jejich odhalování a zkoumání, k ověřování jejich původu, což povede k novým možnostem jejich individualizace. Dosažení co nejpřesnějších výsledků práce s věcnými důkazy je trvalou zárukou stanovení stálosti všech znaků předmětu, zárukou, že nedojde k jejich záměnám a chybným hodnocením na základě jejich poškození.

Vymezení pojmu „věcný důkaz" znamená logickou činnost, která podle mého názoru dovoluje hlouběji proniknout do jeho podstaty, čímž dochází k možnostem adekvátnějšího poznání nejen formy, ale i obsahu věcného důkazu. Musí se v něm odrážet vedle gnoseologické stránky i jeho právní podstata, neboť si myslím, že věcný důkaz bude vždy předmět, který určitým způsobem souvisí s trestným činem, nebo mu náleží vyjasnění okolností vznikajících změn jako odrazů události, je nositelem informací o věcech, a tím napomáhá k správnému rozhodnutí v průběhu vyšetřování a soudního řízení.

Při formulování pojmu „věcný důkaz" vycházím v souladu se Selivanovem[21] z existence „předmětů" majících pevnou vazbu k danému trestnému činu: „Věcné důkazy jsou předměty a věci nepopisující nebo jinak nezobrazující průběh události trestného činu, nýbrž mají význam k vyjasně-

[21]) Srov. Selivanov N. A.: Věščestvenyje dokazatelstva (kriminalističeskoje i ugolovno processualnyje issledovanije), Moskva 1971, s. 9

ní okolností usvědčujících nebo vyviňujících, svým charakterem přispívají předběžnému vyšetřování a správnému soudnímu rozhodnutí, a to pro bezprostřední materiální odraz jejích znaků".

4. VĚCNÉ DŮKAZY A JEJICH DRUHY

4.1. Úvodní výklady

Širší využití věcných důkazů umožňuje stanovit další okolnosti mající podstatný význam při vyšetřování trestného činu, např. míru zavinění, motiv, přitěžující a polehčující okolnosti, příčinu a podmínky jeho spáchání.[22] Někteří kriminalisté mají ten názor, že v mnohých případech je skupina věcných důkazů rozšířena o předměty, které sice mohou umožnit odhalení trestného činu, ale nikdy se nestaly nástroji k jeho spáchání, nelze je řadit ani mezi jeho objekty a nejsou ani nositeli stop trestného činu. Myslí tím předměty, tj. věcné důkazy v dané trestné věci, které byly ve vlastnictví člověka nalézajícího se na místě činu a které tam zanechal.[23] Sdílím rovněž tento názor, neboť věcný důkaz i jeho význam v trestní věci se mění v závislosti na charakteru předmětu. Např. násilně otevřené dveře bytu nesoucí stopy nástroje vlomu se stávají věcným důkazem. Jeho první význam spočívá v samotném faktu násilně vylomených dveří, druhý význam mají stopy nástroje, na jejichž základě je možné v řadě případů určit nástroj.

Z kriminalistického hlediska je třeba věnovat pozornost předmětům a věcem, které jako věcné důkazy neobsahují pouze jeden znak (změnu) vzniklý odrazem trestného činu, ale několika takových znaků. V těchto případech je věcným důkazem nositel více znaků odrazu trestného činu, jejichž poznání vyžaduje specifické přístupy v jednotlivých zkoumáních různých kriminalistických stop. Jako příklad uvádím zajištění kapesního nože na místě trestného činu vraždy, kdy oběť byla prokazatelně usmrcena bodným a řezným nástrojem. Jak se později v průběhu zkoumání inkriminovaného vražebného nástroje ukázalo, bylo nutno zkoumat nejen stopy krve na noži, ale i mechanoskopické stopy (stopy sešinuté) na ostří jeho čepele. Výsledek expertizního zkoumání jednotlivých znaků vzniklých odrazem události trestného činu ukázal, že krevní stopy i poškození ostří nože vznikly v době spáchání trestného činu vraždy. Pachatel při vedení smrtelného zásahu nožem narazil na kovovou ozdobu šatů na těle oběti.

[22]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, Hlava XI, Moskva 1973, s. 636

[23]) Srov. Karnovič G. B.: K voprosu o klassifikaciji věščestvennych dokazatelstv, Moskva 1956, s. 13

Krev oběti a sešinutí na noži vznikly jako výsledek odrazu trestného činu, tj. vznikly stopy události.

Podle mého názoru lze obecně soudit, že každý předmět mající vztah k vyšetřované události je nutné až do doby zjištění nebo vyloučení jeho významu pro vlastní dokazování řadit vždy do souboru potenciálních věcných důkazů. Informace obsažená v předmětu vyžaduje vysvětlení, dešifrování a stává se rozhodujícím důvodem začlenění daného materiálního objektu do souboru věcných důkazů. V předmětu se tedy odráží:

1. znaky charakterizující osobnost účastníků trestného činu (konkrétní osobu), specifické rysy použitého prostředku (konkrétního nástroje),
2. změny tvořící podstatu a mnohotvárnost trestného činu,
3. podmínky v době spáchání trestného činu,
4. způsoby využívání materiálního objektu účastníky trestného činu,
5. možnost odhalení přítomnosti materiálního objektu na určitém místě a zjištění doby jeho přítomnosti na tomto místě.

Podobně jako mnozí kriminalisté se pokusím v závislosti na konkrétních okolnostech klasifikovat věcné důkazy, což je důležité nejen pro vlastní zajišťování, ale i pro další využití věcných důkazů v procesu dokazování.[24]

Úvodem ke klasifikaci věcných důkazů považuji za nutné uskutečnit některá zobecnění:

1. Trestní řád neobsahuje žádné ustanovení o samostatnosti a důležitosti druhů věcných důkazů.
2. Obsah pojmu věcného důkazu musí být rozšířen i na kopie původních věcných důkazů, tj. případy, kdy nelze využít věcných důkazů in natura, a to při zachování všech platných procesních norem.
3. Při vymezení pojmu věcného důkazu je nutné zdůraznit, že věcné důkazy mohou sloužit nejen k usvědčení viníka, ale i k potvrzení jeho neviny (tj. důkazy usvědčující nebo vyviňující).

Je třeba se rovněž zamyslet nad předpokládanými okolnostmi vzniku věcných důkazů. Přestože již bylo mnohé uvedeno, považuji za vhodné vzít za základ třídění věcných důkazů mechanismus a dobu jejich vzniku.

Příprava spáchat trestný čin je zpravidla činnost ovlivňovaná motivem i cílem zamýšleného jednání člověka, což se může projevit ve formě různých odrazů v materiálním prostředí, např. poznámky v osobním deníku. Charakter trestného činu se projevuje ve formě změn v materiálním prostředí (např. výskyt nástroje k spáchání, předmětů) nositelů (stop přípravy), které náleží do souboru věcných důkazů, neboť zobrazují okolnosti

[24]) Srov. Vydra M. M.: Věščestvenyje dokazatelstva v sovetskom ugolovnom processe, Moskva 1955, s. 30; Šalamov M. P.: Teorija ulik, Moskva 1960, s. 136; Selivanov N. A.: Věščestvenyje dokazatelstva, Moskva 1971, s. 4 a jiní

významné pro dokazování v dané věci. Nelze opomenout dobu po spáchání trestného činu, kdy následně mohou vznikat nové jevy, kvality a objevují se rovněž nové předměty včetně nových míst nálezu.

4.2. Druhy věcných důkazů

V souladu s názory řady kriminalistů lze libovolnou věc z obklopujícího materiálního světa nazývat věcným důkazem, samozřejmě na základě předpokládaného vztahu k trestnému činu. Zjednodušeně lze vytvořit skupinu věcných důkazů.[25]

1. z předmětů k spáchání trestného činu,
2. z předmětů se stopami trestného činu,
3. z předmětů útoku.

Daný výčet lze doplnit, podle mého názoru, o věcné důkazy ve formě různých cenností, zejména peníze získané trestnou činností, např. rozšířenými bytovými krádežemi vloupáním.

Bělkin zdůrazňuje, že je nutno rozpracovávat pojem věcný důkaz z pozice „nejen úzce, tj. z vědecko-technického" určení objektu, ale i z analýzy celkové složitosti jeho podstaty pro dokazování, kterou především vidí v situaci na místě trestného činu.[26] Situace na místě je jedna z charakteristik místa trestného činu, jehož podstatu tvoří objekty zobrazující toto prostředí jako jediný kriminalistický komplex. Na předmětu vznikají specifické zvláštnosti důkazního významu, neboť souvisejí s trestným činem příčinnými, časovými, místními a jinými vazbami, tj. vzájemné vztahy události trestného činu s okolním materiálním prostředím. Kromě uvedeného je důležité zjištění případných vztahů předmětu, zajištěného jako věcný důkaz v dané situaci, k druhým objektům nalézajícím se v daných podmínkách.

S různými názory se setkáváme při členění věcných důkazů do dvou skupin:

a) přímé důkazy,
b) nepřímé důkazy.

Bělkin, jehož názor sdílím, spatřuje bezprostřední závislost přímého i nepřímého důkazu na poznání hlavního faktu a důkazního faktu. Hlavní fakt je struktura trestného činu ve všech jeho elementech nebo fakt její neexistence. Důkazní fakt, tj. fakt, z něhož lze v souhrnu s ostatními fakty dělat závěry o hlavním faktu, je stanovován nepřímými důkazy. Přímé důkazy se vztahují bezprostředně k faktu hlavnímu.[27] Selivanov považuje

[25]) Srov. Šalamov M. P.: Teorija ulik, Moskva 1960, s. 136
[26]) Srov. Bělkin R. S.: Sobiranije, issledovanije i ocenka dokazatelstv, Hlava VI, Moskva 1966
[27]) Srov. tamtéž

za rozhodující, aby se stal předmět věcným důkazem, váhu jeho vazby k trestnému činu, k některým předcházejícím a následujícím událostem (příprava k trestnému činu a utajování stop) nebo okolnostem podléhajícím vyjasnění míry zavinění. V jedněch případech vazbu považuje za bezprostřední — přímou (např. střela na místě vraždy), v druhých případech je věcný důkaz s trestným činem svázán nepřímo (např. zápis v deníku obviněného o faktu trestného činu). V druhém případě, podle jeho názoru, je vznik věcného důkazu zprostředkován psychickým aktem pachatele v určité době po spáchání trestného činu. V obou uvedených případech je základem vazby předmětů — věcných důkazů s trestným činem určitost různých znaků, přičemž v prvním případě se jedná o souhrn znaků vnější stavby předmětu se znaky stop trestného činu, v druhém případě jsou tvořeny informacemi dokumentačního charakteru.[28]

Souhlasím s názory kriminalistů, kteří věcné důkazy většinou řadí mezi nepřímé důkazy,[29] i když v některých případech lze věcný důkaz chápat jako přímý důkaz, např. pistole zajištěná při domovní prohlídce je v případě nedovoleného ozbrojování přímým důkazem. Samozřejmě musí být splněny všechny náležité procesní úkony pro potřeby dokazování (nezbytné údaje obsaženy v protokolu apod.).

Do rozporu s uvedeným se dostávají názory kriminalistů, podle mého názoru příliš zjednodušené, a tím mylné, které popírají možnost existence přímých věcných důkazů. Důvodem pro tyto názory je údajně „nemožnost" věcí nebo předmětů, které jsou samy o sobě „němé", dokázat přímo někomu vinu.[30] Chybnost názoru spočívá především v provedeném dělení přímých a nepřímých důkazů, které nerespektuje způsob předávání informace. Sporná je i charakteristika těchto věcných důkazů vzhledem k stanovení faktů.

Základem kritéria dělení důkazů na přímé a nepřímé je podle sovětské teorie charakter vazeb (jednostupňové a vícestupňové) důkazů a stanovení prvků dokazování.[31] Československá právní nauka dělí důkazy na přímé a nepřímé podle vztahu důkazu k dokazované skutečnosti. Přímým důkazem je ten, který přímo potvrzuje nebo vyvrací dokazovanou skutečnost, nepřímý důkaz potvrzuje nebo vyvrací skutečnost jinou, z které však je možno usoudit zda se stala či nestala skutečnost dokazovaná.

V případě dokazování pomocí věcných důkazů se většinou informační

[28]) Srov. Selivanov N. A.: Věščestvenyje dokazatelstva, Moskva 1971, s. 9

[29]) Srov. Vydra M. M.: Věščestvennyje dokazatelstva v sovetskom ugolovnom processe, Moskva 1955; Bělkin R. S.: Sobiranije, issledovanije i ocenka dokazatelstv, Moskva 1966; Selivanov N. A.: Věščestvenyje dokazatelstva, Moskva 1971 a jiní

[30]) Srov. Rachunov R. D.: Veščestvenyje i pismennyje dokazatelstva v sovetskom ugolovnom processe, Učenyje zapisky VIJUN výtisk 10, Moskva 1959, s. 217

[31]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, 2. vydání, Moskva 1973, s. 642

signál získává pomocí metod nepřímého poznávání, tj. s vyloučením možnosti bezprostředního pozorování. Metody nepřímého poznávání faktických údajů v etapě bouřlivého rozvoje vědy a techniky stojí většinou u základu poznávání nových vědecko-technických poznatků. Přirozeně k jejich uplatnění dochází i v trestně procesní a kriminalistické činnosti, neboť prakticky ani jeden trestný čin nemůže být odhalen bez využití nepřímých důkazů a v mnohých případech se stávají dokonce jedinými prostředky k zjištění objektivní pravdy. Kriminalistická věda, jak teorie i praxe, potřebuje neustále rozvíjet metody a postpy k získávání pravdivých, ale i úplných informací, tj. informací odůvodněných a získaných způsobem, který dává záruky jejich pravdivosti a v případě potřeby umožňuje jejich prověrku. Jedná-li se o dokazování pomocí nepřímých důkazů, je nutno pokládat otázku:

a) stanovení objektivní pravdy o okolnostech události trestného činu,

b) prověření informací získaných tímto způsobem.

Věcný důkaz v úloze nepřímého důkazu obsahuje informace o fragmentárních faktech; silou své objektivní vazby k nim umožňuje vznik úvah o existenci nebo neexistenci okolností vyšetřovaného trestného činu.[32]

Mezi další vlastnosti nepřímých věcných důkazů určující také jejich význam v trestní věci lze zahrnout:

1. možnost jejich využití k všestranné, pečlivé a objektivní prověrce získaných přímých důkazů,

2. možnost jejich využití v průběhu vyšetřovacích úkonů, např. výslech k možnosti získání hodnověrných přímých důkazů,

3. možnost přispět k stanovení jednotlivých znaků skutkové podstaty trestného činu.

Zdlouhavou činností v procesu dokazování je často získání informací o fragmentárních faktech, neboť velice zřídka lze hodnověrnosti těchto mezerovitých faktů zjistit pouze na základě jednoho důkazu, ale je nutno využít více důkazů. Nutně také nacházejí uplatnění obecné i speciální vědomosti, které vedle praktických zkušeností vedou k všestrannému, plnému a objektivnímu vyjasnění okolností trestného činu. Pod termínem „speciální vědomosti" chápu pro oblast dokazování pomocí věcných důkazů aplikované poznatky přírodně technických věd, rozličných druhů umění a řemesel. Cílem využití speciálních vědomostí v trestním řízení pro toho, kdo získává nové faktické údaje v procesní formě v průběhu expertizy nebo při uplatnění úkonů pomocného technického rázu, je získat objektivní pravdu v poznávání objektů či okolností. To vše závisí na zvláštnostech vyplývajících z formy uplatnění vědecko-technických poznatků a pro-

32) Srov. Chmyrov A. A.: Kosvennyje dokazatelstva, Moskva 1979, s. 13

středků a především na procesním významu výsledků získaných v práci s věcnými důkazy.

Dále dosud přežívají různé názory na teoretický a praktický význam členění věcných důkazů do skupiny:

a) původních věcných důkazů,

b) odvozených věcných důkazů,

Nesdílím názor, který nepřiznává odvozenému věcnému důkazu (kopii) význam věcného důkazu původního (originálu), neboť údajně v případě zničení původního věcného důkazu nelze najít druhý, který by ho nahradil.[33] Vznesené důvody odporují využívání odvozených věcných důkazů v trestně procesní a kriminalistické praxi a zejména se neslučují s možnostmi současných nejnovějších vědecko-technických poznatků a prostředků k práci s odvozenými věcnými důkazy. Jednotlivé metody a postupy na základě vysokého stupně exaktnosti, přesnosti a operativnosti ovlivnily široké využívání kopií původních věcných důkazů, staly se základem pořizování přesných kopií znaků kriminalistických stop. Při provádění trestně procesních a kriminalistických úkonů v praxi se často setkáváme s potřebou vytvořit:

1. účinnou ochranu vzniklých znaků (odrazů) události trestného činu z důvodů nestálosti objektu;

2. účinnou ochranu samotného objektu před možným poškozením v průběhu jeho zkoumání; proto se sledují jeho vlastnosti na kopii;

3. přesnou kopii objektu, který má zvláštní vlastnosti, např. značné rozměry, váhu, nelze ho oddělit od daného prostředí apod.;

4. větší počet přesných kopií objektu, např. pro potřeby dílčího zkoumání v průběhu komplexní expertizy.

Pokusím-li se provést demonstrativní přehled věcných důkazů, tak s vědomím, že pouze doplňuji přehled nejvíce rozšířených druhů věcných důkazů tak, jak je uznává trestní řád. Mezi věcné důkazy patří především:

a) předměty, sloužící jako nástroje k páchání trestné činnosti (pistole, nože, kleště apod.),

b) materiální stopy trestného činu nebo pachatele (stopy po vylamovači zámkových cylindrických vložek zn. FAB, stopy nohou apod.),

c) předměty, patřící mezi předměty útoku, poškozené dokumenty, odcizené cennosti apod.,

d) předměty jako produkty trestné činnosti (nedovolená výroba lihu),

e) předměty různého druhu zanechané pachatelem na místě trestného činu (nedopalek cigarety apod.),

[33]) Srov. Teorije dokazatelstv v sovetskom ugolovnoj processe, hlava XI, 2. vydání, Moskva 1973

f) předměty sloužící jako prostředek k utajení trestného činu (padělané dokumenty),

g) všechny předměty získané směnou za předměty a jiný majetek nabytý trestným činem.

5. ZPŮSOBY ZÍSKÁVÁNÍ VĚCNÝCH DŮKAZŮ

5.1. Právní aspekty získávání věcných důkazů

Příslušné orgány (tj. v občanskoprávním řízení soudy, v trestním řízení soudy, prokuratury, vyšetřovací a vyhledávací orgány, ve správním řízení správní orgány atd.) poznávají skutečnosti, jež je třeba v určitém řízení zjišťovat pro účely rozhodnutí většinou procesním dokazováním.[34] V procesualistické literatuře se jako fáze procesního dokazování všeobecně uvádějí vyhledávání důkazů, jejich provádění a hodnocení. Tyto fáze ve skutečnosti prakticky splývají, nicméně k dokazování existence nebo neexistence trestného činu bude nutné zjištění, z jakého konkrétního zdroje, resp. zdrojů lze potřebný důkaz získat.

Prováděním důkazů se v procesní teorii rozumí procesní úkon, „... jímž si příslušné orgány činné v trestním řízení opatřují znalost důkazu" ohledáním místa trestného činu, výslechem znalce apod.

Právní předpisy mohou řešit tuto otázku v zásadě dvojím způsobem:

a) uložit orgánům činným v trestním řízení, aby zjišťovaly skutečnosti důležité pro posouzení věci z vlastní iniciativy, což zahrnuje pochopitelně i vyhledávání důkazů (resp. důkazních pramenů),

b) uložit povinnost sdělovat právně významné skutečnosti a označit prameny potřebných důkazů jiným procesním subjektům.

Z rozboru fáze vyhledávání důkazů, jak jsme již uvedli, vyplývají v zásadě navzájem související, byť protikladná řešení:[35]

a) koncepce, která ukládá povinnost zjistit rozhodné skutečnosti procesním orgánům (zásada vyhledávací),

b) koncepce, která ukládá povinnost vytvářet skutkový podklad rozhodnutí (tvrzením a důkazy o nich) jiným procesním subjektům (zásada projednací).

Podle československých procesních předpisů je provádění důkazů vždy povinností procesních orgánů (srov. např. §§ 2 odst. 11 a 215 odst. 1 tr.

[34]) Srov. Žila J.: Zásady vyhledávací v trestním řízení, Academia, Praha 1983, s. 14

[35]) Srov. Žila J.: Zásada vyhledávací v trestním řízení, Academia, Praha 1983, s. 17

řádu), u ostatních procesních subjektů má účast na provádění důkazů povahu oprávnění, např. vyjadřovat se k provádění důkazů apod.

V československém trestním řízení platí tedy zásada vyhledávací, která znamená, že orgány činné v trestním řízení jsou povinny z vlastní iniciativy zjišťovat skutečnosti důležité pro rozhodnutí v trestním řízení a vyhledávat o nich důkazy.

Princip projednací stojí sice v protikladu, ale zároveň ve vzájemné relaci k principu vyhledávacímu. V trestním řádu, jenž přijal zásadu vyhledávací, nalezneme ustanovení, která stranám ukládají, aby soudu sdělovaly potřebná tvrzení a předkládaly o nich důkazy. I když tomu tak nebude, protože žádný z účastníků nenabídl důkaz o tvrzené skutečnosti, je orgán činný v trestním řízení povinen podle zásady vyhledávací podniknout všechny nezbytné a možné kroky k vyhledání potřebného důkazu. Jeho povinnost je dále rozšířena na vyhledání i takových důkazů o skutečnostech, jejichž existenci nebo neexistenci je třeba v zájmu správného rozhodnutí zjistit a které nejsou v řízení uplatňovány žádnou stranou.

Uplatnění vyhledávacího principu tak představuje určitou záruku zjištění objektivní pravdy, z hlediska zákonodárce je nástrojem jejího nalezení, neboť odpovědnost za dosažení tohoto cíle ukládá procesním orgánům.[36] Tyto orgány jsou k tomuto účelu vybaveny potřebnými pravomocemi, jejich odborná příprava je založena na nejnovějších vědecko-technických poznatcích, stejně tak disponují potřebnou technikou, odpovídající současné úrovni vědeckotechnického rozvoje.

Orgány činné v trestním řízení musí na základě principu bezprostřednosti získávat důkazy z takových pramenů, které stojí nejblíže dokazované skutečnosti. Uvedená zásada má neobyčejný význam v procesu dokazování věcnými důkazy, neboť její dodržování se musí stát zásadou volby nejen technických, ale i taktických postupů jejich vyhledávání. Stává se i jedním z požadavků, kladených k zvyšování efektivnosti využívání technických prostředků, v průběhu trestně procesních i kriminalistických úkonů. Ovlivňuje druh důkazů, které je třeba vyhledat včetně zaměření vyhledávací činnosti.

Ve smyslu zásady oficiality, jejímž projevem v dokazování je již zmíněná zásada vyhledávací, zjišťují orgány činné v trestním řízení skutečnosti a potřebné věcné důkazy z úřední moci (ex offo) nezávisle na vůli subjektů trestného činu. K plnění této zásady zejména v průběhu zajišťování věcných důkazů, např. peněz a tímto způsobem vyjádřenou hodnotou předmětů a jiného majetku poškozených osob nebo druhých osob, které by mohly být na trestním stíhání zainteresovány, je nutno přistupovat operativně, takticky a nezávisle na jejich vůli. V těchto případech často zjištění

[36]) Srov. Žila J.: Zásada vyhledávací v trestním řízení, Academia, Praha 1983, s. 17

úplného a pravdivého skutkového stavu vyžaduje důkladné prověřování všech informačních signálů, zejména otázek původnosti jejich zdrojů.

Princip, že obviněný může být stíhán jen způsobem stanoveným v trestním řádu (§ 2 odst. 1) pouze v obecné poloze určuje postup orgánů činných v trestním řízení při vyhledávání skutečností a důkazů. Jinými slovy, vzniká určité omezení v činnosti těchto orgánů a zejména v procesu dokazování věcnými důkazy i možnost větší míry nebezpečí nedodržení zákonných předpisů. Prvním, jak již dříve jsem se zmínil, je nebezpečí pouhého demonstrativního vyjmenování (§ 89 odst. 2 tr. ř.) důkazních prostředků (pramenů důkazů) v trestním řádu. V případě využívání věcných důkazů pro účely dokazování nelze vystačit s předpisy trestního řádu jako kritérii takového důkazního prostředku, který v něm není upraven.

Je zřejmé, že vedle základních zásad a obecných principů socialistického trestního řízení jako kritérií zákonnosti důkazních prostředků neupravených v trestním řádu je třeba přihlížet i k tomu, zda nejsou v rozporu se socialistickým právním řádem vůbec, zejména s ústavními a zákonnými zárukami ochrany osobnosti, práv a svobod občanů.[37] Podobně trestní řád nezohledňuje, podle mého názoru, zejména v případě dokazování věcnými důkazy, závažný požadavek využívat nejnovější současné vědecké poznatky, způsobilé k poznávání skutečnosti.[38]

Dále je v některých případech teoreticky i prakticky obtížné určit, zda zvolený postup práce s věcnými důkazy je, nebo není ve shodě se zákonem, neboť jen rámcová úprava dokazování v trestním řádu to neumožňuje. Zákonnost důkazu, tedy i v případech věcných důkazů, je nutno důsledně a jednotně posuzovat z těchto hledisek:[39]

1. zda byl důkaz opatřen z pramene, který stanoví, případně alespoň připouští zákon,

2. zda byl důkaz opatřen a proveden procesním subjektem zákonem k tomu oprávněným,

3. zda byl důkaz opatřen a proveden v tom procesním stádiu, v němž je příslušný procesní subjekt podle zákona oprávněn opatřovat a provádět důkazy v procesním smyslu, tj. takové důkazy, které mohou být podkladem pro rozhodnutí v trestním stíhání, zejména pro rozhodnutí soudu,

4. zda opatřený a provedený důkaz se týká předmětu dokazování v daném procesu, tj. zda se týká skutku, o němž se řízení vede, případně otázek, o nichž lze a je třeba podle zákona v souvislosti s tímto skutkem v řízení rozhodovat,

[37]) Srov. Repík B.: Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení, Bulletin advokacie, červenec—září 1982, s. 125 a 126.

[38]) Srov. Pješčak J. a kol.: Kriminalistika, Praha 1982, s. 30

[39]) Srov. Repík B.: Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení, Bulletin advokacie, červenec—září 1982, s. 125 a 126.

5. zda byl důkaz opatřen a proveden způsobem, který stanoví, případně připouští zákon.

Poslední hledisko opatřování věcných důkazů trestní řád upravuje v ustanoveních o věcných a listinných důkazech (4. oddíl páté hlavy) a o zajišťovacích úkonech týkajících se opatřování věcných důkazů (hlava čtvrtá). Pro doplnění uvádím i způsob vyhledávání důkazů, resp. věcných důkazů, potřebných pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení pomocí neprocesních prostředků před, ale i v průběhu trestního stíhání. Děje se tak operativně pátrací cestou, prováděnou orgány Bezpečnosti. Přestože nemá tato činnost procesní význam a nemohou tedy její výsledky sloužit k důkazním účelům při rozhodování v trestním stíhání, neznamená to, že nemá značný faktický vliv na dokazování. Např. ohledání motorového vozidla může sloužit nejen k opatření, ale i k vypátrání věcného důkazu v případě neoprávněného užívání cizí věci podle § 249 trestního zákona, provedení důkazu podle páté hlavy trestního řádu může sloužit zároveň k zjištění existence dalších důkazů apod.

Na základě shrnutí je možno dospět k závěru, že důkaz z hlediska zákonnosti, v souladu se socialistickým procesem, zpravidla zahrnuje též požadavek, že je možno jej získat jen za pomoci takového důkazního prostředku, který je stanoven v zákoně. Pak účinnost důkazů je zásadně určena pramenem, z něhož se získaly skutečnosti, které jsou důkazy. Přičemž se připouštějí jen ty důkazy, které byly získány z pramene stanoveného trestním řádem se zachováním všech zákonných ustanovení. S tím souhlasí Aleksejev,[40] a jak dále uvádí, neúčinnost důkazů pramení z okolností narušujících tyto požadavky.

Podle mého názoru je demonstrativní výčet důkazních prostředků v platném trestním řádu podporou rozvíjejících se potřeb praxe, cílevědomě a pružně reagující na uplatňování nových vědeckých poznatků při dokazování. To však neznamená, že by byl případný taxativní výčet důkazních prostředků brzdou rozvoje vědecko-technických poznatků v procesu dokazování. Souhlasím s Repíkem[41], který na základě zobecnění dosavadních zkušeností uvádí, že „zákon se mění častěji a rychleji než v praxi již po desetiletí, ne-li po staletí používané důkazní prostředky."

Trestní řád demonstrativním výčtem důkazních prostředků nejenže nebrání uplatňování nových vědeckých postupů v procesu dokazování, ale prostřednictvím kriminalistiky realizuje nejnovější poznatky vědy a techniky.

Přestože úprava důkazních prostředků v našem trestním řádu není vyčerpávající, nelze se domnívat, že v procesní činnosti platí možnost jakési

[40]) Srov. Aleksejev N. S. a kol.: Ugolovnyj proces, Moskva 1972, s. 159 a 160

[41]) Srov. Repík B.: Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení, Bulletin advokacie, červenec—září 1982, s. 133

volnosti dokazování pomocí věcných důkazů by mohlo vést, podle mého názoru, nedocenění prováděných vyšetřovacích úkonů a k ohrožení možnosti dokazování těmito druhy důkazů.

Nejnovější poznatky vědy a techniky nejenže rozšiřují možnosti teorie i praxe dokazování cestou aplikace nových progresívních metod, ale dochází i k změnám forem a obsahů u dosavadních důkazních prostředků. Získávaná důkazní informace je úplnější, objektivnější a rychlejší. Důkazem toho je nerušené uplatňování stále nových vědeckých poznatků v kriminalistice. To vše umožňuje právě rámcová úprava důkazních prostředků a procesu dokazování v trestním řádu.

5.2. Kriminalistická stránka získávání věcných důkazů

Trestní řád tak ve svých ustanoveních upravuje způsoby shromažďování věcných důkazů založené podle charakteru věcných důkazů vždy tak, aby se v nich soustřeďoval informační signál k trvalému uchování po potřeby vyjasnění a přesného poznání skutečnosti.

Uvedené by bylo neúplné, pokud by nedošlo ke zdůraznění formy věcného důkazu, skládající se z prvků[42]

a) procesního dokumentu, obsahujícího údaje o původu materiálního objektu,

b) protokolu o ohledání materiálního objektu,

c) objektu „in natura".

Existence uvedeného souboru prvků je podmínkou, aby se materiální objekt stal věcným důkazem. Na základě jeho prohlídky je nutné vysvětlení skutečnosti, která právě objekt činí důkazem. Na základě různorodosti a mnohotvárnosti odrazu trestného činu, je podle mého názoru obtížné v některých případech určit vhodný okamžik. Ustanovení zákona je třeba integrovat tak, že rozhodující pro zařazení věci mezi věcné důkazy je vztah znaků věci k události a ne sama existence odpovídajících znaků.

V některých případech lze na základě určení znaků v průběhu ohledání objektu zjistit jeho vztah k věci, někdy je nutné provedení expertizy, aby se její výsledek stal základem pro tvrzení, že daný objekt lze zahrnout mezi věcné důkazy. Hlavním cílem je a musí zůstávat určení místa a podmínek zajištění věcného důkazu, zabezpečení a potvrzení jeho původnosti, tj. vyloučit možnost záměny a padělání. Závažnost a nutnost přijímání specifických technických a taktických operací, je možno spatřovat v užití

[42]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, 2. vydání, Hlava XI, Moskva 1973, s. 648

netradičních druhů zajišťování a zkoumání věcných důkazů, např. využívání mikroobjektů a mikrostop.

Rozhodujícím kritériem pro zahrnutí objektu mezi věcné důkazy se stává existence či neexistence hodnověrných znaků signalizujících vztah objektu k trestnému činu. Jiné přístupy k dané otázce mají za následek nežádoucí shromažďování objektů, které nemají faktický význam pro dokazování ve věci.

Aby věcné důkazy mohly být účinné, je nutné realizovat jejich shromažďování pouze zákonnými způsoby a prostředky, které se musí oprostit od rušivého vlivu informací, nemajících pro dokazování význam. V shromažďování věcných důkazů, které je nutno chápat komplexně, tj. jako odhalování, zajišťování a odebrání je nutným prvkem procesu dokazování separace důkazní informace.

Odhalování věcných důkazů tvoří počátek etapy jejich shromažďování a děje se pouze způsobem, kdy orgán činný v trestním řízení, obrací svoji pozornost k údajům, majícím důkazní význam. Dochází k předběžnému hodnocení taktických údajů jako důkazů.

Zajištění věcných důkazů je prováděno procesní formou, tj. protokolem, fotografickou dokumentací apod. Druh formy zajištění důkazu závisí na jejich obsahu a znacích. Dokonalost zajištění ovlivňuje také důkazní sílu věcného důkazu. Před tím, než je možno věcný důkaz vybrat pro dokazování, je třeba zajistit, což se děje:[43]

a) výběrem hodnověrných důkazních zdrojů,

b) dodržením těch taktických podmínek a opatření v procesní činnosti, které poskytují předpoklady k získání hodnověrných důkazů,

c) použitím takových vědecko-technických prostředků, které dovolují úplné odhalení, přesné zajištění a slouží i jejich ochraně.

Odebrání věcných důkazů má za cíl jejich využití pro dokazování a také slouží jako prostředek zajištění věcných důkazů pro potřeby orgánů činných v trestním řízení.

Trestní řád upravuje řadu vyšetřovacích a soudních činností, v jejichž průběhu vyšetřovací orgány a soud shromažďují a hodnotí věcné důkazy. Realizace ustanovení zákona v dokazování věcnými důkazy zabezpečuje:

a) snahu po dosažení maximální úplnosti shromažďování a prověrky daných věcných důkazů,

b) odstranění možných nežádoucích a škodlivých vlivů v průběhu vyšetřování a zkoumání předmětů,

c) ochranu věcných důkazů a v případě potřeby i možnost jejich nahra-

[43]) Srov. Bělkin R. S.: Sobiranije, issledovanije i ocenka dokazatelstv, Moskva 1966, s. 000

zení kopií, popisem, obrázkem apod., tj. realizací účinných opatření, která zabraňuje jejich zničení.

Podle mého názoru je velice správně v ustanoveních trestního řádu týkajících se shromažďování a zkoumání věcných důkazů předpokládána častá neopakovatelnost jednotlivých vyšetřovacích úkonů zaměřených na zjišťování konkrétního objektu, na utvrzení faktu a okolnosti jeho zjištění, včetně dobově existujících znaků.

Souhlasím s následujícími pravidly zajišťování a prověrky věcných důkazů:[44]

1. předpoklad existence ustálených pojmů využívaných v průběhu vyšetřování, kdy dochází k shromažďování věcných důkazů včetně dokumentace okolností jejich odhalování. V protokolu se nutně musí odrazit proces této činnosti a výsledky získané touto činností,

2. možnost stanovení účasti osob v průběhu vyšetřovací činnosti k zajišťování věcných důkazů,

3. v úvahu přicházejí možnosti použití technických prostředků k zajišťování věcných důkazů včetně zajištění místa a okolností jejich odhalení (sestavení plánu, fotografická dokumentace apod.),

4. možnost provedení ohledání za účelem zajištění věcných důkazů před zahájením vyšetřování, kdy hrozí nebezpečí zničení objektů nebo změn některých znaků,

5. možnost volby pořadí v průběhu zajišťování věcných důkazů s ohledem na jejich případné zničení či nebezpečí změn podstatných znaků,

6. nutnost odrazu procesu shromažďování a prověrky věcných důkazů v procesních dokumentech k případnému dodržení zákonného postupu v průběhu těchto činností.

Poznání a zejména dodržení postupů práce s věcnými důkazy je často rozhodujícím momentem v úspěšnosti a zejména úplnosti využití informačního signálu. Taktika i vlastní technika nasazení technického prostředku musí zohledňovat obecná pravidla dokazování těmito důkazy, neboť jenom komplexní přístup k zajišťování a prověrce věcných důkazů dává záruky jejich efektivního využití.

Shromažďování a prověrka věcných důkazů, jak dále zdůrazňuji, se uskutečňuje v průběhu celého procesu dokazování. Cílem se musí stát snaha po jejich novém zjišťování, nesmí dojít z různých důvodů (např. v daném zvětšení mikroskopu nelze posoudit mechanismus vzniku lomu v materiálu vylamovače zámků) k nepodloženým závěrům, že došlo k „jakémusi" vyčerpání všech možností k dalšímu získání věcných důkazů.

Získávání věcných důkazů náleží mezi závažné trestně procesní úkony,

[44]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, 2. vydání, Hlava XI, Moskva 1973, s. 650—651

jako jsou zejména ohledání (§ 113 tr. ř. /prohlídka/), § 114 a 115 tr. ř. (znalecké zkoumání, § 105 tr. ř.) apod. Nutno doplnit další zdroje získávání věcných důkazů, které patří mezi specifické metody kriminalistické praxe, tj. vyšetřovací experiment, rekognice apod.

Podle mého názoru zajímavá, ale velice závažná otázka spočívá v posouzení možnosti získání věcných důkazů operativně pátrací činností. Názor na tento problém není jednotný, řada kriminalistů[45] tvrdí, že objekt získaný touto cestou nemůže mít žádný důkazní význam. K tomuto chybnému názoru patrně dospěli nežádoucím spojením dvou základních momentů v průběhu získávání objektů operativně pátrací činností, neboť nedělají rozdíl mezi:

a) faktickým „fyzickým" zajištěním objektu, který by mohl být věcným důkazem,

b) potenciální možností jeho uplatnění pro potřeby orgánů činných v trestním řízení a soudu.

Způsob získávání věcných důkazů operativně pátrací činností, pokud dojde k přísnému oddělení uvedených momentů, tj. odhalování a další uplatnění objektu pro potřeby dokazování, se při doržení dalších procesních ustanovení, zařadí mezi významné zdroje získávání věcných důkazů. Mezi procesní náležitosti budou v těchto případech patřit informace předávané bezprostředně vyšetřovateli o průběhu a zejména o výsledcích prováděných operativně pátracích úkonech k získávání objektů včetně postižení všech okolností, dovolujících jejich využití v procesu dokazování. Musí se dospět k věrohodné znalosti způsobu a místa jejich odhalení i všech skutečností, které by mohly mít význam v průběhu dalšího vyšetřování.

V průběhu ohledání, prohlídky a dalších podobných vyšetřovacích úkonů momenty faktického zajištění a potenciální možnosti využití objektu jako věcného důkazu splývají. Uvedenými postupy lze tak přímo docílit získání objektů, majících ve smyslu zákona možný význam pro dokazování v dané věci. Samozřejmě to, co bylo řečeno, musí obligatorně doplnit opatření dávající účastníkům trestního procesu možnosti úplného a objektivního poznání objektů a zjištěných znaků, zejména zodpovězení závažných otázek v dokazování, např. určení původu objektu. Protokol musí obsahovat informace o způsobu jejich zajištění, místu a okolnostech, za kterých byly zajišťovány.

V průběhu vyšetřovacích úkonů při odhalování věcných důkazů nachází uplatnění kriminalistická doporučení technické a taktické povahy podle prováděného úkonu. Věcný důkaz může být zajištěn při ohledání místa činu, mrtvoly, živé osoby apod. Např. Selivanov považuje ohledání,

[45]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, 2. vydání, Hlava XI, Moskva 1973, s. 657; Vydra M. M.: Věščestvenyje dokazatelstva v sovetskom ugolovnom processe, Moskva 1955, s. 43 a jiní

prováděné k získání věcných důkazů, za procesní činnost založenou na poznávání předmětů, které zamýšlíme identifikovat, s cílem zjištění všech okolností existujících v době námi prováděného ohledání.[46]

K tomu poznamenávám, že se většinou jedná o složitou a náročnou činnost, kdy přímé poznání objektu nelze uskutečňovat pouhým vizuálním pozorováním. Zdůrazňuji, že různorodost, členitost a určitost materiálních objektů (např. fyzikální nebo chemické vlastnosti) si vyžádají uplatnění zbývajících smyslových orgánů člověka. Lze tak poznávat např. typické zápachy, stav povrchu či jiné fyzikální a chemické vlastnosti předmětu.

K zobecnění některých základních postupů ohledání věcných důkazů přispívá kriminalistika, která aplikací nejnovějších vědeckotechnických poznatků vyvíjí nová taktická a technická opatření k zajištění:

a) včasnosti ohledání

b) úplnosti a všestrannosti ohledání

c) podmínek pro trpělivou a uvolněnou činnost subjektu provádějícího ohledání

d) optimálních podmínek k ohledání

e) vhodných technických prostředků k ohledání

f) přesného názvosloví, označení původu a významu objektů ohledání

g) možnosti přesného stanovení fyzikálních a geometrických veličin objektů ohledání.

Dosavadní praktické zkušenosti signalizují v řadě případů potřebu přítomnosti specialisty v průběhu prováděného ohledání věcných důkazů. Tento názor sdílím, neboť v případech nutnosti využití technických prostředků bez účasti specialisty, vzniká nebezpečí možnosti získání chybných výsledků ohledání. Specialista na základě svých vědomostí napomáhá při odhalování existujících znaků na objektech a po jejich analýze přispívá k tvorbě názorů na mechanismus vzniku, původu a zejména jejich výzpro stanovení určitých faktů. Jako pomocník vyšetřovatele vytváří podmínky k ujasnění významu objektu, upozorňuje na existenci či neexistenci znaků včetně procesního podchycení průběhu a výsledků činnosti ohledání v protokolu apod.

V procesu ohledání odpovídajících předmětů je často řešena otázka nařízení expertizy. K tomuto rozhodnutí je třeba využít poznatků získaných již v době odhalování, odebírání a zajišťování objektů včetně úvah o nutnosti využití odpovídajících srovnávacích materiálů.

Věcné důkazy mohou být odhaleny např. při ohledání místa trestného činu, místnosti, živých osob a mrtvoly, přičemž je nutno podle jednotlivých druhů prováděného ohledání rozlišovat postup poznávání znaků, ukazujících na možnost vztahu předmětu k trestnému činu. To považuji

[46]) Srov. Selivanov N. A.: Věščestvenyje dokazatelstva, Moskva 1971, s. 40

za důležité, stejně nelze podcenit ani vlastní taktiku provádění vyšetřovacího úkonu včetně jeho zvláštnosti. Jinými slovy, chybou se pak stává jakákoliv „mechaničnost" v shromažďování a zajišťování objektů.

Ohledání je nejsložitější činnost, protože kromě pozorování předmětů v okolním prostředí se vyšetřovatel nebo soud nespokojuje s pouhým prohlížením daných objektů, nýbrž je i studují.[47]

V průběhu ohledání věcných důkazů se tedy očekává i posouzení těch okolností, ke kterým má zajištěný objekt bezprostřední vztah.

V průběhu vyšetřovacího experimentu, tj. specifické kriminalistické praktické činnosti[48] v uměle vytvořených nebo objektivně existujících a systematicky měněných podmínek, se zkoumají vlastnosti zajištěných materiálních objektů. V praxi se často přistupuje k záměně původního objektu objektem jemu podobným k pokusnému ověřování existujících znaků. Realizovaným postupem je snaha získání opakovaných výsledků, nutných pro dokazování a nebo se následujícím provedením experimentu odhalí nové znaky, tj. možnost vzniku nových věcných důkazů, např. opakováním své činnosti v průběhu vyšetřovacího experimentu obviněný z bytové krádeže vloupáním vytvoří stopy na zámkovém mechanismu, které v důsledku své specifičnosti lze zajistit jako věcný důkaz k dané události. V řadě případů lze výsledků získaných vyšetřovacím experimentem využít k prověření původnosti věcných důkazů, získaných v průběhu jiných vyšetřovacích úkonů.

Rekognice jako samostatná metoda kriminalistické praktické činnosti[49] umožňuje identifikovat jednotlivé objekty materiálního světa na základě smyslově názorného obrazu (paměťové stopy). Její význam záleží v získání nových a v prověření již existujících důkazů, získaných jinými důkazními prostředky.

Věcné důkazy mohou být dále získány jako výsledek prověrky výpovědi přímo na místě trestného činu. Většinou dochází k odhalování materiálních objektů v těch případech, kdy v daném prostředí se dříve neohledávalo a v průběhu tohoto vyšetřovacího úkonu se velice často podaří odhalit předměty a věci mající důkazní význam.

Mezi výčet procesních způsobů získávání věcných důkazů je nutné zahrnout i výslech, který jako samostatná metoda kriminalistické praktické činnosti a trestně procesní úkon[50] (§ 91, § 101 apod.) je zaměřen na to, aby výpovědi vyslýchaného byly získány úplné a věrohodné poznatky o vyšetřované události.

[47]) Srov. Těrzijev N. V.: Nekotoryje voprosy sledstvennogo osmotra mesta prestuplenija, Moskva 1955, s. 4
[48]) Srov. Pješčak J. a kol.: Kriminalistika, Praha 1982, s. 183
[49]) Srov. tamtéž, s. 168
[50]) Srov. Pješčak J. a kol.: Kriminalistika, Praha 1982, s. 155

Cestou výslechu poškozeného, svědka, obviněného apod. lze často získat informace mající význam[51]

a) pro odhalování objektů, které se mohou stát věcnými důkazy,

b) pro řešení otázek vztahu vzdálených objektů k trestnému činu a pro určení jejich skutečného významu v dané věci.

V praxi to znamená, že informace poskytnuté výslechem a vztahující se k charakteristice věcných důkazů se stávají často nutnými východisky pro odhalování a zejména hodnocení takto získaných věcí a předmětů.

Uvedený přehled způsobů získávání věcných důkazů uvádí ve smyslu ustanovení trestního řádu cesty jejich odhalování pro orgány činné v trestním řízení, pro potřeby dokazování věcnými důkazy. Doporučené způsoby shromažďování věcných důkazů sledují cíl získávat úplné a stálé faktické informační signály a zejména je chránit před zničením. Usiluje o přesné zjištění místa a okolností zajišťování věcného důkazu, zejména zabezpečení hodnověrnosti a původnosti místa nálezu, a to vše s ohledem na charakter obsažené důkazní informace ve věcném důkazu.

Realizace ustanovení trestního řádu zjednodušeně řečeno sleduje dva základní cíle:

1. zabezpečit maximální úplnost shromažďování a hodnocení existujících věcných důkazů,

2. vytvořit podmníky zabraňující možnosti poškození či zničení zajištěných věcných důkazů, např. tvorbu jejich kopií, které je nutno oddělit od materiálních objektů nemajících důkazní význam v dané věci.

Procesní pravidla shromažďování a zkoumání věcných důkazů počítají zejména s jedinečností řady vyšetřovacích úkonů, během nichž se získávají věcné důkazy. Proto je nezbytná přesná, operativní a zejména komplexní dokumentace faktů a okolností jejich odhalení včetně věrného podchycení všech existujících znaků v momentu získání konkrétního materiálního objektu, které lze využít v dokazování.

Orgán činný v trestním řízení musí všechny informace získané cestou shromažďování a zkoumání materiálních objektů na relativně dlouhý čas uložit a uchovávat. Trestní řád pro tyto účely předepisuje jako obligatorní formu této fixace protokol (ust. § 55 tr. ř.) a ve smyslu ust. § 55 odst. 4 tr. ř. připouští k zachycení průběhu vyšetřovacího úkonu, při němž jsou zajišťovány materiální objekty k dokazování věcnými důkazy, kromě protokolu i jiný vhodný prostředek. Podle mého názoru by jím mohl být např. soubor fotografické dokumentace, videomagnetofonový nebo filmový záznam i různé druhy kriminalistické topografie (plánek, schéma apod.).

[51]) Srov. Teorija dokazatelstv v sovetskom ugolovnom processe, 2. vydání, Hlava XI, Moskva 1973, s. 656

Obecně řečeno, protokol v těchto případech musí obsahovat výběr získaných informací, který je důležitý zejména z hlediska předmětu dokazování (je relevantní) a který připouští zákon (je přípustný), čímž se vytváří předpoklad pro hromadění informací až do hranice dokázanosti všech skutečností, tvořících předmět dokazování.[52]

Uvedené je podle mého mínění závažné pro možnosti dalšího správného zhodnocení věcných důkazů, uskutečňující se pomocí pečlivého, kritického porovnání se všemi okolnostmi události trestného činu, se všemi důkazy zajištěnými v průběhu dalších vyšetřovacích úkonů.

Kriminalistické přístupy k nastíněným problémům věcných důkazů vytváří nové možnosti jejich využívání v procesu dokazování — na straně jedné — a ukázaly potřeby věnovat další pozornost rozvoji a zkvalitňování metod zkoumání věcných důkazů na straně druhé. Zde je podle mého názoru ještě velká rezerva možností reálného a všestrannějšího využití tohoto druhu důkazů.

Мирослав Рыбарж

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ВЕЩЕСТВЕННЫХ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ

Резюме

Во вступлении автором уделяется внимание общим вопросам доказательственной информации. Он исходит из главной задачи уголовного производства, каковой является обнаружение преступления и справедливое наказание преступников. Подчеркивается значение изменений, т. е., отражения преступления в данной среде как объективно существующей реальности по отношению к нашей способности анализировать. Доказательства в данной среде представляют собой некоторые отражения события преступления, имеющие с точки зрения практической криминалистической деятельности форму установимых фактических данных. Несмотря на то, что отражение, как результат взаимосвязи объектов, принимающих участие в акте отражения, является результатом данного процесса, решающим значением для установления относительной истины обладает как раз степень познания возникших изменений.

В следующем разделе статьи автор занимается сущностью вещественных доказательств с точки зрения познания объективной истины в процессе доказывания. Дознание криминалистических следов и других материальных объектов представляет собой сложный процесс, в ходе которого только в результате установления следа возникают условия для простого эмпирического констатирования факта, в качестве итога непосредственного чувственного восприятия. Для потребностей доказывания осуществляется, таким образом, важный этап и все предшествующие действия, направленные на его реализацию, находятся вне процесса доказывания. Информа-

[52]) Srov. Musil J.: Některé problémy protokolace výpovědi obviněného a svědka v trestním řízení, AUC Univerzita Karlova, Praha 1979, s. 178

ционный сигнал приобретает, таким образом, конкретный чувственный характер, выступая в предметной (вещественной) форме, что в первую очередь относится к процессу исследования вещественных доказательств, независимо от цели и предмета этих исследований. Вопрос о сущности и многообразии отражений, которые могут стать источниками информации об устанавливаемом объекте, в частности, вопрос об индивидуализации объекта по параллельным и встречным отражениям, не всеми криминалистами толкуются единообразно. Так же не всегда унифицировано мнение относительно того, что является вещественным доказательством и какое положение оно занимает по отношению к другим криминалистическим слелам. Несмотря на некоторые до сих пор невыясненные моменты в содержании понятия вещественных доказательств, криминалистическая практика издавна употребляет термин вещественное доказательство, т. е., доказательство о предметной форме.

Понятие и значение вещественных доказательств является следующей проблемой в статье решаемой; автор указывает на взгляды криминалистов, которые сущность вещественных доказательств усматривают в по-разному избираемом наборе любых предметов, служащих средством для раскрытия преступлений. Им подчеркивается трудность демонстративного перечисления видов вещественных доказательств, хотя и, как указывается далее, существующие попытки относительно проведения перечисления вещественных доказательств автором не считаются лишней и неубедительной деятельностью. Вещественные доказательства в процессе познания прошлого события преступления играют незаменимую роль и представляют собой специфические средства установления истины по данному событию. Материальные предметы, материальные криминалистические следы и другие материальные объекты имеют важное значение для познания преступления. Перспективность этого вида доказательств для процесса доказывания и впредь будет возрастать при их правильном использовании со строгим соблюдением норм закона по мере того, как будут развиваться научно-технические данные и средства, оказывающие влияние на познавательные способности человека.

Автор придерживается мнения, что в общем плане можно каждый материальный предмет, имеющий отношение к расследуемому событию, до момента установления или исключения его значения для собственного доказывания, относить всегда к набору потенциальных вещественных доказательств. Решающей для рассуждений является информация, которая в нем содержится и требует объяснения, которая становится решающей причиной включения материального предмета в набор вещественных доказательств. В случае доказывания с помощью вещественных доказательств в большинстве случаев информационный сигнал приобретается без возможности непосредственного наблюдения. На этапе бурного развития науки и техники повышается значение косвенного познания фактических данных, чем и повышается действенность вещественных доказательств в процессе доказывания. Криминалистическая теория и практика, таким образом, постоянно прикладывает усилия к развитию методов и приемов в целях получения правдивой и полной информации, которая является обоснованной и приобретается способами нетрудно проверимыми на практике.

Способам приобретения вещественных доказательств уделяется постоянное значительное внимание. На основе принципа непосредственности нужно приобретать доказательства из таких источников, которые находятся как можно ближе к доказываемому факту; указанный принцип обладает исключительным значением. По мнению автора также в процессе доказывания путем вещественных доказательств соблюдение указанного принципа должно стать принципом выбора не только технических, но и тактических приемов при их дознании. В целях действенности веще-

ственных доказательств нужно реализовать их собирание только посредством законных способов и средств, освобожденных от мешающего влияния информации, которая для доказывания значения не имеет. Обнаружение вещественных доказательств представляет собой начало этапа их собирания, вид формы их закрепления отражает содержание и признаки отдельных вещественных доказательств.

Познание и, в частности, соблюдение порядка работы с вещественными доказательствами, является часто решающим моментом успешности, и, в частности, полноты использования информационного сигнала. В ходе следственных действий при обнаружении вещественных доказательств используются, таким образом, криминалистические рекомендации технического и тактического характера именно по виду проводимого действия. Разнообразие, расчлененность и определенность материальных предметов, как подчеркивается автором, требует часто сложной и трудоемкой работы, которая в большинстве случаев проводится с использованием новейших технико-криминалистических данных и средств, а не только путем чувственного наблюдения.

В заключение автор подчеркивает значение поисков новых форм правильной оценки вещественных доказательств, которую, однако, нельзя проводить без тщательного, критического сопоставления их со всеми обстоятельствами события преступления и со всеми доказательствами, закрепленными в ходе последующих следственных действий.

Miroslav Rybář

TO MATERIAL EVIDENCE PROBLEMS IN CRIMINALISTICS

Summary

By way of introduction the author pays attention to general questions of rise of evidentiary information. He proceeds from the principal task of criminal proceedings which is a due establishment of a crime and just punishment of its perpetrators. He stresses the importance of changes, i. e. the reflection of a crime in a given setting as an objective existing reality with respect to our capacity of its analysis. Evidence in a given setting is formed by some reflections of the event of crime having from the aspect of criminal investigation practice the shape of ascertainable factual data. Although the reflection as a result of interconnection of the objects involved in the act of reflection is the result of a given action, decisive for the establishment of relative truth is just the degree of knowledge of the ensueing changes.

In the next part of the article he deals with the substance of material evidence from the aspect of finding out the objective truth in the process of verification. Investigation of criminal clues and material objectsis a complex process, in the course of whith by the establishment of a clue alone conditions ensue for a simple empirical statement of fact as the result of immediate sensible perception. For the requirements of proving an important stage is setting in and all prior acts to its implementation lie outside the proving process. Thus the information signal assumes an actual sensible character and appears in an (objective) material form, which is in the first place related to the examination of material evidence, independent of the end and object of such examination. The question of substance and diversity

of reflections which may be a source of information about the investigated object, in particular the question of individualisation of the object according to parallel and counter reflections, ist not interpreted uniformly by all criminalists. Nor is there a consolidated opinion on what is material evidence and what is its position with respect to other criminal clues. Despite some not yet clarified moments as to the content of material evidence the criminal practice employs since a long time the term material evidence, i. e. evidence of objective form.

The conception and significance of material evidence is another problem discussed in the article, the author pointing to the opinions of criminalists who see the substance of material evidence in a differently selected set of optional objects serving as a means for crime detection. He stresses the difficulty of listing kinds of material evidence, even though, as the author goes on to state, he does not consider the existing attempts to draw up a list of material evidence a useless and unconvincing activity. Material evidence in the process of getting acquainted with the past event of crime takes an irreplaceable part and is the specific means in establishing the truth about a given event. Material objects, material criminal clues as well as other substantive objects constituting a set of material evidence, have a great importance for the knowledge of a crime. The promising nature of this type of evidence for proving requirements will grow in intensity if correctly applied under strict observations along with the developments of scientific and technical knowledge and means affecting man's discerning faculties.

The author presumes that, in general, any object related to the investigated event can always be embodied in the set of potential evidence until the time its significance for proving as such is ascertained or eliminated. Decisive for consideration is the information therein contained and requiring elucidation, becoming the decisive reason for the inclusion of a material object in the set of material evidence. In the instance of proving by means of material proofs the information signal is mostly obtained without the possibility of immediate observation. At the stage of impetuous scientific and technical developments the importance of indirect recognition of factual data is increasing and the effectiveness of material evidence in the proving process is thereby strengthened. Criminalistics theory and practice are thus constantly endeavouring to develop methods and processes for the acquisition of true and complete information justified and obtained by ways easily verified in practice.

Considerable and steady attention is paid to the ways of obtaining material evidence. On the basis of the principle of immediacy it is necessary to acquire proofs from sources closest situated to the reality being proved and that principle is of extraordinary importance. In the author's opinion its observance must even in the proving process by material evidence by the tenet in the choice of both technical and tactical procedures in their investigation. If material evidence is to be effective, its collection must be carried out alone by legal methods and means, free of any disturbing influence of information without proving significance. Detection of material evidence is the beginning of the stage of its collection and the kind of form whereby it is secured is subserviant to the contents and marks of the various material proofs.

Detection and, in particular, the observance of the working procedure with material evidence is frequently the decisive moment for successful and full utilisation of an information signal. In the course of investigating acts in the detection of material evidence criminalistics recommendations of a technical and tactical nature will thus find application according to the kind of performed act. The diversity, di-

vision and definitness of material objects will often require, as stressed by the author, complicated and exacting activities performed mostly with the application of the most recent criminalistics and technical knowledge and means and not with simple sensory observation.

In conclusion the author emphasises the relevance of searching for new forms of proper assessment of material evidence which, however, may not be applied without its careful and critical comparison with all the circumstances of the event of crime and with all the poofs secured in the course of subsequent investigating acts.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 3/1984

Redakční rada časopisu: Prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda); Doc. RSDr. Ján Gronský, CSc. (místopředseda); JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); Doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.; Prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; Prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.; Doc. JUDr. Jiří Švestka, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha
Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor PaedDr. Zdeněk Pernica
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková
Návrh obálky Jaroslav Příbramský

[D] Graficky upravil Jiří Kreuziger
Z nové sazby písem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků Vydání 1. Kčs 10,—

V MONOGRAFICKÉ ČÁSTI ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE — IURIDICA

vyšlo od roku 1963:

Potočný Miroslav, dr., Deklarace zásad mírového soužití

Bakeš Milan, dr., Měnové vztahy a jejich právní problematika

Švestka Jiří, dr., Osvojení v československém právním řádu

Císařová Dagmar, dr., Aktuální problémy dokazování v trestním řízení

Čapek Jiří, dr., Teorie „právního realismu"

Fábry Valér, dr., Úvod do anglického pozemkového práva

Pelikánová Irena, dr., K právní úpravě dodavatelsko-odběratelských vztahů

Hlavsa Petr, dr., Koncepce a právní úprava řešení pracovních sporů

Slunéčková Jana, dr., Neprávní normativní systémy a socialistické právo

Winterová Alena, dr., Žaloba v občanském právu procesním

Bělina Miroslav, dr., Právo na práci v socialistické společnosti a právní záruky jeho realizace před nástupem občanů do zaměstnání

Kučera Zdeněk, dr., Přímé normy jako prostředek právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem

Vojna Pavel, dr., Vznesení obvinění v čs. přípravném řízení trestním

Jestřáb Miloš, dr., Zásada objektivní pravdy v trestním řízení

Čebišová Taisia, dr., Socialistická státní služba

Císařová Dagmar, dr., Čížková Jana, dr., Poškozený v československém trestním řízení

Klíma Karel, dr., Podstata, funkce a význam ústavy socialistického státu

Klimeš František, dr., Hospodářská arbitráž a její funkce

Čapek Jiří, dr., Interpretace socialistického práva

Publikace lze obdržet nebo objednat v knihovně právnické fakulty Univerzity Karlovy, 116 40 Praha 1, náměstí Curieových 7

46 018

Kčs 10,—